

NPI

[2·07] Internasjonal politikk

IP-fagets norske historie

IP i forsvarsutdanningen

Tekst og tolkning hos John Sanness

Nye nettverk, ny internasjonal politikk

Internasjonal politikk 70 år

INTERNASJONAL POLITIKK

Utgitt av Norsk komité for internasjonale spørsmål

NUMMER 1

MAI 1937

LØSSALG 50 ØR

AMERIKA I VERDENSPOLITIKKEN

Av UNIVERSITETSSTIPENDIAT DR. ARVID BRØDERSEN

Mens det likefremt hører med til vårt bilde av en stormakt i Europa at utenrikspolitikken har en central plass i den almene bevissthet, er det karakteristisk for De Forente Stater, den mektigste av stormakter, at utenrikspolitiske problemer bare nu og da dukker frem i synsfeltet. Det er ikke en stand for sorg og ønskemål i amerikanerens daglige liv som i europeerens, de særlige anledninger, og for den betyden betyr som helhet noe annet i samfundet derborte enn i europeiske stormfund. Det har mange grunner og ytrer sig på mangfoldige vis.

Først og fremst kan en si det beror på geografiske faktorer: landets uhyre utstrakte

tokter enn et mode- og imperialisme. Noe ekte utvæisesbehov lå f. eks. ikke til grunn for krigen mot Span. De typiske amerikanske livsstemning er ikke følelsen av mangel og fattigdom, men tvertom følelsen av overflod «plenty», ubrukte muligheter og ukuelig tro på «lykken» der i landet. Det er denne særdeles velkjente livsstemningen som ligger til grunn for den karakteristiske amerikanske patriotisme, overbevisningen om at alt er «bigger and better» dertillands enn andre steder. Denne form for fedrelandsdyrkelse er kanskje naiv, men den er i ethvert fall ikke aggressivt imperialistisk, tvertom er den uttrykkelig

Norwegian Institute of International Affairs
Norsk Utenrikspolitisk Institutt

2007
65. Årgang

Utgiver: NUPI
Copyright: © Norsk Utenrikspolitisk Institutt 2006

Redaktør: Birgitte Kjos Fonn
Bokmeldingsred.: Halvard Leira
Red.sekr.: Jan Risvik
Red.utvalg: Henrik Thune, Bent Sofus Tranøy, Ståle Ulriksen

Red.råd: Helge Blakkisrud, Torkel Brekke, Laila Bokhari, Karin Dokken,
Gro Holm, Lars Mjøset, Iver B. Neumann, Knut G. Nustad,
Jarle Simensen, Stein Tønnesson, Nils Morten Udgaard

Manus: Sendes elektronisk til: bkf@nupi.no
Vennligst bruk malen på 3. omslagsside.

Alle synspunkter i *Internasjonal politikk* står for forfatterens regning og kan ikke tillegges Norsk Utenrikspolitisk Institutt.

Internasjonal politikk er indeksert i *The International Bibliography of the Social Sciences*, *International Political Science Abstracts* og *Gale Directory of Publications and Broadcast Media*

Medlem av Norsk Tidsskriftforening: www.tidsskriftforeningen.no

Internasjonal politikk: 4 hefter i året
Abonnement 2004: NOK 360 (innen Norden)
NOK 480 (utenfor Norden)
Enkelthefter: NOK 115 (+ porto/eksp.)
Bestilling: www.nupi.no/Norsk/Publikasjoner/Bestilling/

Tel.: 22 99 40 00
Fax: 22 36 21 82
E-post: pub@nupi.no
Internett: www.nupi.no
Adresse: Postboks 8159 Dep. 0033 Oslo
Besøksadresse: C.J. Hambros plass 2

Design: Ole Dahl-Gulliksen
Trykk: Hegland trykkeri as, Flekkefjord
Omslagsbilde: Scanpix

[2] Innhold

- 135 **Forord: Internasjonal politikk 70 år**
Birgitte Kjos Fonn
- 141 **Internasjonal Politikk i Norge. En disiplins fremvekst i første halvdel av 1900-tallet**
Halvard Leira & Iver B. Neumann
- 173 **Internasjonal politikk og Forsvaret. Internasjonalisering og akademisering av den militære utdanningen**
Nina Græger
- 205 **Tekst og kontekst. John Sanness om Vietnam og Afghanistan**
Oddbjørn Melle
- 229 **Da Diez de Abril kom til verden – og menneskerettighetene kom til Diez de Abril**
Roy Krøvel
- Aktuelt:*
- 257 **«Sakkyndig og objektiv opplysning – og skrevet i en populær form» – Internasjonal politikk 70 år**
Birgitte Kjos Fonn
- Debatt:*
- 279 **Helhetsperspektiver på norsk utenrikspolitikk**
Sverre Lodgaard
- 285 **Norske selvbilder – norsk utenrikspolitikk**
Halvard Leira

289 **Selvbilder med begrensninger**

Morten Aasland

Bokspalte:

301 **Fusing With Europe? Sweden in the European Union**

Marthe Stornes Nordtug

305 **War Made New: Technology, Warfare, and the Course
of History 1500 to Today**

Halvard Leira

309 **Summaries**

Forord

Internasjonal politikk 70 år

Denne forsommeren fyller *Internasjonal politikk* 70 år. Det ble etablert av den såkalte Norsk komité for internasjonale spørsmål, som ble ledet av fredsprisvinneren Christian Lous Lange, og kom første gang ut i mai 1937. Redaktør fra starten av – og i to tiår fremover – var dr. philos. Arne Ording. Når IP fortsatt bare er i sin 65. årgang ved 70-årsmarkeringen, har det sin naturlige forklaring i at denne typen virksomhet var umulig å drive under andre verdenskrig, og redaktøren befant seg også i London sammen med eksilregjeringen. Etter krigen ble publikasjonen gjenopptatt, men var inntil NUPI ble etablert, utgitt ved Chr. Michelsens Institutt. Ved inngangen til 1960-tallet tok NUPI over, og påtroppende NUPI-direktør John Sanness var også redaktør de kommende ti årene.

Etableringen av et slikt tidsskrift i Norge må ses i sammenheng med den økende interessen for internasjonale forhold som eget politikk- og forskningsfelt. Allerede etter krigen var interessen for feltet økende i Vest-Europa, noe som illustreres blant annet av etableringen av den første lærestol i Internasjonal Politikk ved Universitetet i Aberystwyth i 1919 og første institutt, The Royal Institute of International Affairs (Chatham House) i London året etter. Liknende institutter kom til blant annet i København og Stockholm utover på 1920- og 30-tallet.

I artikkelen «Internasjonal Politikk i Norge: en disiplins fremvekst i første halvdel av 1900-tallet» problematiserer *Iver B. Neumann* og *Halvard Leira* oppfatningen av at faget først ble egen disiplin i Norge på 1960-tallet, som en subdisiplin under den amerikanskdominerte statsvitenskapen. Neumann og Leira viser at faget oppsto og viste tilløp til en institusjonalisering allerede under første halvdel av 1900-tallet, og argumenterer for at kunnskapsfeltet

først oppsto under jus og historie, parallelt med statsvitenskapen, ikke som del av den. Man kan finne en første diskusjon om institusjonalisering av fagfeltet i Norge så tidlig som ved opprettelsen av Nobelinstituttet (1904), med forslag om å gjøre instituttet til et internasjonalt akademi som dels skulle virke som rådgiver, dels drive vitenskapelige undersøkelser. Deretter steg interessen på begynnelsen av 1930-tallet. I 1930 ble blant annet Chr. Michelsens Institutt etablert. I denne perioden begynner også personer som jusprofessor Frede Castberg og historikeren og den senere IP-redaktøren Arne Ordning å gjøre seg bemerket med arbeider innenfor internasjonal politikk-feltet.

I Norge har Internasjonal Politikk som fag på høyere nivå tradisjonelt hatt et anvendelsesområde avgrenset til sivile utdanningsinstitusjoner, som universiteter og høyskoler. *Nina Grægers* artikkel «Internasjonal politikk og Forsvaret: internasjonalisering og akademisering av den militære utdanningen», som bygger på hennes ferske doktorgradsarbeid, analyserer hvordan de militære utdanningsinstitusjonene forholder seg til IP-faget. På 1990-tallet var for eksempel studieplaner og pensum ved Krigsskolen dominert av kaldkrigslitteratur, til tross for behovet for å forstå offiserenes nye internasjonale omgivelser og operasjonsteater. Etter mye debatt kom imidlertid IP-faget inn i fagplaner og pensum. En forklaring på det manglende samsvaret mellom den militære utdanningen på den ene siden, og den sikkerhetspolitiske omleggingen og nye militære praksiser på den andre, er at Forsvaret etablerte en rekke praksiser under den kalde krigen som tas for gitt og som har blitt reproduisert i sosiale strukturer. Men debatten gjenspeilte blant annet en tradisjonell konflikt der deler av Forsvaret fryktet en uønsket re-elitisering av offiserskorpset og så akademisering som en intervensjon i offisersprofesjonens kunnskapsmonopol. Dette førte til at offisersprofesjonen «lukket seg» og gjorde offisersutdanningen vanskelig å endre.

Oddbjørn Melle har tatt for seg tekstproduksjonen til IPs andre redaktør, John Sanness, som virket fra 1960 til 1970, og studert hans tilnærming til henholdsvis Vietnamkrigen og Sovjetunionens Afghanistan-eventyr i artikkelen «Tekst og kontekst. John Sanness om Vietnam og Afghanistan». Sanness var i sin tid en fremtredende opinionsskaper i spørsmål om internasjonal politikk på 1960-tallet. Han var rådgiver for Arbeiderpartiet og leder for Nobelkomiteen, og også aktiv skribent i en rekke andre sammenhenger samt radiokåsør i NRK. NUPI-direktøren og IP-redaktøren var samtidig en dedikert NATO-tilhenger, og han huskes blant mange andre ting

for den omstridte fredsprisen til Henry Kissinger. Når det gjaldt supermaktsintervensjonene i henholdsvis Vietnam og Afghanistan, viser analysen av Sanness' tekster at han vurderte de to krigene meget forskjellig. Mens den amerikanske krigføringen i Vietnam ble omtalt som «engasjement» og de sivile tapene ikke ble berørt, levnet IPs andre redaktør ingen tvil om hva han mente om både brutaliteten og maktbruken til Sovjetunionen i Afghanistan.

Internasjonal politikk er ikke bare det som foregår mellom stater. Med Internett er dette blitt enda tydeligere illustrert. Nasjonalstaten har fått konkurranse av en mengde ikke-statlige aktører som også er med på å forme og påvirke internasjonal politikk, og som har fått nye redskaper i dette arbeidet. *Roy Krøvel* disputerte i fjor høst for doktorgraden i historie på en avhandling om de globale solidaritetsnettverkene som har deltatt i striden i Chiapas i Mexico. Som Krøvel selv påpeker i artikkelen «Da Diez de Abril kom til verden – og menneskerettighetene kom til Diez de Abril», blir imidlertid prosessene bak det globale informasjonssamfunnets kraft når det gjelder å utfordre statlige aktører, uforståelige dersom man overser myriaden av små aktører som faktisk tar del i disse prosessene.

Et slikt tilsynelatende sett med småaktører, men med stor kraft, samler seg i historien om grenda Diez de Abril i Chiapas i Mexico. Denne viser hvordan lokalsamfunn kan bli globale både i den forstand at verden får kjennskap til dem og at verden «opp søker» dem, slik representanter for de globale solidaritetsnettverkene gjorde. Samtidig bidro internasjonaliseringen og de nye impulsene til at menneskerettighetene ble tatt i bruk på nye og overraskende måter i den lokale politiske kampen. Konflikten mellom Ejercito Zapatista de Liberación Nacional (EZLN) og den mexicanske staten fikk derfor raskt en sentral plass i debatten om forholdet mellom stat, lokalbefolkning, NGOer og globale bevegelser.

Krøvels artikkel tar sikte på å besvare tre spørsmål: Hvem var aktørene i det globale solidaritetsnettverket som brakte historien om Diez de Abril til verden? Hvilke interesser og prosesser holdt dem sammen? Hvordan ble menneskerettighetene fortolket og tilpasset det lokale da de ble introdusert i Diez de Abril? Artikkelen har også med en kort beskrivelse av hvilken betydning de norske aktivistene fra Blitz-miljøet fikk i internasjonaliseringen av Chiapas-konflikten.

Tidsskriftet *Internasjonal politikks* egen historie utforskes nærmere i Aktuelt-delen, i artikkelen «Sakkyndig og objektiv opplysning – og skrevet i en populær form. *Internasjonal politikk 70 år*» av *Birgitte Kjos Fonn*. Artikkelen gir et kort riss av tidsskriftets his-

med hovedvekt på tiden frem til det fant sin form på NUPI på 1960-tallet. IP ble til i en tid der nazismen i Tyskland og fascismen i Spania truet hele Europa, samtidig som kimen til en ny verdensorden med Amerika som hegemon ble lagt. IPs første nummer, som vi ser en faksimile av på forsiden av dette nummeret, tok nettopp for seg temaet «Amerika i verdenspolitikken», mens omslagsbildet viser Roosevelt og Stalin på Jalta-konferansen mot slutten av 2. verdenskrig. Artikkelen inneholder også miniportretter av de to redaktørene som virket i IPs første 35 år – Arne Ording og John Sanness – og som begge var med på både å forme tidsskriftet og understreke dets egenart. I tillegg til søkelyset på internasjonale spørsmål som egen gren av både politikk og vitenskap, har *Internasjonal politikk* hele tiden også hatt et annet fokus, på formidling i den mellomfolkelige forståelsens tjeneste. Informasjon om internasjonale spørsmål rettet mot den opplyste allmennheten skulle bidra til færre internasjonale konflikter. Likevel har ikke alle konflikter vært like lett å håndtere, selv for et tidsskrift med dette formålet, noe Melles nærlesning av John Sanness' Vietnam-syn slik det kom til uttrykk i IP, illustrerer til fulle. Men ideen om å bruke formidling og opplysning for å skape forståelse for internasjonale prosesser og derigjennom bidra til en bedre verden, var like fullt en viktig arv fra oppstarten som ble ført videre på NUPI. Også etter at tidsskriftet med årene utviklet seg til en mer rendyrket forskningspublikasjon, har det vært preget av fokus på aktuelle konflikter og problemer.

NUPI har nettopp publisert kortrapporten *Norske selvbilder og norsk utenrikspolitikk*, et forsøk på å anlegge et helhetsperspektiv på norsk utenrikspolitikk både hva idealer og realiteter angår. Rapporten ble presentert på en konferanse ved samme navn 25. april, og en helhetsperspektivrapport vil heretter bli fast årlig vedlegg til *Internasjonal politikk*. Sverre Lodgaards åpningsinnlegg under konferansen gjengis i debattspalten sammen med en kortversjon av rapporten skrevet av dens hovedredaktør *Halvard Leira*, før *Morten Aasland* inviterer til videre debatt om de samme spørsmålene.

Halvveis inne i jubileumsåret skifter IP redaktør. 1. juli går undertegnede av etter å ha hatt redaktørstillingen siden 2004, og overlater roret til *Halvard Leira* og *Benjamin de Carvalho*. Innføringen av dobbelt redaktørskap innebærer en styrking av og nysatsing på IP som vi håper vil komme leserne til gode. Ny bokredaktør etter Leira blir *Kristin Marie Haugevik*.

Jeg vil takke alle som har bidratt med manus i løpet av min periode, for betydelig innsats og godt samarbeid. Jeg vil også takke alle som har engasjert seg i den mangslungne prosessen som

handler om å kvalitetssikre artiklene i et tidsskrift. Dette gjelder de mange anonyme fagfellene som med stor innsatsvilje har lest og kommentert ferdige og uferdige manus, medlemmene i redaksjonsråd og -utvalg som blant annet har bidratt med gode råd og konstruktive samtaler, og alle andre som har vært med underveis som lesere, konsulenter og ballkastere. Jeg takker også alle IPs lesere for følget. Mange er lojale abonnenter fra mange år tilbake, andre er kommet til i denne perioden.

I tillegg vil jeg rette en spesiell takk til min nærmeste redaksjon, redaksjonssekretær *Jan Risvik* og designer *Ole Dahl-Gulliksen*, for et flott samarbeid. Ikke minst ved begivenheter som jubileum og redaktørskifter er det viktig å understreke betydningen av den faste staben. Mens redaktører kommer og går, representerer den faste staben tidsskriftets hukommelse og historie – samtidig som dette er to medarbeidere som kontinuerlig har bidratt med sitt skarpe blikk for både aktualitet og kvalitet i tidsskriftets form så vel som innhold.

Som alltid ønsker vi våre abonnenter og bidragsytere god lesning, og en god sommer.

NUPI, 10. juni 2007
Birgitte Kjos Fonn

Internasjonal Politikk i Norge

En disiplins fremvekst i første halvdel av 1900-tallet

Halvard Leira
forsker, NUPI

Her er for tiden en likegyldighet og mangel på forståelse med hensyn til internasjonale problemer som vilde være komisk hvis den ikke var dypt tragisk

Rolf Andvord til Christian Lous Lange 13/1-34.

Iver B. Neumann
professor i

Russlandsstudier, UiO,
forsker II, NUPI

Norge er usedvanlig fattig på litteratur om vår egen utenrikspolitiske stilling, både i historisk belysning og sett ut fra vår geografiske og strategiske stilling.

Finn Moe, Arbeiderbladet 17/7-45.

Innledning¹

Internasjonal Politikk² (IP) står som vitenskapelig disiplin sterkest i USA, Storbritannia, Tyskland, Japan, Sverige og Danmark. I disse landene er studiet av landets egen utenrikspolitikk en innarbeidet underdisiplin. Den inkluderer studier av hvordan man innen landet selv har tenkt om utenrikspolitikk og forstått global politikk gene-

1 Deler av materialet til artikkelen springer ut av vårt arbeid med utenrikstjenestens historie (Neumann & Leira 2005), finansiert av UD. Vi skylder stor takk til Fredrik W. Thue, som stilte kildemateriale og sitt (den gang) manus om samfunnsfagenes tilblivelseshistorie i Norge til disposisjon. Takk også til Bjørn Arne Steine for kommentarer til et tidligere utkast.

2 Vi følger vanlig konvensjon og omtaler faget med versaler og studieobjektet uten. Tidsskriftet omtaler vi i kursiv. For perioden før 1937 er bruken av internasjonal politikk, med og uten versaler, en anakronisme. «Faget» ble løselig kalt Internasjonale Studier, mens kunnskapsfeltet blant annet ble omtalt som «mellemfølkelig politikk». Internasjonalt finner vi International Relations som fagnavn i Storbritannia, mens man i USA har benyttet International Politics og International Studies. Betegnelsen internasjonal politikk er for øvrig sterkt misvisende, fordi poenget er å studere det som skjer *mellom* poliser (politiske enheter), altså samhandlingsmønstre som ikke har én polis som ramme.

relt. Disiplinen inkluderer i disse landene også, slik det seg hør og bør for et forskningsfelt med vitenskapelige disipliner, en løpende diskusjon om disiplinens egen historie. Relativt nye IP-land som Russland og Tsjekkoslovakia har allerede rukket å etablere slike diskusjoner.³ I Norge har det derimot blant samfunnsvitere vært beskjeden interesse for å studere både norsk utenrikspolitikk og IP-fagets egen historie. Det klareste unntaket er en grundig retrospektiv innføring i fagutviklingen fra begynnelsen av 1960-tallet til midten av 1990-tallet forfattet av Arild Underdal i 1997.⁴ Underdals *kairos* er imidlertid et nummer av *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* viet statsvitenskapens 50-årsjubileum. Underdal behandler, i tråd med disiplinen statsvitenskaps egenforståelse både internasjonalt og nasjonalt, Internasjonal Politikk som én av statsvitenskapens fire faggrener. En slik definisjon er selvfølgelig helt legitim, men den definerer altså ikke Internasjonal Politikk på egne premisser og er derfor disiplinærhistorisk og vitenskapssosiologisk problematisk.

I et standardverk om akademiske disipliner tar Becher og Trowler (2001: 40) utgangspunkt i at det i vestlig akademisk tradisjon finnes noen etablerte disipliner (fysikk, historie etc.) som så har avfødt andre disipliner, og definerer en disiplin intersubjektivt og institusjonelt som et kunnskapsfelt med en selvstendig institusjonell base. Allerede vårt *kairos*, tidsskriftet *Internasjonal politikk*s 70-års jubileum, er en påminnelse om at kunnskapsfeltet Internasjonal Politikk begynte å bli institusjonalisert *før* statsvitenskapen ble institusjonalisert som disiplin. Opprettelsen av statsvitenskap kan derfor umulig tjene som noen fødselsdato for kunnskapsfeltet IP på norsk jord. I denne artikkelen skal vi vise at Internasjonal Politikk, i tråd med Becher og Trowlers utgangspunkt, stiger frem som kunnskapsfelt innen de etablerte disiplinene jus og historie. Det samme kan sies om statsvitenskapen (se Thue 2005). Poenget er imidlertid at fremveksten av kunnskapsfeltene Internasjonal Politikk og statsvitenskap i Norge skjer *parallelt* og blir drevet frem av noe forskjellige miljøer og logikker.

Vi ser tre grunner til at vår revidering av Underdals fremstilling har betydning.⁵ For det første viser den at Internasjonal Politikk

3 Se Drulák & Druláková (2000). Tidsskriftet *Journal of International Relations and Development* har gjort det til en oppgave å publisere engelskspråklige innlegg i disse debattene.

4 Ved siden av dette bør nevnes Torbjørn Knutsens arbeider (spesielt 1997), og bidragene til *Internasjonal politikk*s serie om «det 20. århundres klassikere», men felles for disse er at de i første rekke tar for seg det internasjonale fagfeltet. Se imidlertid Knutsen & Leira (kommer).

5 Vi tar i denne sammenhengen ikke mål av oss til å revidere Underdals fremstilling på

historiske status er som et separat kunnskapshistorisk felt. Det institusjonelle hopehavet med statsvitenskap er i noen grad tilfeldig. Dette har implikasjoner for den løpende debatten om hvorvidt Internasjonal Politikk i Norge bør løsrives fra statsvitenskapen og dermed styrkes som selvstendig disiplin, slik det har skjedd i viktige norske referanseland som USA og Storbritannia.

For det andre vil vi, igjen med Becher og Trowler (2001) og i tråd med institusjonell tenkning generelt, hevde at det er et gjensidig forhold mellom kunnskapsfeltets beskaffenhet og produksjon. Forståelsen av et kunnskapsfelts plass i triangelet stat-samfunn-akademien er relevant for forståelsen av den kunnskapen feltet produserer.⁶ Ved å se på IPs fremvekst generelt, og ikke starte faghistorien i 1947 slik Underdal gjør, frembringer man bedre peilemerker for å forstå de sosiale og historiske handlingsbetingelsene for frembringelse av kunnskap om IP i Norge. Helt konkret trer IPs nærhet til statsapparatet tydeligere frem. Bjørn Arne Steine (2005) har videre i et interessant arbeid vist hvordan institusjonaliseringen av IP i Norge hang sammen med norsk fredstenkning og fredsideologi, og hvordan den norske utviklingen skiller seg fra den svenske.⁷ Fredrik Thue (2005) har i et bredt anlagt doktorgradsarbeid om samfunnsvitenskapenes fremvekst i Norge demonstrert den tiltakende amerikanske dominansen fra 1930-tallet av, og fremhevet den rolle institusjoner utenfor universitetet spilte. Vår fremstilling av IP støtter ytterligere opp under et slikt perspektiv.

En tredje grunn til at vår fremstilling har betydning, følger av dette. Underdals fremstilling fanger ikke opp at brorparten av den akademiske kunnskapsproduksjonen om norsk utenrikspolitikk har skjedd og skjer innen instituttsektoren, og ikke ved Universitetet i Oslo.⁸

andre punkter, men se Neumann og Ulriksen (1996, 2001), Fonn & Elvebakk (2003). Vi noterer i forbifarten at Internasjonal Politikk ble eget undervisningsfag i og med opprettelsen av eget bachelor-program ved Universitetet i Oslo fra høsten 2003. Programets navn, «Internasjonale Studier», viser, trolig utilsiktet, tilbake til forhistoriens navn og tverrfaglighet.

6 Wæver (1998) diskuterer denne problematikken arkeologisk snarere enn geometrisk. For en applikasjon på Danmark, se Breitenbauch & Wivel (2005).

7 Den siterte artikkelen er en forsmak på Steines PhD.

8 En oversikt over artikler og bøker om temaet som klart viser dette, er tilgjengelig som NUPI 2007. Hvorvidt dette kvantitative poenget også gjelder fagfeltet IP som helhet, og hvorvidt det gjelder kvalitativt (publisering i ledende internasjonale tidsskrifter) bør undersøkes nærmere. For et første spadestikk, se Neumann og Ulriksen (2001).

IP som vitenskapelig disiplin

Internasjonal Politikk har internasjonalt en relativt kort historie som selvstendig fagdisiplin. De første abstraherende fremstillinger av forhold mellom aggregerte politiske enheter stammer riktignok fra begynnelsen av det som gjerne kalles historisk tid, og fra renessansen av har politiske tenkere av forskjelligste kaliber diskutert interstatlige relasjoner. Innen både jus og historie ser man på 1800-tallet og særlig i de første tiårene av det 20. århundre en viss spesialisering i retning av å studere internasjonale forhold, spesielt i USA (Schmidt 1998, Thies 2002, Knutsen kommer), samt en rekke vidt forskjellige forsøk på å gripe det internasjonale fra de tidlige geopolitiske tenkerne og dem som i ettertid er blitt kalt idealister (liberale og sosialdemokratiske reformister og publisister av forskjellig karakter). Disiplinen International Relations som sådan er imidlertid bare snaut hundre år gammelt. Den internasjonale dåpsattesten er stemplet 1919, med opprettelsen av den første lærestol i Internasjonal Politikk i Aberystwyth i Wales (Porter 1972). Den tradisjonelle faghistorien har presentert Internasjonal Politikk som et fag som fra starten av var «idealistisk» eller «utopistisk» orientert, men hvor angrep fra «realistisk» hold en gang mellom 1935 og 1950 førte til «den første store debatten», som realistene vant. Den senere fagutviklingen har så blitt forstått på bakgrunn av denne grunnlinjen. Den kritiske historiografien har derfor i stor grad konsentrert seg nettopp om angrep på forestillingen om en stor første debatt mellom realister og idealister i mellomkrigstiden.⁹ Selv om forskjellige forskere kommer frem til noe forskjellige tolkninger, er det nå relativt bred enighet både om at denne debatten ble konstruert *post festum* av E. H. Carr (1939), og om at både de tidlige «idealistene» og «realistene» var langt mer nyanserte og veloverveide enn det den tidligere faghistorien har fått frem.

9 De historiografiske angrepene har hatt sitt tyngdepunkt i den britiske disiplinen og har særlig blitt rettet mot de tidligere tolkningene av E.H. Carr og hans motstandere, og den senere reifiseringen av den såkalte første debatten (Booth 1991, Long 1991, Long & Wilson 1995, Linklater 1997, Jones 1998, Cox 2000, 2001, Wilson 1998, 2000, Ashworth 2002, Quirk & Vigneswaran 2005, Knutsen 2006, Long 2006). Det har også kommet betydelige nylesninger av den tidlige amerikanske faghistorien (Schmitt 1998, 2002, Thies 2002) og ansatser til mer komparative lesninger (Knutsen kommer). De siste årene har fokus dreid fra Carr til en av de andre nestorene innen faget, Hans J. Morgenthau (f.eks. Williams 2004). En kort norsk innføring finnes i Leira 2002. Ole Wæver (1998, 2003) har også bidratt til historiografien, men har i enda større grad forsøkt å dreie den i komparativ vitenskapssosiologisk retning.

Is there anybody out there?

Hvis vi ser på Internasjonal Politikks internasjonale tilblivelseshistorie, er det med unntak for USA ikke statsvitere eller samfunnsvitere som sådan som markerer seg sterkest, men historikere, jurister, geopolitikere, politiske aktivister og publisister. Gitt historiefagets helt sentrale stilling i norsk nasjonsbygging og intellektuelt liv fra omtrent 1850 av, jussens dominans innen rekruttering til statsapparatet og det blomstrende organisasjonssamfunnet rundt 1900, som blant annet kom til uttrykk i en flora av egenredigerte publikasjoner, er det rimelig å lete i samme type kretser i Norge.

Men selv her finner vi lite systematisk tenkning om internasjonal politikk overhodet før de siste to tiårene av 1800-tallet. Norske akademikere, embetsmenn, politikere og publisister synes å ha vært for opptatt av de hjemlige utfordringer til å tenke konsekvent gjennom internasjonale spørsmål, og unionen med Sverige, med felles utenriksminister og utenrikspolitikk, gjorde at det heller ikke var noe presserende behov for å forholde seg intellektuelt eller politisk til utenrikspolitiske spørsmål. Det var først med oppblomstringen av fredsbevegelsen og en aktiv og pågående fredsretorikk langs mange linjer på 1890-tallet at en utenrikspolitisk diskurs fant en form.¹⁰ For faghistoriens del er det innen denne diskursen verdt å merke seg to nær sammenhengende utviklingstrekk, tuftet på en grunnleggende liberal forståelse av verden. For det første finner vi en sterk og klar tro på at verden kan bli et mer fredelig sted gjennom vitenskapelig fremgang: «Det er en bestemt livsfilosofi som ligger bak dette forskningsarbeide, nemlig troen på at menneskene bringes fremover ved hjelp av viden og kunnskaper» (Hambro 1939: 13). Ideelt sett ville stadig sterkere kodifisering av folkeretten, avdekking av mekanismene som førte til krig og bedret kunnskap og forståelse mennesker imellom, redusere krigsfaren og med tiden fullstendig avskaffe krigen. For det andre var det også et sterkt ønske om bedret kunnskap i det norske folket. Folkeopplysning skulle sikre folkets fredsvilje, og deretter skulle folkelig medvirkning i den utenrikspolitiske beslutningsprosessen sikre en fredelig utenrikspolitikk. Slik skulle folkeopplysningen også virke tilbake på den rasjonelle styringen og reformen av internasjonale forhold.¹¹

¹⁰ Dette behandles mer inngående i Leira (2004).

¹¹ Steine (2005) fanger på fin måte inn dette dobbelte formålet med tittelen «Forskning og formidling for fred».

Fagkunnskap i utviklingens tjeneste – internasjonal reform og folkeopplysning

Den norske fredsbevegelsen hadde sine velmaktsdager fra omtrent 1890 til unionsoppløsningen, og det ble i disse årene produsert en god del litteratur om emnet. Mange av publikasjonene bærer preg av å være rene agitasjonsskrifter, og folkeopplysningen sto helt sentralt. Bjørnstjerne Bjørnson (1890: 4–5) mente for eksempel at «fred mellom folkene [...] blir til i menneskenes sinn», og at man derfor må legge om historieundervisningen «fra fordum, fra fyrstetjenestens dyre og mørke dage, [og] indføre en folkenes historie». Imidlertid finnes det også ansatser til faglige analyser av internasjonal politikk i denne litteraturen. Noen av disse virker kanskje noe aparte sett fra 2007, som når N.J. Sørensen i en rekke bøker og artikler argumenterte for en nærmest deterministisk sammenheng mellom drukkenskap og krig (se for eksempel Sørensen 1896, Bratt 1899). Andre angrep materien like systematisk, men fra standpunkt som fortsatt er gjenkjennelige. Halvdan Koht leverte for eksempel i 1902 en historisk typologisering av de forskjellige former for nøytralitet, både som forberedelse til stortingsbehandling og for det generelle publikum (henholdsvis Indst. S. XXXXIII 1901/1902 Bilag 1 og 2 og Koht 1902).

I 1906 publiserte han så *Freds-tanken i Noregs-sogo – Noreg i den samfolkelege rettsvoksteren*, hvor det bærende argumentet er at det norske folket alltid har vært fredselskende, at folkestyre og nasjonal omfordeling fører til fredelig politikk og at freden videre skal sikres gjennom internasjonal lov og internasjonal omfordeling. I vekten på demokratisk folkestyre er det lett å se spor etter Kant,¹² mens tanken om fred gjennom lov gjerne tilbakeføres til Grotius og Vattel. I vektleggingen av nasjonal og internasjonal omfordeling som fredsfremmende var Koht imidlertid helt i forkant av en utvikling som i Storbritannia særlig skulle komme til å assosieres med de senere «idealistene». Boken ligger i grenselandet mellom folkeopplysning/agitasjon og det faglige, men med sin systematiske historiske analyse og de eksplisitte teoretiske vurderingene av hvilke faktorer som skaper fred, gir det mening å se den som parallell til de liberale og sosialdemokratiske forløperne for Internasjonal Politikk vi finner i Storbritannia på omtrent samme tid. Generelt var den norske fredsdiskursen i perioden sterkt preget av internasjonal

12 *Den evige fred* ble gjort tilgjengelig for norske lesere gjennom landets første pocketbokserie, Bibliothek for de tusen hjem, så tidlig som i 1889. I internasjonal politisk teori kan tankene om en folkestyrt utenrikspolitikk som mer fredelig spores også før Kant, hos Paine og de franske *philosophes* (Gilbert 1951, Walker 2000).

orientering og referanser, særlig til kontinental folkerett. Tanken om demokratier som særlig fredsorienterte var generelt delt, oftest med det tillegg at små demokratier var spesielt fredsvennlige. Det store flertall av aktivistene delte også den liberale grunntanken at frihandel ville føre til fred. Kohts klarere sosialistiske argumentasjon er her altså unntaket, med vekt på omfordeling og økonomisk rettferdighet snarere enn frihandel.

Halvdan Koht var også en av de få norske faghistorikerne som var opptatt av internasjonal historie. Helt frem til 1960-tallet var dette lauget i hovedsak opptatt av norsk historie (jf. Dahl 1990) og når de behandlet internasjonale emner, var dette ofte i populærvitenskapelig format, i skole- og oversiktsverk eller i agitasjonsøyemed.¹³ Koht skrev sin doktoravhandling i 1908 om Norges og Sveriges stilling under den dansk-tyske krig 1863–64,¹⁴ og publiserte både før og etter dette relativt jevnlig om internasjonal samtidshistorie, om boerkrigen, Bismarck, Norge i verden og det moderne USA. Ved siden av Koht finner vi innen historiefaget også Christian Lous Lange og, en generasjon senere, Arne Ordning, som vi begge kommer tilbake til.¹⁵ Innenfor folkeretten var tiårene rundt 1900 preget av en tiltakende kodifisering, som blant annet kom til uttrykk ved Haag-konferansene i 1899 og 1907. Denne utviklingen hadde nedslag også i Norge, hvor Francis Hagerup for eksempel var medlem av l'Institut de Droit International fra 1897 av, og dets leder i 1912.¹⁶ I generasjonen etter kom Frede Castberg til å bli den viktigste folkerettsjuristen i landet. Men om disse personene syslet med emner innen internasjonal politikk, så tenkte de altså ikke om dette som et eget fagfelt, i hvert fall ikke før helt opp mot den andre verdenskrig. De var og ble historikere eller jurister.

Alle de her nevnte befant seg i skjæringen mellom politikk og akademia – Hagerup var statsminister i to omganger og Koht utenriksminister, mens Lange takket nei til utenriksministerposten i 1913

13 Dette gjelder også for militærhistorikerne, som presumptivt skulle ha vært interessert i forholdet til andre land, men som skapte en forsvarstradisjon med fokus på samspeillet mellom folk og hær, med soldaten på ski i norsk natur som den autentiske (og autistiske?) representant og med lite øye for forsvarets rolle og engasjement utenfor de norske fjæresteinene. Se Ulriksen (2002).

14 Tidsmessig like nært da som Cubakrisen er i 2007.

15 I generasjonen før Koht var Gustav Storm den som interesserte seg mest for internasjonal historie, mens Worm-Müller var den av Kohts samtidige som ved siden av Lange markerte seg klartest.

16 Andre jurister som markerte seg med arbeider i internasjonal retning, var Nikolaus Gjelsvik, Arnold Ræstad, Thorvald Boye og Mikael H. Lie. Wilhelm Keilhau var opprinnelig jurist, men dreide i retning sosialøkonomien og arbeidet blant annet med Norges rolle i verdensøkonomien.

(Neumann & Leira 2005: 76). Ording ble en helt sentral rådgiver for utenriksministrene Trygve Lie og Halvard Lange, Christian Lous Langes sønn, og Castberg var UDs folkerettskonsulent i en årrekke. Representanter til internasjonale oppdrag, som forhandlinger om arkiver, folkeforbundsdelegasjoner og lignende, ble også ofte rekruttert fra dette miljøet. Den viktigste noden i dette akademisk-politiske miljøet skulle bli Nobelinstituttet (Steine 2005: 259–61). Den første norske nobelkomiteen ble utnevnt i 1897, mens Christian Lous Lange ble komiteens sekretær i 1901 og Nobelinstituttet ble opprettet i 1904 (se generelt Falnes 1938). I komiteen eller som varamenn satt i de tidlige årene en rekke av de sentrale personene med tilknytning til fredsbevegelsen.¹⁷

Rundt etableringen av Nobelkomiteen finner vi også den første diskusjonen om institusjonalisering av fagfeltet Internasjonal Politikk, med forslag om å gjøre instituttet til et internasjonalt akademi, som dels skulle gi råd til komiteen, men også drive vitenskapelige undersøkelser og engasjere seg i mekling. Det var også på tale å gi ut et *Revue Nobel* på fransk, engelsk og tysk (Libæk 2000). Økonomiske begrensninger gjorde at man nøyde seg med en egen bygning, med fagbibliotek og faglige rådgivere for komiteen (St. dok. 37 1903/04). Ambisjonsnivået var det allikevel ingen ting å si på; Christian Lous Lange (1907: 1063) så i 1907 for seg at instituttet skulle være et vitenskapelig fredslaboratorium, «a breeding-place of ideas and plans for the improvement and development of international relations [...] In the great work of preparing the international organization of the future, science should be the pioneer, not imagination and enthusiasm only».¹⁸ Langes eget syn på fredsbevegelsens konstruktive virke er også verdt å merke seg, ikke minst på grunn av begrepsbruken. Gjennom oppbygging av internasjonale organisasjoner, internasjonal domstol, internasjonal lov og internasjonale kongresser «it is constructing the future, [...] the base of the organized international society, which we now dimly see is coming to take the place of the present international anarchy» (Lange 1907: 1062). «International society» og «international anarchy» skulle bli helt sentrale begreper innen fagdisiplinen Internasjonal Politikk, men i hovedsak først etter andre verdenskrig.

Den intensive fredsagitasjonen og det første akademiske opp-

17 Blant andre Bjørnstjerne Bjørnson, og Venstre-mennene Hans Jacob Horst, John Lund, Bernhard Hanssen og Viggo Ullmann, og leder, Norges første utenriksminister, Jørgen Løvland. Blant de akademiske rådgiverne finner vi Halvdan Koht, som senere, på samme måte som Hagerup og C. L. Lange selv ble medlem av komiteen, og Frede Castberg.

18 Særlig takk til Fredrik W. Thue for å ha fremskaffet denne kilden.

svinget som fulgte med, hadde klar sammenheng med unionsstriden og den resulterende selvstendigheten. I det påfølgende tiåret var aktiviteten variabel. Arbeidet i og rundt Nobelinstituttet fortsatte, og som sekretær der, og siden i den interparlamentariske union, var Christian Lous Lange en av de hyppigere bidragsyterne til det faglig-politiske ordskiftet.¹⁹ Han gjorde også en betydelig innsats gjennom å skrive lærebøker for gymnaset om nyere historie, og leverte sin doktoravhandling i 1919 om internasjonalismens historie frem til freden i Westfalen i 1648. Med *Mellomfolkelig Politikk 1815-1914* fra 1925, som var en del av et skandinavisk tredvebindsverk (gjentar: 30-bindsværk) om det nittende århundre, leverte han det nærmeste vi kommer en lærebok i Internasjonal Politikk på norsk i denne perioden.

Under den første verdenskrig engasjerte så flere av de nevnte seg i fredsfremmende akademisk-politisk virke. Lange og Koht førte an, fulgt av Nikolaus Gjelsvik og Mikael Lie.²⁰ Gjennom sitt verv i den interparlamentariske union deltok Lange særlig i arbeidet med å kartlegge betingelser for en varig fred (se Lange 1917), og sammen med Koht var han med på å arrangere underskriftskampanjer til støtte for et amerikansk initiativ om nøytral mekling i krigen. Han rapporterte også om utviklingen i Europa til Carnegie Endowment for International Peace. Koht var også aktiv i det internasjonale arbeidet for fred, sammen med Lie skrev han for eksempel om folkelig deltakelse i den utenrikspolitiske beslutningsprosess, igjen et eksempel på et faglig argument med politisk-agitatorisk tilsnitt (Koht & Lie 1916). Han skrev også alene en utredning om hvordan nasjonale minoriteters rettigheter kunne trygges ved fredsslutningen.²¹ Dette norske engasjementet var i argumentasjon og organisasjonsdeltakelse en parallell til det engasjementet vi finner hos de liberale og sosialistiske briter som senere ble kjent som «idealister».

Det internasjonale arbeidet hadde også en nasjonal side. Det er for eksempel vanskelig å se argumentasjonen for større folkelig kontroll over utenrikspolitikken løst fra bestrebelsene på å etablere en egen utenrikskomité i det norske Stortinget.²² Viktigere

19 Lange var i IPU fra 1909 til 1933 og ble belønnet med Nobels fredspris i 1921 for sin innsats. Se ellers Tønnesson (2005), som er en forsmak på en kommende PhD.

20 For de to siste, se for eksempel Langes etterlatte papirer i Håndskriftssamlingen, Nasjonalbiblioteket i Oslo (heretter NB), Ms. Fol. 2521: 21.

21 Langes og Kohts papirer fra dette arbeidet finnes i NB (hhv. Ms. Fol. 2521 (en rekke underkategorier) og Ms. Fol. 3717). Se også Koht (1964).

22 Den ble etablert i 1917. Se Løvold (2002) for historikken og debattene.

i faglig sammenheng er imidlertid at behovet for opplysningsarbeid igjen kom lenger opp på dagsordenen. Arnold Ræstad og Lie ga for eksempel åpne forelesninger om krigs- og fredsproblemer ved universitetet. Det mest interessante initiativet var det imidlertid Lange som sto for. Sommeren 1916 satte han nemlig opp et forslag om etablering av et «Nordisk Tidsskrift for fred, folkeret og mellemfolkelige spørsmål». ²³ Bakgrunnen for ideen var krigen og den dermed økte «interesse for internasjonale problemer». I bakgrunnsnotatet/brevutkastet heter det at «De smaa tidsskrifter som fredsforeningene utgir, har en utpræget agitatorisk, delvis en religiøst oppbyggende karakter, som hindrer dem i at vinde utbredelse utenfor de egentlige fredsvenners krets. Der er saaledes plass og behov for et *særlig tidsskrift*, som gir opplysning og retledning om de mellemfolkelige spørsmål, og som vender sig til alle dem som interesserer sig for disse problemer». Lange mente at tidsskriftet måtte ha et klart politisk grunnsyn, til fordel for fred, internasjonal organisasjon og folkerett, men at det «i første rekke [bør] ha til opgave at sprede opplysning og anspore interesser». Derfor skulle hovedvekten ligge på faste oversikter (kalt kronikker), mens selvstendige artikler skulle ha en mindre plass (en til to i hvert nummer). I alt skulle det komme 6–8 nummer hvert år, hvert på rundt 50 sider. Tidsskriftet skulle ledes av en redaksjon med medlemmer fra Danmark, Norge og Sverige, som selv skulle velge hovedredaktør. Lange regnet med at økonomisk støtte ville være nødvendig de første årene, og antydte at det kunne være håp om penger fra den norske nobelkomiteen. Det er nærliggende å tenke seg at den foreslåtte tittel, *Alfred Nobel – Nordisk Tidsskrift for fred, folkeret og mellemfolkelige spørsmål*, derfor hadde en viss taktisk karakter. ²⁴ Det virker imidlertid ikke ut fra det arkiverte materialet som om Lange gikk noe videre med disse planene. ²⁵

I motsetning til i de krigførende land førte imidlertid ikke krigen til etableringen av noe eget fag i Norge. Der det særlig i Storbritannia ble imperativt å finne ut hvorfor krig startet, hva som kunne gjøres for å forhindre ny krig og hvorfor Versailles-traktaten hadde blitt så lite tilfredsstillende, ²⁶ vendte den akademiske interessen

23 Se NB Ms. Fol. 2521: 22. I all hovedsak dreier dokumentasjonen seg om et notat/utkast fra Lange, noen budsjettberegninger og et prisoverslag fra Mallingske bogtrykkeri.

24 Listen over mulige norske bidragsyttere består av kjente navn, de allerede nevnte Koht, Løvland, Hagerup, Ræstad, Boye og Lie, samt professor Bredo Morgenstjerne, Nobel-instituttets direktør Ragnvald Moe og daværende stortingspresident Mowinckel.

25 I tilfelle ville denne artikkelen vært skrevet til et 90-års jubileum, ikke et 70-års.

26 Som Edvard Hambro formulerte det i 1939, hadde faget sine røtter i frustrasjonene etter Versailles, som ofte skyldtes manglende kunnskap og forståelse, og «selv om diplomati

seg i Norge mot fredens nye nasjonale utfordringer. Av de sentrale personene døde Hagerup i 1921, mens Koht fra starten av 1920-tallet til midten av 1930-tallet stort sett viet seg til politisk arbeid og nasjonal historie. Lange befant seg for sin del utenlands og var fullt opptatt med internasjonalt organisasjonsarbeid. Man kunne tenkt seg at den russiske revolusjon og etableringen av Folkeforbundet ville ha ført til en ny akademisk interesse, men så var ikke i første omgang tilfelle. De klareste intellektuelle på den norske venstresiden, motdagistene, var nok interessert i internasjonale spørsmål, og i sine analyser av revolusjon brakte de inn marxistiske perspektiver som var nye i norsk sammenheng. De tenkte imidlertid ikke systematisk (eller fagbyggende) om internasjonale forhold, og var i sine utenrikskommentarer klart farget av tidens liberale norske og særlig britiske journalistikk (Hegna 1966). Arbeidet i Folkeforbundet synes for sin del først og fremst å ha ansporet praktiske analyser av konkrete spørsmål.

Fra begynnelsen av 1930-tallet finner vi imidlertid en ny stigende interesse for kunnskapsfeltet internasjonal politikk. Politisk og faglig begynte nye generasjoner å gjøre seg gjeldende. Innen arbeiderbevegelsen finner vi en tiltakende internasjonalisme blant de unge, særlig etter den nazistiske maktovertakelsen i Tyskland og utbruddet av borgerkrig i Spania. Innen academia begynte menn som Frede Castberg, Arne Ording og Axel Sømme i disse årene for alvor å gjøre seg bemerket med arbeider innenfor den videre tematikken internasjonal politikk. For mulighetene til å fordype seg i internasjonale spørsmål må det også ha hatt betydning at Nobel-instituttet fra 1928–29 begynte å holde seg med faste forelesere, ved siden av de allerede lønnede konsulentene. Ræstad, Keilhau og Ording hadde alle slike engasjementer. Institusjonelt begynte Christian Michelsens fond å dele ut stipender i 1927, og nyvinningen Chr. Michelsens Institutt kom til i 1930. Blant stipendmottakerne 1931–34 finner vi Halvard M. Lange, som i likhet med sin far var politisk og akademisk opptatt av internasjonale spørsmål. I 1936 vedtok styret for Christian Michelsens Institutt å igangsette arbeid i henhold til det statuttfestede ønsket om å fremme toleranse og fordragelighet mellom nasjoner og raser, og den nyutdannede folkerettsjuristen Edvard Hambro tiltrådte i januar 1938, etter eksten-sive studiereiser i USA og Europa, delvis finansiert av Rockefeller Foundation (Christian Michelsens Institutt 1937, 1938).

og politikk kan kalles en kunst, kreves det også her videnskapelig grunnlag» (Hambro 1939: 3–4).

I forlengelsen av fredsbevegelsens mange publikasjoner er det også verdt å merke seg det svenske tidsskriftet *Mellanfolkligt samarbete*, som begynte å komme ut i 1931. Der tidligere publikasjoner fra fredsbevegelsen gjerne hadde hatt uttalt pasifistisk grunnlag, skulle artikkelforfatterne her kunne stå friere. Tidsskriftet ble forsøkt gjort nordisk fra 1934 av, og norske interessenter så her en mulighet. Rolf Andvord i UD foreslo for eksempel for C.L. Lange å bruke dette allerede eksisterende tidsskriftet til å drive informasjonsarbeid i Norge, «hvilket trenges i den grad at jeg nesten ikke vover å tenke på det. Her er for tiden en likegyldighet og mangel på forståelse med hensyn til internasjonale problemer som vilde være komisk hvis den ikke var dypt tragisk».²⁷ En norsk redaksjonskomité ble etablert med C.L. Lange som leder, og tidsskriftet hadde i 1934–35 omtrent 50 norske abonnenter. Arbeidet fikk imidlertid en knekk da redaktøren og drivkraften i arbeidet døde våren 1935, og den norske deltakelsen, som aldri var spesielt stor, opphørte i løpet av de to påfølgende år.²⁸

I motsetning til tidligere fantes det nå imidlertid også en internasjonal fagdisiplin man kunne skotte til i sine egne bestrebelser. Den første lærestolen ble altså opprettet i 1919, tett fulgt av britiske Royal Institute of International Affairs i 1920 og amerikanske Council on Foreign Relations i 1921. Det første universitetsinstituttet ble opprettet ved London School of Economics and Political Science (LSE) i 1927. Året etter ble også International Studies Conference (ISC) opprettet, som et initierende og samordnende organ (se generelt Long 2006).²⁹ Det var underlagt og driftet av det internasjonale instituttet for intellektuelt samarbeid (IIIC) i Paris, som i sin tur var underlagt Folkeforbundet. Medlemmene var i hovedsak samordningskomiteer i de enkelte land. ISC skulle oppmuntre til mer systematiske studier av internasjonale forhold og avholdt i den anledning årlige konferanser og oppmuntret til organisering av faget i nye land. Organisasjonen var relativt elitistisk og eksklusivt akademisk, komiteene besto stort sett av et fåtall medlemmer og hadde få, om noen, ambisjoner om utadrettet virksomhet. Tilnærmingen var imidlertid utpreget tverrfaglig, og spørsmålet om hvordan International Relations best kunne utvikles som universitetsstudium sto høyt på dagsordenen.

27 Brev datert 130134. Denne og alle andre opplysninger om tidsskriftet er hentet fra NB Ms. Fol. 2521: 26.

28 Tidsskriftet fortsatte å utkomme til 1952.

29 Organisasjonen fortsatte å eksistere i navnet frem til 1965, men hadde knapt aktivitet etter det tidlige 1950-tallet.

I 1935 fikk denne internasjonale organiseringen også innslag i Norge. Arnold Ræstad synes å ha kommet i kontakt med ISC på egen hånd, men viktigere var det at lederen for det internasjonale instituttet for intellektuelt samarbeid tok kontakt med Kristine Bonnevie (i egenskap av hennes verv i den norske komiteen for intellektuelt samarbeid) i april 1935, og ba henne om å nominere en norsk vitenskapsmann til å være med på ISC's konferanse i London sommeren 1935. Bonnevie tok kontakt med C.L. Lange, som var svært interessert i å lede en norsk samordningskomité, men som ikke kunne stille på konferansen. Som erstatning foreslo Bonnevie Frede Castberg, som så reiste på konferansen. I november samme år ble *Norsk samordningskomité for Internasjonale Studier* opprettet, med C.L. Lange som leder, Thore Boye, Castberg, Gunnar Jahn, Koht, Halvard Lange, Finn Moe, Ording, Nikolai Rygg og Axel Sømme som deltakere og Rolf Andersen fra UD som sekretær.³⁰ Formålet med komiteen skulle være «organizing and preparing contributions to the study of international problems in collaboration with the *International Studies Conference*».³¹ Eksekutivkomiteen i ISC anerkjente komiteen som samarbeidende organ i januar 1936, og etter å ha sikret pengestøtte fra Nobelkomiteen, Nansenfondet, Norsk Varekrigsfond, Rockefeller Foundation og senere IIIC, satte komiteen yngre forskere i gang med å gjøre grundige undersøkelser av spesifikke emner (norsk utvandring i et komparativt perspektiv, norsk eksport til koloniområder og trafikken gjennom «den polske korridor»).

Den internasjonale kontakten åpnet også muligheter for nye akademiske løpebaner. I mars 1936 ble H.O. Christophersen rekruttert som «secretary-rapporteur» for ISC's studiegruppe om koloniproblemer, og ble dermed en av organisasjonens få fast ansatte.³² Han ble ved ISC helt til han ved årsskiftet 1939/40 ble medlem av Christian Michelsens Institutt. Når CMI organiserte den tolvte «session of the International Studies Conference» i Bergen i august 1939, må dette ses i lys av at ISC hadde som uttalt mål å organisere mer aktivitet på regional basis, og derfor valgte Skandinavia. Christophersens og

30 Materiale som dekker komiteens tilblivelse og arbeid, finnes spredt vidt omkring. Viktige kilder finnes dels i NB, Ms. Fol. 2521: 28, 2521: 29, 2521: 93 og 2521: 98, dels i UD's kommisjonsarkiv 90 (i 2003 oppbevart i stallen på Bogstad gård) og endelig i Riksarkivet i Oslo (heretter RA) UD 25.1/61, boks 789. Komiteens egendefinerte opprinnelseshistorie finnes i usignerte redegjørelser i *Internasjonal Politikk* nr. 1 1937, nr. 10 1938 og nr. 1 1947.

31 Brev fra C.L. Lange til Kittredge i Rockefeller Foundation, datert 29/136, i gjennomslag i NB Ms. Fol. 2521: 91.

32 NB Ms. Fol. 2521: 93.

Hambros engasjement og brede kontaktnett forklarer nok hvorfor møtet ble lagt til Norge, og ikke til Danmark, som hadde vært først ute av de skandinaviske land.³³

I første omgang var planene altså å produsere forskning i tilknytning til ISCs arbeid, noe mer fagbyggende og utadrettet synes ikke å ha vært diskutert i komiteen. Imidlertid åpnet kontakten med Rockefeller Foundation for større perspektiver. Stiftelsen ønsket i 1935 å få i stand en «internasjonal undersøkelse» om «De økonomisk-sociale, indrepolitiske og internasjonale Følger i Europa af den økonomiske Krise efter 1929».³⁴ Et av momentene som skulle dekkes var krisens betydning for forholdet mellom stater, og her tok Institutet for Historie og Samfundsøkonomi i København initiativ til skandinavisk samordning. I Norge var mottaker opprinnelig tenkt å være Frederik Stang ved Institutt for sammenlignende kulturstudier, men Koht ble fort kontaktpunktet. En norsk komité ble nedsatt. Planen omtaltes av Rockefeller Foundation som en «plan of research in International Relations»,³⁵ og etter diverse samordning foreslo de tre lands utenriksministere at «An institution shall be created in each of the Scandinavian countries, Denmark, Norway and Sweden, for studying and investigating the latest political, juridical, social and economic development with special reference to international relations».³⁶ Etter å ha blitt bedt om spesifikasjoner, kom de tre landenes representanter opp med en søknad om støtte til prosjekter innen «an International Relation's [*sic*] Program in Scandinavia».³⁷ Det ble søkt om \$35.000 for de tre landene samlet det første året, med antydninger om tilsvarende for to påfølgende år. Rockefeller Foundation hadde nettopp forlagt siktepunktet for sin støtte fra det regionale til det nasjonale nivå, og svarte at de ville foretrekke å ikke støtte det brede samarbeidsprosjektet som skandinavene la opp til, men heller gi støtte til det enkelte land til studier «in preparation for participation in the next International Studies Conference».³⁸ Slik støtte fikk da også den norske komiteen, som nevnt over.

Blant de temaene ISC tok opp, var hvordan International Relations best kunne legges opp som universitetsfag. Våren 1940 la en

33 Takk til Bjørn Arne Steine for denne opplysningen.

34 Notat v/ utenriksminister P. Munch våren 1935, som vedlegg til brev til Koht datert 240435. I NB Ms. Fol. 3726.

35 *Ibid.*, brev fra Kittredge til Koht 120635. Frederik Stang, Koht, Castberg, Keilhau og Ingvar Wedervang var medlemmer, Koht, Keilhau og Stang arbeidsutvalg.

36 *Ibid.*, brev fra de tre utenriksministrene til Rockefeller Foundation datert 240935, her i avskrift, vedlagt gjennomslag av brev til Undén fra Aage Friis.

37 *Ibid.*, avskrift vedlagt brev fra Undén til Koht datert 200136.

38 *Ibid.*, Day til Undén 030336, avskrift vedlagt brev fra Undén til Koht 230336.

universitetskomité ledet av Frede Castberg frem sin vurdering av behovet for et «institutt for samfundsvidenskap» ved UiO. Komiteen anbefalte opprettelsen av «et særskilt 'Institutt for statsvidenskap og internasjonale studier'». ³⁹ Det er nærliggende å tro at Castbergs konklusjon på dette feltet kan føres tilbake til den utredning han skrev om «University Teaching of International Relations in Norway», til forberedelse for ISC's konferanse i 1938. ⁴⁰

Rockefeller Foundation nøyde seg ikke med å støtte utredningsarbeid. Som Lange skrev våren 1937, hadde den norske komiteen opprinnelig tenkt å jobbe rent vitenskapelig: «I fjor sommer [1936] rettet imidlertid en representant for Rockefeller-stiftelsen en opfordring til den [komiteen] om å påta sig en ny oppgave som stiftelsen var villig til å finansiere i de første grunnleggende år. Han fremholdt at de nordiske land hadde en ganske særlig stilling og oppgave i det internasjonale arbeide for fred og forståelse mellem folkene, fordi man anser dem for objektive og fri for sær-interesser. Men da gjelder det, sa han, at det bak de offisielle representanter for de nordiske stater står en virkelig oplyst og kyndig opinion i landene selv. Rockefeller-stiftelsen var betenkt på å hjelpe til starten av et sådant arbeid, og han foreslo Komiteén at den skulde påta sig arbeidet for Norges vedk. Det blev siden ført indgående forhandlinger om dette både innenfor Komiteén, som var sig bevisst hvor vanskelig og ansvarsfuld opgaven var og mellem representanter for Kom. og Rockefeller-stiftelsen. Disse forhandlinger har nu ført til et positivt resultat, og Kom. trer derfor nu frem for den norske offentlighed og tillater sig å fremlegge sitt program.» ⁴¹ I den endelige subscriptionsinnbydelsen til den serie av småskrifter som ble gitt navnet *Internasjonal Politikk*, er denne koblingen til Rockefeller Foundation tonet ned, selv om målet fortsatt var å skape «en oplyst og uavhengig opinion» om internasjonale spørsmål (*IP* 1/1937). Endringen skyldtes en manipulerende Ording, som kommenterte til Lange: «Som De ser har jeg gitt komitéén mere og Rockefeller mindre av æren enn i Deres utkast.» ⁴²

Samtidig som forhandlingene pågikk, passet komiteen også på å berede grunnen. I et foredrag i Socialøkonomisk Samfund i februar 1937 la Lange hovedvekten på «nødvendigheten av her hos oss i Norge i det hele å få mer *oplysning om utenrikske problemer*.

39 Kopi med påskrifter i RA UD 25.1/61.

40 Referert i NB Ms. Fol. 2521: 28, brev 190338. Det har dessverre ikke lyktes å få fatt i selve dokumentet.

41 NB Ms. Fol. 2521: 29, udatert kladd til subscriptionsinnbydelse.

42 *Ibid.*, udatert brev. Lange og Ording synes å ha vært drivkreftene i tidsskriftoppstarten.

Kvantitativt men mer enda kvalitativt bedre opplysning, det vil da si saklig, objektiv opplysning – altså fra vitenskapelig grunn, men i en form tilgjengelig for de videre kretser». Pressen og de eksisterende tidsskriftene holdt ikke mål, og «Med det virkelig almene kjennskap til utenrikspolitiske – jeg vil forresten heller si: internasjonale forhold står det tarvelig til hos oss, meget tarvelig».⁴³

Tilsagn om støtte til oppstarten av informasjonsarbeidet kom i desember 1936, og våren 1937 ble komiteen ommøblert. Dels var det et internt ønske i komiteen om institusjonalisering, men det var også ønsket fra Rockefeller Foundations side å ha et sterkere offisielt preg på den mottakergruppe som skulle ta imot penger og gi ut tidsskrift. Dermed ble det etablert en ordning hvor komiteens medlemmer (stort sett de samme som tidligere) ble utnevnt som representanter for relevante institusjoner, i første omgang det akademiske kollegium ved UiO og Vitenskapsakademiet, fort også CMI, NHH og etter hvert Nobelinstituttet. Samtidig ble også navnet endret, til *Norsk Komité for Internasjonale Studier* (heretter NKIS). Nobelinstituttet sa seg villig til å huse *Internasjonal Politikk*s redaktør, noe som var enkelt nok gitt at redaktøren var Arne Ordning, som allerede var fast foreleser ved instituttet. Etter vellykket utgivelse av de første par numrene sommeren 1937 ga Rockefeller Foundation tilsagn om 30.000 i årlig støtte i tre år fra høsten 1937. Dermed var driften sikret, og gradvis ble publikasjonen utvidet. Hver enkelt utgave (ti per år) inneholdt en empirisk anlagt oversiktsartikkel, om et bestemt land eller en bestemt tematikk, og fra 1938 av også en fyldig utenrikskronikk som gikk gjennom og diskuterte de viktigste internasjonale hendelsene siden forrige utgivelse. *Internasjonal Politikk* synes å ha dekket et behov; det hadde allerede i 1938 om lag 800 abonnenter. Redaksjonen ga ut sitt siste nummer før Norge kom med i den andre verdenskrig i mars 1940. Tidsskriftet kom ikke ut igjen før i 1947 (se også Fonn i dette nummer av IP).

C.L. Lange døde i desember 1938, og Castberg overtok som leder av komiteen. Den holdt sitt siste møte for krigsutbruddet den 18. desember 1939, hvor Castberg ble gjenvalgt til formann for det kommende året. Ved okkupasjonen gikk komiteen i opplag, og dens midler ble i 1942 overført til CMI.⁴⁴

43 NB Ms. Fol. 2521: 55, håndskrevne foredragsnotater.

44 UD, kommisjonsarkiv 90.

Rasjonell styring – systematisk opplæring

Som vi har sett var det norske miljøet av menn med akademisk interesse for internasjonal politikk av begrenset størrelse. Det er derfor ikke overraskende at mange av de nevnte spilte betydningsfulle roller også i den konkrete utenrikspolitikken, i UD eller i UD's umiddelbare nærhet. Men UD spilte også en annen rolle i institusjonaliseringen av internasjonal politikk som et eget fagfelt. For fredsaktivister som for radikale og liberale intellektuelle var rasjonell styring av utenrikspolitikken betinget av aktiv og opplyst folkelig deltakelse – når folkene fikk ta over utenrikspolitikken fra de ustadige og krigshissende diplomatene, ville det bli fred mellom statene. Ved siden av disse ønskene om en total omveltning av måten utenrikspolitik ble ført på, finner vi imidlertid planer for en rasjonalisering og vitenskapeliggjøring av det eksisterende diplomatiet. De akademiske undersøkelsene av internasjonale spørsmål kunne i og for seg gå sammen med begge disse ønskene. Spredning av bedret kunnskap ville ideelt sett på den ene side føre til bedre diplomater, på den andre en mer opplyst og deltakende befolkning. Den norske utviklingen føyer seg her inn i en internasjonal trend i retning «nytt diplomati», som kjennetegnes ved diplomatiets gradvise endring fra en adelsinstitusjon til en borgerlig institusjon gjennom det 19. og 20. århundre (Neumann & Leira 2005: kap. 3). Bakgrunnen for disse planene var dels ideologisk (meritokrati skulle erstatte arv som kvalifikasjon for diplomatiet), dels rasjonalistisk (bedre utdannede diplomater ville føre bedre politikk) og endelig også sosiologisk; med en dreining fra adel i retning borgerskap som rekrutteringsgrunnlag for diplomatiet var det et behov for å lære de aspirerende diplomatene ting som tidligere generasjoner av diplomater hadde internalisert.⁴⁵

Da UD ble formet i 1905–06, var tanken at inntreden i diplomatisk karriere skulle avhenge av en aspirantprøve. Byråkratiske intriger, politisk motstand og økonomiske problemer gjorde at det ikke ble noe av dette (Neumann & Leira 2005: 184–85),⁴⁶ men i UD var mange klar over at juridikum (den nærmest obligatoriske eksamen for jobb i den norske sentraladministrasjonen) ikke i alle

45 En vanlig lesning er da også at flere av klassikerne innen den «realistiske» skoleretningen, som Morgenthau's *Politics Among Nations* og Kissingers *A World Restored*, ble skrevet blant annet med det mål for øye å bevare og viderebringe tidligere tiders diplomatiske klokkskap til nye generasjoner (Ashley 1981, Guzzini 2004). Jf. Hambros kommentar som sitert i note 26.

46 Det spilte nok også en rolle at de allerede ansatte i departementet, som kunne tenke seg å gå over i diplomatiet, fryktet at også de ville bli avkrevd en eksamen.

tilfelle var tilfredsstillende som bakgrunn. Derfor var det med stor interesse UD fulgte det juridiske fakultets planer om opprettelse av en statsvitenskapelig embetseksamen i årene 1912–14.⁴⁷ Fakultetet hadde tumlet med planene en stund og henvendte seg til UD med spørsmål om ikke en slik eksamen kunne være en form for forutdannelse for diplomatisk karriere. UD var i prinsippet positivt innstilt, og departementets øverste administrative leder, ekspedisjonssjef Arne Scheel, satt i komiteen som utarbeidet et foreløpig utkast i 1912–13. UD, ved utenriksminister Ihlen og Scheel selv, leverte kommentarer til dette utkastet. Hovedinntrykket var at «den foreslåede embedsexamen synes at byde en bedre forutdannelse til tjenestegjøring i den utenrikske etat (utenriksdept, diplomatiske og konsulære stillinger) end den nuværende juridiske». Den følgende passusen ble strøket før brevet ble sendt: «og at på få undtagelser nær vil postene i denne etat antages at kunne bli at besætte med kandidater med statsvidenskabelig examen.» Så uforbeholdne i disfavør av eget fag kunne UDs jurister vel ikke være, og byråsjef Waldemar Foss har lakonisk skrevet i marginen: «Bare nu ikke denne examen lokker formange folk til at gaa i gang med et langt og kostbart studium i haab om at komme ind i utenriksstjenesten!» Kommentarene var ellers preget av nyttetenkning, som når det ble nevnt at «det for den utenrikske administrationsgren vilde være meget ønskelig om der til denne examen ogsaa kunde bli knyttet krav til studie av levende sprog og historie (fra Wienerkongressen av)».

Erik Colban, som hadde markert seg som en sterk intern kritiker av UDs rekrutteringsmønster, fikk oversendt utkastet og kommenterte at «det hele er udmerket», men også han lurte på om utdannelsen burde være så klart rettet mot UD.

Vil det ikke skaffe os paa halsen en hel del ufuldbaarne ministeremner, som i livets kamp bare naar sekretærverdigheten og blir misfornøjet, arbeidsuvillige og plagsomme for sine chefer? Og tror De ikke, det er vel meget forlangt av de unge kandidater at skulle bli virkelig for alvor duelige i de fag, *vi* særlig har bruk for? [...] *Altsaa*: Jeg tror, at man ikke bør faa særlige examenskandidater til utenriksstjenesten. Ingen utenriksemdsexamen!

Utbruddet av verdenskrigen i 1914 skulle gi Colban rett i første omgang, for planene om en statsvitenskapelig embetseksamen ble lagt på is, også som resultat av motstand i det juridiske miljøet (Thue 2005: 42–43). UD fikk derimot sin aspirantprøve, og også en

47 RA UD, G4AI3/12, boks 440.

aspirantutdannelse, i 1922. UD stilet her høyt, og overlot det akademiske ansvaret for pensumlister og prøver til velansette professorer i de enkelte faggrenene (blant andre den allestedsnærværende Koht). Av økonomiske grunner ble imidlertid utdannelsen basert på selvstudium, og først etter den andre verdenskrig ble det noe av et systematisk organisert studium med egne forelesere. Tanken om en særlig «utenriksembetseksamen» skulle også komme tilbake, igjen etter krigen, og igjen under navnet statsvitenskap.

Etterkrigsårene

Den andre verdenskrig aktualiserte på utvetydig måte behovet for en styrking av den utenrikspolitiske kompetansen i Norge, og gitt at de sentrale mennene i organisasjonsarbeidet før krigen stort sett hadde holdt eller styrket sin stilling i det norske samfunnet i løpet av krigsårene, var det mange tråder som kunne tas opp igjen. Det første konkrete forslaget var imidlertid nytt, og bygde på mønster fra Sverige. Så tidlig som 26. juni 1945 sendte legasjonen i Stockholm inn et PM om Utrikespolitiska Institutet, utarbeidet av instituttets direktør, «idet vi går ut fra at de norske statsmyndigheter ønsker å få så meget materiale som mulig til belysning av spørsmålet om hva det fra norsk side bør gjøres på dette området». PM-et gikk så på sirkulasjon til alle regjeringens medlemmer.⁴⁸ Pådriverne her synes å ha vært internasjonalistene i Arbeiderpartiet, for i partiets arbeidsprogram i 1945 ble det foreslått opprettet et utenrikspolitisk institutt, for «at det norske folk blir holdt levende orientert om internasjonale forhold». Finn Moe omtalte så saken i Arbeiderbladet og hevdet at det burde være en smal sak å få opprettet noe lignende i Norge, med basis i det han omtalte som Nobelinstituttets komité for internasjonale studier (NKIS), Nobelinstituttet og Chr. Michelsens Institutt, og at det heller ikke ville bli vanskelig å skaffe penger. Oppgaven skulle på den ene siden være «å ta initiativet til og støtte utenrikspolitiske studier av rent vitenskapelig og historisk karakter», på den annen å sørge for «at det norske folk alltid er godt orientert om forholdene ute i verden». Det viktigste måtte allikevel være å nå ut «til de brede lag av befolkningen og gjøre dem interessert i utenrikspolitiske spørsmål».⁴⁹

Etter krigen var det også tvingende nødvendig å reformere UD, og spørsmålet om et utenrikspolitisk institutt ble bakt inn i det større

48 RA UD, 25.1/20 Utenrikspolitiske institutter i forskjellige land, boks 10398.

49 *Arbeiderbladet* 170745.

reformarbeidet.⁵⁰ I det reformutvalget som ble nedsatt i februar 1946, var Ording den ledende akademiske kraft og koblingen til førkrigsmiljøet. Allerede tidlig i løpet diskuterte Moe og Ording om Andreas Andersen kunne egne seg som direktør for et utenrikspolitisk institutt (Ording 2003: 81), og samme høst ble det diskutert om man trengte en egen utenlandsinstituttkomité (Ording 2003: 194). Noe slikt ble ikke oppnevnt, men i utkastet til disposisjon for slutt-rapporten var et kapittel viet utenrikspolitisk institutt. Våren 1946 søkte også Castberg Rockefeller Foundation om midler som kunne være med på å finansiere et institutt for «public administration and international relations».⁵¹

Pressen fortsatte også å følge med på arbeidet. Forfatteren og journalisten Yngvar Hauge leverte sommeren 1946 en artikkel i *Morgenbladet* om «Norsk utenrikstjeneste»,⁵² hvor han hevdet at Norge aldri hadde hatt noen egentlig utenrikspolitisk linje, med mulig unntak for nøytraliteten, og at denne var brutt med de militære forpliktelser i FN-pakten. Derimot var han godt fornøyd med det sittende regimet: «Med utenriksminister Lange fikk departementet en sjef som for engangs skyld virkelig har kvalifikasjoner for stillingen, og det har ikke hendt så ofte. [...] I 40 år har vi sterkt følt savnet av et utenrikspolitisk institutt. Skulle nå ikke tidspunktet være kommet til endelig å få det opprettet? Hvis det ikke er meningen at tilfældighetene fremdeles skal prege norsk utenrikstjeneste, så bør en slik undervisningsanstalt opprettes, ikke om 5 eller 10 år, men snarest mulig.» I UD ble innlegget møtt med skepsis. Rolf Andersen, som selv hadde erfaring som sekretær for NKIS, kommenterte at «Hauge synes å være av den oppfatning at hvis vi får et utenrikspolitisk institutt, så er dermed vanskelighetene overvunnet. Det er jo klart at det ikke kan være riktig. Selvom alle vel vil være enig i at et utenrikspolitisk institutt er meget ønskelig for rekruttering og utdanning av unge mennesker som vil vie sitt liv til utenrikstjenesten og arbeide for Norges sak i utlandet, så er problemet ikke løst i og med opprettelsen av et slikt institutt».⁵³

Vi ser her at tanken om et utenrikspolitisk institutt ble nær knyttet til ønskene om en bedret utdanning for aspirerende diplomater, og det var kanskje derfor den skled i bakgrunnen når reformutvalget

50 RA UD 2.5/8b Reformutvalget for utenrikstjenesten, boks 9588.

51 Vi takker Fredrik W. Thue for denne opplysningen fra hans arkivnotater.

52 *Morgenbladet* 130646.

53 RA UD 2.5/8b Reformutvalget for utenrikstjenesten, boks 9588. Påskriften ved kopi av Hagues artikkel.

gikk inn for en kraftig oppgradert aspirantutdannelse.⁵⁴ Da utvalget sa seg ferdig med jobben i januar 1947, var det siste kapittelet fortsatt omtalt som «Utenrikspolitisk Institutt», uten at det var skrevet. I slutfasen av arbeidet foreslo da også Arne Ording at man burde sørge for samordning mellom NKIS, Nobelinstituttet, FN-sambandet, CMI og *Internasjonal Politikk*, og at noe eget utenrikspolitisk institutt dermed ville bli overflødig (Ording 2003: 210–11, 222). Den endelige innstillingen endte med et siste kapittel om «Utenrikspolitisk og kulturelt opplysningsarbeid».⁵⁵ I UD fortsatte man imidlertid å sysle med tanker om et utenrikspolitisk institutt. Tim Greve skrev for eksempel et notat i 1956, som ble plukket frem igjen da saken endelig var moden i 1959 (Fonn & Elvebakk 2003: 23).

Parallelt med utredningsarbeidet for UD jobbet Ording med samordningen innen NKIS. Komiteen møttes for første gang etter krigen i oktober 1945, med Ording, Castberg, Jahn, Koht, Wedervang, Worm-Müller, Steen og Christophersen til stede. Castberg ble igjen valgt til formann, og med enkelte utskiftninger fortsatte komiteen med de samme medlemmene som før krigen. Etter forslag fra H.O. Christophersen og Ording overtok CMI ansvaret for utgivelsen av *Internasjonal Politikk*, i samarbeid med Tanum forlag, men fortsatt med Ording som redaktør (Ording 2003: 37, 39–40). Det ble også bestemt at komiteen skulle være koordinerende organ for de forskjellige organisasjonene som drev med internasjonale studier. Første nummer av IP etter krigen kom imidlertid ikke før i 1947. Ved oppstarten hadde tidsskriftet 1160 abonnenter (Ording 2003: 348). I oppstartsårene var formen flytende, med vekt på relativt korte, informative artikler, men generelt med et noe bredere innhold enn i førkrigsårene. Ideer om forskjellige samarbeidsordninger ble også lansert, som en sammenslåing med det svenske *Utrikespolitik*, med Ording som redaktør og Oslo som utgiversted (Ording 2003: 477).

Komiteen fortsatte også å jobbe opp mot ISC, men med noe dalende entusiasme. En generell kritikk som også ble fremsatt fra norsk hold var at ISC var for stor, produserte for mye materiale og holdt et variabelt vitenskapelig nivå. Spesielt var det, for å sitere H.O. Christophersen fra et møte i ISC i London i 1940, et problem at enkelte delegater «tend to look upon themselves as representatives of special policies or states».⁵⁶ Men da ISCs ekse-

54 Denne kom for alvor i gang i 1949–50, med lokale i Nobelinstituttet og forelesere fra universitetet, som Ording og Castberg.

55 RA UD 2.5/8b Reformutvalget for utenrikstjenesten, boks 9588.

56 UD kommisjonsarkiv 90, Kopi vedlagt program for Den Nordiske Programkomité for Internasjonale Studiers møte 25.–26. november 1945.

kutivkomité og andre medlemmer møttes uformelt i London 19. november 1945 for å ta opp tråden, var Christophersen likefullt på plass som aktiv deltaker.⁵⁷ På det oppfølgende nordiske møtet uken etter kunne Christophersen fortelle «at det i London hadde vært sterk interesse for å få en institusjon i Oslo som vilde svare til det engelske Chatham House. I Sverige hadde man allerede en slik institusjon i Utrikespolitiska Institutet. I Kjøbenhavn hadde man et godt grunnlag i det arbeid som blev gjort innenfor Institutet for historie og Samfundsøkonomi. Hva Oslo angikk, blev det foreslått at man skulde undersøke muligheten av å få Fridtjof Nansens hjem, Polhøgda, stillet til disposisjon for et norsk Chatham House». Det ble med tiden forskningsinstitutt på Polhøgda, men ikke av typen Chatham House.

På det nordiske møtet drøftet man også muligheten for å få til et nordisk universitetsstipend i internasjonale spørsmål, uten at det ble noe mer av. Innen academia skjedde imidlertid den viktige nyvinning at det ble opprettet en magistergrad i statsvitenskap ved UiO i 1947, etter initiativ fra Castberg. Gitt Castbergs stilling i UD kommer det ikke som noen overraskelse at det nå, som i 1912–13, var departementets behov som sto sentralt: «Professor dr. Frede Castbergs mening med det nye studium er som kjent at det skal kvalifisere til utenrikstjenesten og pressen (og ikke noe annet), og det har derfor vært meget gledelig for oss at vi har møtt stor velvilje i Utenriksdepartementet når det gjelder lån fra biblioteket og leie av møtesal.»⁵⁸ Politisk historie, hvor Ording underviste, var obligatorisk støttefag, og relativt mange av de tidlige magistrene leverte også avhandlinger om utenrikspolitikk, da særlig utenrikspolitisk historie. De første årene var imidlertid preget av midlertidige løsninger og spenningen mellom forskningsutdanning og praktisk utdanning (Thue 2005: 242–45), og noe virkelig forskningsmiljø innen internasjonal politikk fantes ikke.

Sett fra UD's side var imidlertid den nye graden en suksess. I et intervju i *Stud. jur.* (uten dato, men trolig fra 1955) kunne Leif Høegh, som satt i aspirantnemnden, fortelle at jurister ikke nødvendigvis rangerte bak magistere i statsvitenskap, «men en søknad fra en magister vil man alltid se nøye på, bl.a. av den grunn at han gjennom sitt spesielle studium har tatt sikte på en slik stilling og derfor har få andre muligheter».⁵⁹ I årene 1953–56 ble det tatt opp

57 Han ble senere også ISCs president.

58 RA UD 2.25/35, boks 10052. Brev fra Statsvitenskapelige Studenters Forening ved formann Bjørn Jensen (NTB) til Lange, 271047.

59 Utklipp i RA UD 2.5/41, boks 57.

28 aspiranter, hvorav 12 jurister, 1 sosialøkonom, 2 fra NHH, 2 filologer og 11 magistere i statsvitenskap (8 fra UiO): «Dette tall er et uttrykk for at magistre i statsvitenskap har hevdet seg særlig godt i konkurransen om å bli opptatt som aspiranter til utenriks-tjenesten.»⁶⁰ Som styringsvitenskap (Slagstad 1998) fungerte altså statsvitenskapen helt etter planen, men uten at Internasjonal Politikk fikk noen egen identitet. Paradoksalt nok bidro også den styrkede kompetansen innen internasjonal politikk blant aspirantene til en gradvis svekkelse av aspirantutdannelsen fra omtrent 1960 av – det var jo ingen grunn til å lære aspirantene noe de allerede kunne fra før.

Innen NKIS forsøkte deltakerne både å heve interessen for det empiriske feltet og å tenke om det som et eget fag. Et problem var imidlertid at de sentrale personene var fullstendig nedsyltet i forskjellige prosjekter i gjenoppbyggingens Norge. Da Castberg fikk midler fra Rockefeller-stiftelsen i 1946–47, viste det seg for eksempel ikke mulig å finne noen som hadde tid til å gjennomføre de påtenkte prosjektene (Ording 2003: 205), og stiftelsen var verken interessert i å overføre midlene til driften av *Internasjonal Politikk* eller å fryse midlene i de 5–6 år som Castberg mente var nødvendig for at noen skulle få tid til å bruke dem. De som kom til å drive med forskning om internasjonal politikk var i særlig grad kretsen rundt Ording ved UiO og i UD, menn som NUPIs senere direktør John Sanness og de to senere direktørene ved Nobelinstituttet, Tim Greve og Jakob Sverdrup. Denne kretsen skilte seg ut, som det het i en uhøytidelig festtale i 1949: «Selv om 3. politiske kontor tror de driver storpolitikken, er det professor Ordings kontor som 'forstår seg på den'. Her sitter det en rekke herrer som vet *alt* – fra Karl Marx's syn på minoritetsproblemer i Kamtsjatka til negerrepublikken Liberias produksjon av kålrabi.»⁶¹ På 1950- og 1960-tallet kom også Magne Skodvin, Nils Ørvik og Olav Riste til blant historikerne, men det var først fra slutten av 1960-tallet at det gir mening å snakke om et forskningsmiljø (Pharo, Jølstad & Skogrand 1996: 240–41). Forholdet mellom dette miljøet for internasjonal historie og disiplinen Internasjonal Politikk har vært distansert. Gjennomgående har de to miljøene ikke vært spesielt interessert i hverandres arbeid. Dette speiler situasjonen internasjonalt, der International History

60 *Ibid.* Udatert notat «Oversikt over opptagelse som aspiranter av magistre i statsvitenskap 1953–56». Fra den første i 1950 hadde det ved utgangen av 1956 blitt uteksaminert 42 magistere i statsvitenskap, så omtrent en av fem kandidater fant altså veien til UD. Se <http://www.statsvitenskap.uio.no/fag/master/sammen/magister/> (besøkt 260207).

61 RA UD 2.25/62, boks 10060.

anklager International Relations for å være for langt fra kildene, mens anklagen den motsatte veien er at historikerne er teorifattige. Når enkeltforskere en sjelden gang har vist interesse for den andre disiplinen, har det ikke ført til noen faglig dialog. Også forholdet mellom folkeretten og Internasjonal Politikk har i etterkrigstiden vært distansert, i likhet med hva som er situasjonen i USA, men til forskjell fra Storbritannia. På 2000-tallet er det imidlertid flere tegn på økende kontakt mellom de to miljøene.

Forholdet mellom Internasjonal Politikk og statsvitenskap var heller ikke avklart, og atter kom inspirasjon til diskusjon utenfra. Fra UNESCO fikk NKIS en kopi av rapporten fra «Fourth Conference on the University Teaching of International Relations convened by the British Coordinating Committee for International Studies», LSE, 6.–7. januar 1949. Et PM av professor Charles Manning, LSE, om «International Relations: An Academic Discipline» (datert 30. november 1949) ble gjort tilgjengelig for komiteens medlemmer.⁶² Punkt fire på dagsordenen for komiteens møte på Nobelinstituttet 24. november 1949 var i tråd med dette – «'Internasjonale forhold' som universitetsfag», basert på et PM forfattet av komiteens daværende formann H.O. Christophersen.⁶³ PM-ets siktemål var «Å formulere og begrunne et forslag om at faget 'Internasjonale forhold' må bli etablert som særskilt lærefag ved de norske universiteter, eventuelt ved handelshøyskolen i Bergen. Bør det nye universitetet i Bergen ha prioritet?» Internasjonale forhold oppgis å være «direkte oversatt fra engelsk 'international relations'», som har en drøyt 20 år lang historie som «en internasjonal terapeutikk» som tar sikte på å koble viten om verden til et program for å skape «en bedre organisasjon av verden». Christophersen ser et problem her all den stund fagets lærestoler er blitt opprettet «som ledd i arbeidet for mellomfolkelig forståelse»:

Denne sammenkopling av faget «internasjonale forhold» med arbeidet for fred og mellomfolkelig forståelse har utvilsomt vært uheldig for fagets vitenskapelige og akademiske historie hittil. Det skulle være helt klart at faget «internasjonal politikk» som universitetsfag ikke kan ha som formål å reformere verden.

62 Senere ble dette PM-et publisert i Geoffrey L. Goodwin (red.) *The University Teaching of International Relations*, Oxford: Blackwell. Det er fortsatt en standardreferanse i britiske diskusjoner om fagets historie. Charles Manning er identisk med C.A.W. Manning.

63 Dette og de følgende avsnitt er basert på UD kommisjonsarkiv 90, udatert PM, møte-referat datert 251149.

Diagnosen, som faller sammen med E.H. Carrs (1939) klassiske analyse av tenkning om internasjonal politikk i mellomkrigstiden, synes fullstendig presis, og nedskaleringen av ambisjonene var helt i tråd med de tendensene vi ser særlig i den amerikanske disiplinen i de samme årene.⁶⁴ Christophersen undervurderte nok imidlertid den utpreget teknokratiske komponenten i faget – om ikke en bedre verden, så søkte selv realister som Hans Morgenthau å etablere en disiplin som ville gjøre beslutningstakere i stand til å fatte bedre beslutninger. I det lå det jo også et ønske om reform. Christophersen fastslår videre at forskning på feltet så langt stort sett har skjedd i frie institutter, organisert i Den faste Konferanse for Internasjonale Studier, mens «opplæringen» har skjedd ved universitetene. Denne oppdelingen vil han til livs, ved også å bringe en forskningskomponent inn ved universitetene. Han nevner problemet med å nå frem til en vitenskapelig metode som en hovedutfordring, og hevder at faget ikke kan gis noen fast avgrensning: «Det snylter i stor utstrekning på de øvrige samfunnsvitenskaper, som økonomikken, sosiologien, statsretten og folkeretten, og på historien og psykologien.» Ikke desto mindre konkluderer han med at man her har å gjøre med en vitenskapelig disiplin som det er mulig å gi en avgrensning og en metode, og avslutter med et retorisk spørsmål til sine norske universitetskolleger: «Hva er grunnen til at faget 'internasjonale forhold' har så *vanskelig for å slå igjennom* som universitetsfag? Er det manglende bevilgninger? Eller er det en stivbent akademisk tradisjonisme som gjør seg utillatelig sterkt gjeldende?» I referat fra møtet heter det at komiteen vil handle i henhold til notatets innhold, og at «Professor Keilhau påtok seg å innsamle opplysninger om den sprette undervisning i 'International Relations' som allerede gis ved Universitetet i Oslo». I et møtoreferat skrevet noen måneder senere heter det at Keilhau er nesten ferdig med dette arbeidet, som likefullt later til å ha rent ut i sanden.

Arbeidet i International Studies Conference rant også ut i sanden. Som Long (2006) viser, ble ISC skviset både av UNESCO og av den amerikaniserende strømningeformingen av samfunnsvitenskapene. Dette merket man også i Norge. I referat fra NKIS' møte 27. februar 1954 heter det at «H.O. Christophersen meddelte at det innen styret for International Studies Conference var stemning for å oppløse konferansen, hvis finansielle stilling var meget svak etter at Unesco

64 Ikke desto mindre så man historien gjenta seg på 1950-tallet, med begynnende institusjonalisering av fredsforskning som en akademisk disiplin tuftet på det samme normative programmet som lå til grunn for opprettelsen av disiplinen International Relations fra 1919 av.

stadig hadde satt sine bidrag ned». Utover 1950-tallet synes det å ha vært holdt få møter også i NKIS. Arkivmaterialet dreier seg først og fremst om egenadministrasjon og utbetalinger til *Internasjonal Politikk*. I brev datert 10. februar 1961 fra Sten Sparre Nilson, som tok over etter Rolf Andersen som komiteens sekretær høsten 1949 og beholdt posten til det siste, til dr H.O. Christophersen, komiteens formann, samtykker han i at 'komiteens gjenværende pengemidler overføres Norsk utenrikspolitisk institutt [...] Parkveien 12 III' og at 'Komiteens arkiv blir beroende i Utenriksdepartementets kulturkontor'. Ut gikk NKIS, inn kom NUPI.

Konklusjon

I Norge som i Storbritannia vokste kunnskapsfeltet Internasjonal Politikk først frem innen jus og historie. Historiedisiplinen bar på 1800-tallet og inn på 1900-tallet preg av å være heimstadiære. Norsk identitet og norsk egenart stod i sentrum for den generelle kunnskapsproduksjonen. Slik måtte det kanskje være i en stat som kjempet for ytre suverenitet i nasjonalismens glansperiode og som hadde holdt seg med en identitet som utkantstat i delvis motsetning til statssystemet. Pragmatisk kan fokuset på eget land også begrunnes med komparative fortrinn – norske forskere har spesielle forutsetninger for å kunne si noe om Norge og norske forhold.⁶⁵ Til tross for den begrensede akademiske interessen fantes det, som vi har vist, allikevel et miljø for studier av internasjonal politikk. De første forsøkene på å si noe akademisk om feltet finner vi i årene rundt 1900, og i hele førkrigsperioden finner vi klare personlige og faglige koblinger fra det lille norske miljøet til lignende miljøer i andre land, særlig Storbritannia. Med den fastere organiseringen i NKIS, medlemskapet i ISC og tidsskriftet *Internasjonal Politikk* fra 1936–37 av ble kontaktene mer formalisert. Institusjonaliseringen var fra første stund delvis finansiert fra USA, men frem til de tidlige etterkrigsårene var tilnærmingene i Norge, som i Storbritannia, tverrfaglige, eklektiske og løst organisert.

Til tross for betydelig finansiering fra Rockefeller Foundation, direkte knyttet både til forskning og tidsskriftutgivelse, synes den amerikanske inspirasjonen ikke å ha gjort seg avgjørende gjeldende før rundt 1960, via Arne Næss på PRIO og amerikafarerne Arne Olav Brundtland og Johan Jørgen Holst på NUPI. Rockefeller

65 Det kunne anføres at det samme burde gjelde for det skandinaviske området, men som Tønnesson (1993) har vist, har interessen for Norden og nordiske problemstillinger vært svært begrenset.

synes å ha finansiert forskning og formidling etter ISCs «britiske» modell, og det var først da UNESCO og en mer standardiserende amerikansk samfunnsvitenskap vant frem at studiet av internasjonal politikk dreide i retning den disiplinen vi kjenner i dag.

Bjørn Arne Steine (2005) har i en sammenlignende studie med Sverige antydnet at den trege norske institusjonaliseringen av fagområdet Internasjonal Politikk kan skyldes at de ledende personene i det norske fagmiljøet nær sagt alle som én var nestorer innen sine relative fag, og ikke trengte å gå i bresjen for noen nysatsing. Et annet nærliggende spørsmål er hvorfor den tverrfaglige tilnærmingen tørket ut i Norge, mens det nettopp er den bredere orienteringen mot historie og folkerett som fortsatt i dag kjennetegner den britiske tilnærmingen til internasjonal politikk. I noen grad er nok forklaringen institusjonell – tverrfagligheten ble aldri virkelig knesatt som organiserende prinsipp, men var en konsekvens av de forskjellige aktørenes bakgrunn. Like viktig synes det å være at flere av de tidligere initiativene lå brakk på 1950-tallet. NKIS gikk gradvis i glemmeboken ettersom ISC mistet praktisk betydning, og publiseringen av *Internasjonal politikk* var komiteens eneste varige arv. Tankene om et utenrikspolitisk institutt var oppe med ujevne mellomrom, men uten at det ble noe mer av det før i 1959. Det mest interessante miljøet kan det synes som man fant ved aspirantutdannelsen til UD, med høyt utdannede kandidater og forelesere fra kretsen rundt Nobelinstituttet. I UD ble imidlertid studentmassen skiftet ut hvert år, og siktet var ikke akademisk. Da institusjonaliseringen av det akademiske feltet endelig kom, var det ikke de tverrfaglig innstilte pådriverne som gikk inn i stillingene, men en ny generasjon med begrenset interesse for de tidligere tilnærmingene og for egen forhistorie.

I fagets tidlige historie finner vi, i Norge som i Storbritannia og i de nordiske landene for øvrig, en sterk tro på at en vitenskapelig forståelse av internasjonal politikk kunne bidra til å reformere den samme politikken, og skape sterkere regularitet og på sikt verdensfred. Rasjonell styring var altså ikke begrenset til, eller i første rekke innrettet mot, det nasjonale nivået. I tillegg til statlig styring og internasjonal reform finner vi også, som i de tidlige etterkrigsårene, en sterk vektlegging av folkeopplysning. De fleste av de ledende personene i det tidlige akademisk-politiske miljøet som diskuterte internasjonal politikk, befant seg innen eller i forlengelsen av det nasjonal-demokratiske Venstreprosjektet (Sørensen 1998), og troen på endring av verdenspolitikken gjennom vitenskapelig forståelse ble på nasjonalt plan speilet av troen på endring i fredelig retning

gjennom å lære opp befolkningen til fredelig sameksistens. Forskningen var preget av en underforstått og uproblematisert tanke om at disse målene best kunne realiseres ved at forskningen la seg nær opp mot løpende utenrikspolitikk. Forskerne arbeidet i tråd med dette for UD som forelesere, rådgivere og for den saks skyld politikere. Fredspolitik og norsk statlig politikk fremstod for disse forskerne som to sider av samme sak.

En konsekvens av å legge forskerfokuset på det internasjonale nivå og praksisfokuset på det nasjonale nivå var en utpreget hjemmeblindhet for norsk utenrikspolitikk som et felt for kritisk, og ikke bare problemløsende, forskning. Dette forholdet forklarer nok hvorfor studiet av norsk utenrikspolitikk ikke er et eget speciale i Norge, slik det er det i land som i andre henseende har en lignende IP-historie, som Storbritannia og de skandinaviske landene. Her har vi en konsekvens av disiplinens opphavshistorie som fortsatt sitter i.

Vi har satt «En disiplins fremvekst i første halvdel av 1900-tallet» som undertittel på denne artikkelen om Internasjonal Politikk i Norge. Arild Underdals (1997) fremstilling av disiplinens fremvekst på annen halvdel av 1900-tallet trenger, i lys av vår fremstilling, ytterligere revidering. En spesielt presserende oppgave synes å være å sammenligne de to gjennomslagene for de normative forsøkene på å studere internasjonale relasjoner som en streben mot fred: det første i kretsen rundt Nobel-instituttet og Christian Lous Lange omkring første verdenskrig, det andre i kretsen rundt Institutt for Samfunnsforskning og Johan Galtung på slutten av 1950-tallet. Tenkningen synes å ha vært ganske lik, men instansen som skulle realisere tenkningen, ulik (for de første, den norske stat og en klart definert folkelig fredsbevegelse i samspill; for de andre, en svakt definert fredsbevegelse). Vi trenger også å få ytterligere belyst betydningen av de tette og mangslungne båndene mellom stat og forskning for kunnskapsproduksjonen. I denne artikkelen har vi lagt en institusjonell, vitenskaps sosiologisk forståelse til grunn for diskusjonen av disiplinen. Det skal imidlertid ikke stikkes under stol at en fullverdig vitenskapelig disiplin også er avhengig av sin substans. Et av kravene til substans er selvrefleksjon. Ytterlige studier av Internasjonal Politikks historie vil i så måte selv være til hjelp for å få etablert Internasjonal Politikk som en fullverdig disiplin i Norge.

Litteratur

- Ashley, Richard K. (1981) «Political Realism and Human Interest», *International Studies Quarterly* 25(2): 204–36.
- Ashworth, Lucien (2002) «Did the Realist-Idealist Debate Really Happen», *International Relations* 16(1): 33–51.
- Becher, Tony & Pail R. Trowler (2001) *Academic Tribes and Territories. Intellectual Enquiry and the Culture of Disciplines*, Second Ed. Buckingham: Open University Press.
- Bjørnson, Bjørnstjerne (1890) «Fortale», i K.P. Arnoldson *Lov – ikke Krig mellem Folkene*. Høvik: Bibliothek for de tusen hjem: 7–16.
- Booth, Ken (1991) «Security in Anarchy: Utopian Realism in Theory and Practice», *International Affairs* 67(3): 527–45.
- Bratt, Nils [N.J. Sørensen] (1899) *Norge og Freden*. Oslo: Forlag Af Fredsskrifter.
- Breitenbauch, Henrik & Anders Wivel (2005) «Understanding national IR disciplines outside the United States: political culture and the construction of International Relations in Denmark», *Journal of International Relations and Development* 7(4): 414–43.
- Carr, E. H. (1939) *The Twenty Years' Crisis: An Introduction to the Study of International Relations*. London: Macmillan.
- Christian Michelsens Institutt (1937) *Styrets beretning for 1936*.
- Christian Michelsens Institutt (1938) *Styrets beretning for 1937*.
- Cox, Michael (2001) «Introduction», s. ix-lviii i E.H. Carr *The Twenty Years' Crisis 1919–1939*. London: Palgrave.
- Cox, Michael (red.) (2000) *E.H. Carr: A Critical Appraisal*. London: Palgrave.
- Dahl, Ottar (1990) *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*, 4. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Drulák, Petr & Radka Druláková (2000) «International Relations in the Czech Republic: A Review of the Discipline», *Journal of International Relations and Development* 3 (3): 256–82.
- Fonn, Birgitte Kjos & Vebjørn Elvebakk (2003) *Med verden som bakteppe. Historien om gründertiden ved NUPI 1959–69*. Oslo: NUPI.
- Gilbert, Felix (1951) «The 'New Diplomacy' of the Eighteenth Century», *World Politics* 4(1): 1–38.
- Guzzini, Stefano (2004) «The enduring dilemmas of realism in International Relations», *European Journal of International Relations* 10(4): 533–68.
- Hambro, Edvard (1939) *Forskning og fredsarbeide*. Bergen: Chr. Michelsens Institutt.
- Hegna, Trond (1966) «Forord» i Trygve Bull & Trond Hegna (red.) *Mot Dag. Artikler i utvalg*. Oslo: Pax: 7–23.
- Howe, Paul (1994) «The utopian realism of E.H. Carr», *Review of International Studies* 20: 277–97.
- Jones, Charles (1998) *E.H. Carr and International Relations. A Duty to Lie*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Koht, Halvdan & Mikael H. Lie (1916) *Parliamentary control of foreign politics*. The Hague: Central Organisation for a Durable Peace/Martinus Nijhof.
- Koht, Halvdan (1902) «Nøitralitetssagen», *Dagbladet* 6, 7, 8 & 11/9.
- Koht, Halvdan (1906) *Freds-tanken i Norges-sogo – Norge i den samfolkelege rettsvokstere*. Oslo: Det norske Samlage.

- Koht, Halvdan (1964) «Norsk komité for varig fred 1915–1917. Dokumentasjon og personlege minne», *Historisk Tidsskrift* 43: 37–58.
- Knutsen, Torbjørn L. (2006) «Norman Angell og The Great Illusion», *Internasjonal politikk* 64(2): 257–79.
- Knutsen, Torbjørn L. (kommer) «A Lost Generation? IR Scholarship before World War I», *International Politics*.
- Lange, Christian Lous (1907) «The Future of the Norwegian Nobel Institute», *The Independent* (NY, NY) LXII (3049) (9. mai): 1060–64.
- Lange, Christian Lous (1917) *Betingelser for en varig fred. Oversigt over forbundets arbeide*. Kristiania: Interparlamentarisk Bureau.
- Leira, Halvard (2002) «Frem fra glemselen – tanker om fagets tenkere», *Internasjonal politikk* 60(4): 487–501
- Leira, Halvard (2004) «'Hele vort folk er naturlige og fødte Fredsvenner' – Norsk fredstenkning fram til 1906», *Historisk Tidsskrift* 83(2): 153–80.
- Libæk, Ivar (2000) *Et Nobelinstittutt eller «Revue Nobel»? Konflikter i den første Nobelkomiteen*. Oslo: Nobelinstituttet.
- Linklater, Andrew (1997) «The Transformation of Political Community: E.H. Carr, Critical Theory and International Relations», *Review of International Studies* 23(3): 321–38.
- Long, David & Peter Wilson (red.) (1995) *Thinkers of The Twenty Years' Crisis: Inter-War Idealism Reassessed*. Oxford: Clarendon Press.
- Long, David (1991) «J. A. Hobson and idealism in international relations», *Review of International Studies* 17 (3): 285–304.
- Long, David (2006) «Who killed the International Studies Conference», *Review of International Studies* 32(4): 603–22.
- Løvold, Andreas (2002) *Innenriks/Utenriks. Den utvidete utenrikskomiteen som skaper og opprettholder av utenrikspolitisk konsensus*. UiO: Hovedoppgave i statsvitenskap.
- Neumann, Iver B. & Halvard Leira (2005) *Aktiv og avventende. Utenrikstjenestens liv 1905–2005*. Oslo: Pax.
- Neumann, Iver B. & Ståle Ulriksen (1996) «Kampen om sikkerhetspolitikken, akademisk avdeling. Svar til Sven G. Holtsmark», *Internasjonal politikk* 54 (3): 393–414.
- Neumann, Iver B. & Ståle Ulriksen (2001) «Konstruktivism i studiet av internasjonal politikk: En mulighet til å gjeninnføre mening og historie», *Sosiologi i dag* 31 (3): 87–106.
- NUPI (2007) «Norsk utenrikspolitisk bibliografi 1905–2005», ved Andreas Løvold & Halvard Leira. Under utgivelse på www.nupi.no
- Ording, Arne (red. Gerd Mordt) (2003) *Arne Ordings dagbøker*, bd. II. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pharo, Helge Ø., Anders Jølstad & Kjetil Skogrand (1996) «Ekspansjon i isolasjon? Studiet av internasjonal og utenrikspolitisk historie i Norge», *Historisk Tidsskrift* 75(1/2): 239–63.
- Porter, Brian (red.) (1972) *The Aberystwyth Papers: International Politics 1919–1969*. London: Oxford University Press.
- Quirk, Joel & Darshan Vigneswaran (2005) «The Construction of an Edifice: the Story of a First Great Debate», *Review of International Studies* 31(1): 89–107.

- Schmidt, Brian C. (1998) *The Political Discourse of Anarchy: A Disciplinary History of International Relations*. Albany, NY: SUNY Press.
- Schmidt, Brian C. (2002) «Anarchy, World Politics and the Birth of a Discipline: American International Relations, Pluralist Theory and the Myth of Interwar Idealism», *International Relations* 16(1): 9–32.
- Steine, Bjørn Arne (2005) «Forskning og formidling for fred 1900–1950», *Historisk Tidsskrift* 84(2): 257–74.
- Sørensen, N.J. (1896) «*Fred paa Jorden!*» *Første Fredsbog med Foredrag om Fredssagen*. Kristiania: P. Omtvedts Forlag.
- Sørensen, Øystein (1998) «Hegemonikamp om det norske – Elitenes nasjonsbyggingssprosjekter 1770–1945» i Øystein Sørensen (red.) *Jakten på det norske – Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo: Gyldendal: 17–48.
- Thies, Cameron G. (2002) «Progress, History and Identity in International Relations Theory: The Case of the Idealist-Realist Debate», *European Journal of International Relations* 8(2): 147–85.
- Thue, Frederik W. (2005) «*In Quest of a Democratic Social Order: The Americanization of Norwegian Social Scholarship 1918–1970*».
- Tønnesson, Stein (1993) «Norden spiller seg: Identitetsdebatten 1986–93», *Historisk Tidsskrift* 72(3): 360–97.
- Tønnesson, Øyvind (2005) «Internasjonalisten Christian Lous Lange – representant for en norsk fredstradisjon?», *Historisk Tidsskrift* 84(2): 311–24.
- Underdal, Arild (1997) «Studiet av internasjonal politikk», *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 13(3): 299–324.
- Walker, Thomas C. (2000) «The Forgotten Prophet: Tom Paine’s Cosmopolitanism and International Relations», *International Studies Quarterly* 44(1): 51–72.
- Williams, Michael C. (2004) «Why Ideas Matter in International Relations: Hans Morgenthau, Classical Realism, and the Moral Construction of Power Politics» *International Organization* 58 (3): 633–65.
- Wilson, Peter (1998) «The myth of the ‘First Great Debate’» i Tim Dunne, Michael Cox & Ken Booth (red.) *The Eighty Years’ Crisis: International Relations 1919–1999*. Cambridge: Cambridge University Press: 1–15.
- Wilson, Peter (2000) «Carr and his Early Critics: Responses to The Twenty Years’ Crisis, 1939–46» i Michael Cox (red.) *E.H. Carr. A Critical Appraisal*. London: Palgrave: 165–97.
- Wæver, Ole (1998) «The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations», *International Organization* 52(4): 687–727.
- Wæver, Ole (2003) «The Structure of the IR Discipline: A Proto-Comparative Analysis». Paper to the Annual Convention of the International Studies Association, Portland, 27 February–1 March 2003.

Internasjonal politikk og Forsvaret

Internasjonalisering og akademisering av den militære utdanningen

Nina Græger
seniorforsker,
NUPI

I Norge har Internasjonal Politikk som fag på høyere nivå tradisjonelt hatt et anvendelsesområde avgrenset til sivile utdanningsinstitusjoner, som universiteter og høyskoler. Denne artikkelen analyserer hvordan de militære utdanningsinstitusjonene forholder seg til Internasjonal Politikk, heretter kalt IP-faget. Hva er fagets anvendelsesområde for kunnskapsprodusentene i Forsvaret og hvilken status har det i den militære utdanningen? Profesjoner driver profesjonsbygging som en del av sin virksomhet. Offiserskorpset kan betraktes som en profesjon. Offiserene har historisk og tradisjonelt tilhørt eliten i samfunnet. Offiserene var en av tre privilegerte grupper i embetsstaten i Norge. En offiserskarriere var også en måte å heve sin sosiale status på og en alternativ karriere for menn fra ubemidlede familier.¹ Elitepreget ble senere fortrent ved framveksten av sosialdemokratiet i Norge. Innføringen av et enhetsbefal på 1930-tallet, som tilstrebet likhet i offiserenes karriere og utdanning, etter modell av den sivile enhetsskolen, er et eksempel på dette (se Græger 2006). Likevel har krigsskolene representert en videregående utdanning med høy status innad i Forsvaret og i stor grad også i det norske samfunnet for øvrig.

Man kunne derfor forvente at offisersprofesjonen ville strekke seg mot det akademiske for å øke sin status etter hvert som aka-

Artikkelen er basert på min dr.polit.-avhandling, *Norsk forsvarsdiskurs 1990–2005: Internasjonaliseringen av Forsvaret*, levert ved Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo høsten 2006, heretter referert til som Græger (2006). Takk til Iver B. Neumann for gode kommentarer på et tidligere utkast av artikkelen, og til IP-redaksjonen og eksterne fagfeller.

1 For en studie av sosial mobilitet blant offiserer og offiserene som sosial gruppe, se Kjellberg (1961).

demiseringen av andre profesjoner (lærere, politi, sykepleiere) med etableringen av høyskoler begynte på 1970- og 1980-tallet.² Dette skjedde i liten grad. Undervisningsopplegget ved Forsvarets skoler har vært preget av strategiske praksiser, som for eksempel «holdetid» stilt overfor en invasjon fra øst og der Forsvarets rolle var å stå imot inntil den allierte hjelpen kom. Med slutten på den kalde krigen kom det taktiske nivået, sammen med det analytiske, mer i forgrunnen i den militære undervisningen.

Den kalde krigen ble avløst av et mer diffust og skiftende trusselbilde med nye oppgaver for militærmakten, som for eksempel intra-statlige konflikter. Dette, kombinert med reduserte forsvarsbudsjetter og teknologisk utvikling, førte til omfattende forsvarsreformer i de vestlige land. Modernisering, slanking og spesialisering av forsvarsstrukturene påvirket også utdanningsnivået blant offiserer, selv om dette tok noe lengre tid i Norge enn i flere andre europeiske land.³ Dette henger sammen med den norske forsvarstradisjonen og norsk forsvarsidentitet, som lenge virket som en buffer mot grunnleggende reformer.

Artikkelen analyserer introduksjonen av IP-faget i pensum og fagplaner ved Hærens krigsskole, heretter Krigsskolen, i lys av internasjonaliseringen av Forsvaret.⁴ En slik avgrensning, tatt i betraktning at Sjøforsvaret og Luftforsvaret også har egne krigsskoler, er begrunnet i Hærens sentrale rolle som «lead service» i det norske forsvaret. IP-fagets framvekst ved Krigsskolen var dessuten i tid sammenfallende med bortfallet av den kalde krigen, og fokus er derfor på perioden etter 1990.

Utdanningsinstitusjoner som sosialiseringsarena

Utdanningen har stor betydning for offiserenes sosialisering inn i og identifisering med offisersyrket. Det er kunnskaps- og funksjonsmonopolet som er kjernen i en profesjons evne til å utøve sin funksjon (Abbott 1988: 2). Medlemskap i en profesjon er som regel basert på lang tids spesialisering gjennom utdanning og/eller trening, manifestert i avlagte eksamener. Forsvarets kunnskaps- og funksjonsmonopol har i betydelig grad blitt utfordret etter den

2 For en studie av profesjonenes framvekst i Norge, unntatt offiserene, se Slagstad (1998, 2, 2007).

3 En analyse av utfordringene i utviklingen av et postmoderne forsvar, herunder den militære utdanning, i tolv vestlige land, gis i Moskos, Williams & Segal (2000).

4 Jeg bruker heretter betegnelsen Krigsskolen, som er den både skolen og Forsvaret bruker.

kalde krigen. Blant annet har fokus på sårbarhet og trusselen fra internasjonal terrorisme økt kontaktflaten til justispolitikken (se NOU 2000b). Det er imidlertid måten offisersprofesjonen utøves på som først og fremst har blitt utfordret av endringene i Forsvarets internasjonale rammebetingelser.

I likhet med sivil kunnskapsutvikling er kunnskapsutviklingen ved militære undervisningsinstitusjoner viktig for å overføre og spre verdier og ideer. Betydningen av ideer kan i denne sammenhengen betraktes som konstituerende, eller som uavhengige variable (Katzenstein 1996). Dette bidrar over tid til at den militære utdanningen vedlikeholder visse ideer og forestillinger om den militære profesjonens rolle og egenforståelse. Effekten av denne «normaliseringen» vil også gjerne prege offiserenes framtidige beslutninger og holdninger. Som Kristiansen (2003: 20) har påpekt, er det vesentlig å studere hvordan «den arv man har med seg i form av kompetanse, kultur, sosialisering, lojaliteten til rang og hierarkiet (...) og som ligger nedfelt i dagens organisasjon påvirker mulighetene til å realisere et nytt ledelses- og operasjonskonsept».

En profesjons kontroll med en spesifikk kunnskap og bruken av den anses som viktig for å kunne motstå eksterne angrep mot profesjonens monopol. Kunnskapssystemet og graden av abstraksjon er vesentlig for en profesjon «since these are the ultimate currency of competition between professions» (Abbott 1988: 9). Det finnes ingen absolutt standard for hvor abstrakt; dette avgjøres av evnen til å konkurrere i en spesifikk historisk og sosial kontekst. Kunnskap som er bestemt – definerbar – ser imidlertid ut til å være mer åpen for intervensjon fra andre konkurrerende profesjoner enn ubestemt kunnskap (se Skauge 2002: 13). Hvordan ser så dette ut i den militære utdanningen i Norge?

Krigsskoleutdanningen er «kjernen i Forsvarets befalsutdanning» og legger «grunnlaget for de ferdigheter, kunnskaper og holdninger som skal prege yrkesbefalskorpset» (Forsvarsdepartementet 1992–93: 32). Krigsskolene skal primært «gi en profesjonsutdanning tilpasset forsvarsgrenenes behov, og gi grunnlag for videre karriere og utdanning i Forsvaret» (Forsvarsdepartementet 2003–04a: 83). Slik bidrar utdanningen til å sette standarder og normer for hva en offiser skal og bør vite og kunne. Dette er også nedfelt i Krigsskolens egen definisjon av sitt oppdrag: «Krigsskolen skal tilføre Forsvaret kompetente hæroffiserer, med evne og vilje til å løse oppdrag, med normer, holdninger og verdier som samsvarer med samfunnets forventninger og yrkets krav» (Studiehåndbok KS 1, 2002–04: 10). Militære skoler er derfor en verdifull sosialisering.

ringsarena hvor «de sanne» militære verdiene og «riktige» holdningene, blant annet til Forsvarets rolle, bekreftes og føres videre til nye generasjoner av offiserer. Som en profilert pensjonert offiser har sagt det: «Det er gjennom utdanningsinstitusjonene at de unge elevene sosialiseres inn i sine respektive forsvarsgrener, lærer de interne kodene, får del i forsvarsgrenens felles kánon. Det er her korpsånd og samhold skapes.»⁵

Lengden og karakteren av det formelle karriereløpet til en profesjon, som for eksempel antallet nivåer i opplæringen, typer av praksis underveis osv., er viktig for sosialiseringen inn i profesjonen (Abbott 1988: 129). Ifølge livsløpsteoretikerne, for eksempel Hurrelmann (1988: 102), foregår læring og sosialisering i alle faser av livet, noe som gir blant annet utdanningsinstitusjoner stor betydning i sosialiseringprosessen (i Skauge 2002: 29).⁶ Det er derfor god grunn til å anta at sosialiseringprosessen har bedre vilkår i Forsvarets skoler enn i de fleste sivile utdanningsinstitusjoner fordi offisersutdanningen skjer gjennom hele karrieren, i en kombinasjon av teori og praksis. Fra 1990 til og med 2004 var krigsskoleutdanningen trinnvis, der teori og fagkunnskap ble kombinert med praksisår mellom hvert trinn. Trinn én, Krigsskole 1, gikk over to år. Fullført Krigsskole 1 ga rett og plikt til yrkestilsetting i Forsvaret fram til iverksettingen av Befalsordningen av 1996, da også offiserer måtte konkurrere seg til stillinger. Krigsskole 2, også toårig, hadde som mål å kvalifisere kadettene til lederstillinger og gi dybdekunnskap om militære emner og sikkerhets- og forsvarspolitik. Kadetter som hadde oppnådd et visst sivil utdanningsnivå, kunne begynne rett på Krigsskole 2. Et stykke ut i offiserskarrieren vil mange offiserer også ta ett eller to års stabsstudier ved Forsvarets stabsskole eller ved stabsskoler i utlandet. Forsvarets stabsskole er den høyeste fagmilitære utdanningsinstitusjonen i Norge. Både stabsstudier og krigsskole gir pliktjeneste.

Krigsskolene bestreber seg også på å skape omgivelser som kan legge til rette for utviklingen av et «bevissthetsfellesskap» som hver enkelt kadett kan identifisere seg med og som former hans/hennes personlige utvikling. For «å gjøre kadettene bevisst på lederens rolle i krise og krig» oppfordres hvert kull ved Krigsskolen til å gi seg selv et navn etter en viktig militær leder (Studiehåndbok for 2005–2006: 78). Navnet plukkes fra en liste over norske hærførere som har gjort et solid inntrykk, og benyttes når kullet er samlet, for

5 Pensjonert flaggkommandør Jacob Børresen, intervju 19. september 2003.

6 For en gjennomgang av sosialiseringslitteratur, se Skauge (2002: 29–31).

eksempel ved høytidelige anledninger (parader, representasjon) og oppstilling (Studiehåndbok KS 1, 2004–06: 14). Kullet tildeles en egen fendel (en slags fane) som brukes ved slike anledninger. På tross av vektleggingen av internasjonal litteratur i fag som militærteori og -historie er det i regelen navnet på norske hærførere som skal benyttes. Dette har trolig en identitetsfremmende effekt ved å knytte kadettene til norsk historie og nasjonal identitet.

Videre skapes et bevissthetsfellesskap gjennom de verdier og holdninger som Forsvaret forventer at offiserene skal ha. Dette er nedfelt i blant annet *Forsvarets verdigrunnlag*, som gjelder for alle forsvarsgrener, og i den enkelte forsvarsgrens kjerneverdier (Forsvaret 2004). *Hærens offiserskodeks* fra 2004 er ment å være: «en rettesnor for de karaktertrekk og holdninger som det forventes at en offiser skal etterleve. Hærens offiserskodeks bygger på *Forsvarets verdigrunnlag* og Hærens kjerneverdier, og skal prege offiserens framferd og virke» (Hærstaben 2004). Første setning i kodeksen fastslår offiserens viktigste oppgave: «Jeg er villig til å kjempe for Norge og våre felles verdier.» Derneft går, ifølge Hærens offiserskodeks, lojaliteten til avdelingen: «Jeg vil streve etter ære for min avdeling» (*ibid.*). Offiserskodeksen spesifiserer så innholdet i fem adjektiver som offiseren skal strebe etter å oppfylle i sitt virke: modig, handlekraftig, dyktig, omsorgsfull og lojal. Med dagens oppgavespekter foregår imidlertid forsvaret av felles verdier primært på en internasjonal arena, i internasjonale operasjoner. I slike operasjoner er det internasjonale menneskerettigheter, demokratiske prinsipper og folkeretten som skal forsvares, og ikke spesifikt norske verdier, norsk territorium og nasjonen. Gjennom praktisk bruk av Hærens offiserskodeks i undervisningen skal kadettene bevisstgjøres sin profesjon. Alle kadetter som uteksamineres ved Krigsskolen får offiserskodeksen sammen med sine vitnemål. Dokumentet deles også ut til alle ansatte i Hæren (Forsvarsnett 2004b).

Sosialiseringen av kadettene inn i egen forsvarsgren fortsetter også etter endt utdanning, blant annet gjennom ulike militære samfunn eller foreninger (se s. 18 nedenfor). Offiserer som har fullført Krigsskolen har for eksempel en egen fagforening, Krigsskoleutdannede Offiserers Landsforening. Et samfunn som bidrar til å opprettholde Hærens identitet som forsvarsgren, er Kavalleriklubben, mens det Sjømilitære Samfund bidrar til Sjøforsvarets grenidentitet.⁷

7 Norske offiserer og sivile embetsmenn og tjenestemenn tilknyttet Forsvaret kan dessuten bli medlemmer av Oslo Militære Samfund (OMS). Også andre personer som OMS ønsker å knytte til seg, kan bli alminnelige medlemmer (per mars 2006: 1657 stykker) eller æresmedlemmer.

IP-fagets plass i krigsskoleutdanningen

Det trinnvise utdanningsløpet gir rike muligheter til spredning og vedlikehold av teoretiske og praktiske kunnskaper, samt holdninger og verdier. Hvilke kunnskaper, verdier og holdninger var det som krigsskolene og Forsvaret mente at kadettene måtte lære for å kunne utøve sitt virke som offiserer på 1990-tallet? Dette påvirker i sin tur hva som anses for å være «riktige» eller «naturlige» oppgaver for offiserene og Forsvaret. Studiehåndbøker, fagplaner og pensumlister er viktige kilder til denne typen kunnskap. I likhet med ordbøker må studiehåndbøker, planer og pensum ved militære skoler kunne ses som et resultat og som en del av et kodifiserings- og normaliseringsarbeid. Ifølge Bourdieu (1991: 48) er det normaliserte språket i stand til å fungere utenfor de begrensninger og fordeler som følger av den aktuelle situasjon, og kan brukes av en hvilken som helst sender og mottaker til å sende og motta (dechiffre). Dette er brukere som for øvrig ikke nødvendigvis vet noe om hverandre. I det sivile samfunn skaper dette forutsigbarhet og bidrar også til å opprettholde maktforholdene. I prosessen som fører til at et språk blir konstruert og oppfattet som legitimt og utbredt som offisielt, spiller utdanningssystemet en avgjørende rolle (*ibid.*: 49).

Selv om Bourdieu refererer til det sivile samfunnet eller nasjonalstaten, er det i denne sammenhengen mulig å betrakte det norske forsvaret som et samfunn i miniatyr. I dette militære samfunnet er betydningen av felles ordninger og normalstandarder trolig enda viktigere, gitt de militæres rolle og oppdrag. Behovet for å skape enhetlige styrker som er effektive og forutsigbare, gjelder naturligvis i en kamp- eller krigssituasjon, som krever at ordre må gis, oppfattes og følges ut fra samme forståelse dersom egne og sivile liv ikke skal gå tapt (jf. Finer 1962: 8–9). Men det er også grunn til å anta at normaliseringen av forståelsen av Forsvarets rolle og virksomhet som skjer gjennom undervisningen, er viktig for å skape et «bevissthetsfellesskap» (Bourdieu 1991). Dette fellesskapet fungerer som limet i offiserskorpset, og er en forutsetning for at blant annet kodene skal virke når de virkelig trengs. Pensum og fagplaner er derfor et sentralt sted å lete for å kunne si noe om graden av internasjonalisering og hvilke holdninger til norsk forsvarspolitik og Forsvarets nye oppgaver – internasjonale operasjoner – som skapes og videreføres gjennom den høyere militære utdanningen.

Fra nasjonal til internasjonal politikk

Kjernefagene som offiserene må beherske for å kunne utføre Forsvarets «primære virksomhet», er militærteori, taktikk og operasjoner, operativ logistikk, våpen og annet materiell, ledelse og pedagogikk, språk, samt fysisk fostring. Seksjon for Militære Studier, som omfatter Taktikk og operasjoner, Militærteknologi, Forsvarets organisasjon, Fysisk fostring, Krigens folkerett, Skyte- og våpentjeneste og Logistikk har tradisjonelt vært og er fremdeles den største seksjonen ved Krigsskolen (Studiehåndbok KS 1, 2004–06: 15).⁸ Engelsk og norsk krigs- og militærhistorie har også tilhørt skolens kjernefag, men med vesentlig færre timer undervisning.

Undervisningen ved Krigsskolen omfattet også faget Norsk og internasjonal politikk. I 1991 lærte kadettene grunnleggende begreper om makt og innflytelse i internasjonal politikk, stormaktspolitikk og småstatspolitikk. Faget omfattet også den sikkerhetspolitiske situasjonen i regioner som Europa, Nord-Amerika, Midtøsten og Asia, Norges forhold til disse regionene og til de sikkerhetspolitiske organisasjonene FN, NATO, KSSE, EF/Vestunionen og EFTA (Krigsskolen 1991).⁹ Disse emnene gjenfinnes i undervisningen i IP-faget ved sivile læresteder, for eksempel ved Institutt for statsvitenskap ved Universitetet i Oslo, på omtrent samme tidspunkt.¹⁰ Pensum i Norsk og internasjonal politikk ved Krigsskolen var utvalgte kapitler fra Helge Ole Bergesen og Willy Østrengs bok *Internasjonal politikk* fra 1989, *Historisk Atlas*, samt lesehefter og artikler.¹¹ Begge forfattere er statsvitere. Selv om undervisningen i Norsk sikkerhetspolitikk dekket historikk, nasjonale målsettinger, situasjonsanalyse og virkemidlene, har den i praksis også hatt en internasjonal komponent. Dette ut fra den tanke at det er vanskelig å snakke om norsk sikkerhetspolitikk løsrevet fra resten av verden.¹²

8 Stor forbokstav brukes om fagets navn, mens liten forbokstav brukes om faget generelt. Dette er hensiktsmessig fordi navn på fag og seksjoner ved Krigsskolen har vært endret med jevne mellomrom.

9 Jf. resultatmål 1.5.5., pkt 3. Se også resultatmål 1.5.6, pkt. 3.

10 Ved instituttet er IP-faget en av fire faggrener. For en innføring i fagutviklingen for internasjonal politikk ved blant annet Institutt for statsvitenskap, se Underdal (1997).

11 Boken er utgitt på Aschehoug forlag. Bergesens og Østrengs arbeider fra denne tiden fokuserte ellers på sovjetiske olje- og sikkerhetsinteresser i Barentshavet og hvordan dette påvirket den strategiske situasjonen i nord, som jo var sentrale spørsmål for norsk politikk under den kalde krigen.

12 I. amanuensis og tidligere sjef for Seksjon for internasjonale studier (1994–2003), Ola Johan Berntsen, intervju 18. november 2003. Berntsen har undervist i engelsk og norsk sikkerhetspolitikk.

I Undervisningsplan for Militærhistoriske/Sikkerhetspolitiske fag fra 1991 het det også at undervisningen skulle gi: «Innsikt i Norges forhold til FN og de fredsbevarende operasjoner i historisk, politisk og rettslig perspektiv» (Krigsskolen 1991, resultatmål 1.5.2, pkt.1). Pensum besto av utvalgte tekster, artikler, filmer og videogrammer (*ibid.*: pkt. 4). Mens kadettene ble utsatt for både muntlig og skriftlig evaluering underveis og ved kursets slutt i Militærhistorie/Sikkerhetspolitiske fag (Krigsskolen 1991, resultatmål 1.5.5), var det nok med en muntlig tilbakemelding til kadettene basert på deres presentasjon av utvalgte emner for undervisningen om FN og fredsoperasjoner (*ibid.*, resultatmål 1.5.2). Dette reflekterer trolig at internasjonale operasjoner, som på dette tidspunktet var ensbetydende med FN-operasjoner, var en tilleggsoppgave for Forsvaret og ikke hadde prioritet i undervisningen.

I 1993 anbefalte regjeringen å innføre «Internasjonalt samarbeid» som eget fagfelt på krigsskolene «for å kunne ivareta tradisjonelle og nye oppgaver i FN-tjeneste og NATO-sammenheng» (Forsvarsdepartementet 1992–93: 7). Dette gjenspeilet særlig krigene i Jugoslavia, som var i sin første fase da stortingsmeldingen ble framlagt. Det er grunn til å tro at anbefalingen om å innføre et nytt fagfelt reflekterte endringene i Forsvarets praksis – den nye typen internasjonale operasjoner og de nye kravene som dette stilte offiserene overfor – og som gjorde det nødvendig å gi offiserene mer kunnskap om de nye internasjonale utfordringene, sett fra regjeringens side.

Året etter, i 1994, ble Avdeling for internasjonale studier opprettet med fagene Norsk sikkerhetspolitikk og Offentlig politikk og rett. Dette var altså en tverrfaglig avdeling, men der den historiske komponenten ble holdt atskilt. Kurset i Norsk sikkerhetspolitikk på Krigsskole 1 hadde ifølge fagplanen til hensikt «å vise hvor Forsvaret og derved offiserens virkefelt, har sin plass i norsk og internasjonal sikkerhetspolitikk. Hensikten er også å innøve en metode som offiseren kan anvende når sikkerhetspolitiske spørsmål skal studeres og forklares» (Krigsskolen 1994, 1995a). Metode betydde i denne sammenhengen anvendelse av et sett av begreper i strategisk analyse (se også Studiehåndbok 1996–1997: 31).

Faget Offentlig politikk og rett skulle gi grunnleggende kunnskaper om det norske stats- og rettssystemet, herunder forvaltningsrett, og krigens folkerett – det siste med tanke på offiserenes framtidige tjeneste i internasjonale (krigs)operasjoner. Ett av målene var at kadettene etter endt Krigsskole 1 skulle «ha utviklet positive holdninger til de demokratiske verdier, de internasjonale menne-

skerettsregler og det norske velferdssamfunn som de kan bli satt til å forsvare» (Krigsskolen 1987: 2). Faglærer var mer komfortabel med betegnelsen Offentlig politikk og rett, men fra 1994 het faget Krigens folkerett.¹³ Dette antyder en spissing av faget bort fra det generelle og mot det spesifikke som offiserene ville kunne ha bruk for i praksis.

Fra 1995 kom Sikkerhetspolitikk inn i undervisningen som en del av temaet «Conflict studies» i kadettens andre skoleår på Krigsskole 1. Målsettingen med faget var den samme som i faget Norsk sikkerhetspolitikk, men i tillegg ønsket man å gi offiserene innsikt i «internasjonale politiske og kulturelle forhold» (Krigsskolen 1995b). Innføringen av konfliktstudier skjedde samtidig med krigene i Bosnia & Hercegovina og i etterkant av krigene i Somalia og Rwanda. Pensumlitteraturen besto imidlertid av Strategisk analyse (kompendium), gjeldende norsk sikkerhetspolitikk, *The Military Doctrine of the Russian Federation* (fra november 1993), *National Military Strategy of the United States* (fra januar 1992), samt litteratur for utvalgte regioner og områder (*ibid.*). Russland var fremdeles viktig på pensum, ved siden av supermakten USA. Hvordan dette pensumet skulle gi særlig innsikt i kulturelle forhold er imidlertid vanskelig å se.

Undervisningen i Krigens folkerett ble etter hvert slått sammen med Norsk sikkerhetspolitikk, som sammen med Engelsk utgjorde fagporteføljen ved den nye Seksjon for internasjonale studier, som erstattet Avdeling for internasjonale studier fra 1996/97. Antallet undervisningstimer på Krigsskole 1 i Norsk sikkerhetspolitikk og Krigens folkerett var imidlertid begrenset, bare 36 timer av i alt 2116 timers undervisning. Til sammenlikning hadde faget Krigshistorie 66 timer og Miljøvern 64 timer (Studiehåndbok 1996–1997).

I tillegg til å beherske begrepsanvendelse skulle undervisningen i Norsk sikkerhetspolitikk gradvis også gi kadettene på Krigsskole 1 fagkunnskap om «Norges plassering i det internasjonale systemet» (Studiehåndbok 1997–1999: 34, 37). IP-faget ble i 1999 delt inn i Sikkerhetspolitisk analyse med vekt på forståelse av sikkerhetspolitikk, trusselvurderinger osv., landkunnskap (Norge og Russland/USA/Europa/Norden), og «de viktigste sikkerhetspolitiske utfordringene Norge står overfor» (Studiehåndbok KS 1, 1999–2001: 68). Pensumlitteraturen ble hentet fra én bok, *Sikkerhetspolitisk tenkning i en ny tid*, redigert av Anders Kjølberg og Bernt Bull fra 1998. Boken var utgitt på Europaprogrammet, som ikke står for

13 Faglærer var Odd Blomsdal, selv jurist og senere lagdommer.

tyngre akademisk forskning, men dette ble i noen grad oppveid av at det var en redigert bok med bidragsyttere fra et bredt spekter av forskningsmiljøer.

Under den nye Seksjon for internasjonale studier var Internasjonal politikk ett av i alt seks basisfag. De øvrige var Militærteori, Militær-/krigshistorie, Taktikk, Militærteknologi og Engelsk (Studiehåndbok KS 2, 1999–2001: 9).¹⁴ Pensum fokuserte nå gradvis mer på staten og det internasjonale systemet, og Øyvind Østeruds *Statsvitenskap. Innføring i politisk analyse* (1999) ble pensum i tillegg til Kjølberg og Bulls bok (Studiehåndboka KS 2, 2000–2002: 22-23; Studiehåndbok KS 2, 2001–2003: 25-26). Dette viser at pensum og fagplaner ikke bare ble mer internasjonale, men også mer akademisk innrettet enn før. Den akademiske inspirasjonen var, som pensum reflekterte, hentet fra faget statsvitenskap, og altså den sivile utdanningssfæren.

Oppsummering

Selv om Avdeling for internasjonale studier ble opprettet i 1994, kom ikke IP-faget inn i undervisningen ved Krigsskolen før faget Internasjonale relasjoner (innenfor Studieretning for internasjonalt samarbeid) ble tilbudt fra og med kadettkull 1997–99. Undervisningen i Norsk sikkerhetspolitikk ble gradvis styrket ut fra den tanke at dette var relevant for å forberede kadettene på tjeneste i internasjonale operasjoner.¹⁵ Utviklingen etter 1998 kan derfor illustrere at offisersprofesjonen åpner seg mot nye dannelsesidealer (se Skauge 2002: 15). Denne utviklingen var imidlertid i den første fasen mer styrt av fagets praktiske anvendelse enn av akademisk status og innhold. En viktig årsak er internasjonaliseringen av Forsvaret og den økte bruken av norske styrker i internasjonale operasjoner, særlig på Balkan.

Kulturkunnskap og kommunikasjon

IP-faget har også blitt en del av undervisningen ved Krigsskolen på en mer indirekte måte, gjennom andre fag. På midten av 1990-tallet var det en etablert oppfatning i det forsvarspolitiske miljø

¹⁴ Fra kull 2002–2004 på Krigsskole 1 ble undervisningen Militær-/krigshistorie og Norsk sikkerhetspolitikk slått sammen til Militær- og sikkerhetspolitisk historie/Norsk sikkerhetspolitikk (Studiehåndbok KS 1, 2002–2004: 16; jf. Studiehåndbok KS 1, 2000–2002: 15). Krigshistorie ble opprettholdt som eget fag og ikke svekket.

¹⁵ Ola Johan Berntsen, intervju 18. november 2003.

at norske styrker som hadde deltatt i internasjonale operasjoner, generelt holdt en høy kvalitet. Ifølge general og direktør for Forsvarets stabsskole Sigurd Hellstrøm (1995) hadde norske styrker «en god kulturforståelse som gjør dem særlig egnet til denne typen oppdrag». Daværende forsvarsminister Jørgen Kosmo (1995) sluttet seg til denne framstillingen:

Det å kunne samarbeide med andre nasjoner av ulik kulturell og etnisk bakgrunn, evne til å håndtere kritiske situasjoner, og vise respekt for menneskeverdet – er egenskaper som står sentralt. Jeg er glad for å kunne si at norske offiserer gjennom sitt internasjonale virke har vunnet anerkjennelse nettopp for disse egenskapene.

I Stortingsproposisjon nr. 38 «Om ny befalsordning i Forsvaret» understreket regjeringen utfordringene for den militære utdanningen i lys av Forsvarets engasjement i internasjonale organisasjoner og fredsoperasjoner slik:

Den tradisjonelle militære opplæringen vil fortsatt være viktig, men må samtidig settes i et nytt perspektiv. Evne til samarbeid med andre nasjoner, forståelse for etniske, kulturelle og religiøse forskjeller i tillegg til integritet og medmenneskelighet, er egenskaper som det må legges vekt på ved Forsvarets utdanningsinstitusjoner (Forsvarsdepartementet 1995–96: 4)

På Krigsskolen ble dette blant annet nedfelt i et nytt fag, Interkulturell kommunikasjon, i forbindelse med opprettelsen av en ny studieretning. Studieretning for internasjonalt samarbeid, med virkning fra og med kull 1997–99 på Krigsskole 2, var resultatet av mer enn ett og et halvt års forberedelser i seksjonen. I tillegg til stor grad av tverrfaglighet kom også nye fag på pensum. Disse var Internasjonal politikk (55 timer, 1. semester), Politisk historie fra 1815–1991 (14 uker, 2. semester), det nevnte Interkulturell kommunikasjon (13 uker, 2. semester), Møte- og forhandlingsteknikk (4 uker, 2. semester) og Internasjonale relasjoner (17 uker, 2. semester).¹⁶ Det første kullet, tolv kadetter, holdt et høyt faglig nivå og flere av dem hadde høyere universitetsutdanning.¹⁷

I fagkomponentene Interkulturell kommunikasjon og Forhandlingsteknikk la man vekt på «forståelse for fremmede kulturer og de-

16 Tallene i parentes er hentet fra Studiehåndbok KS 1, 1999–2001.

17 Mine egne erfaringer som eksternt gjesteforeleser og sensor i 1997 og 1998 bekrefter dette.

res særtrekk» (Studiehåndbok KS 2, 1999–2001: 17). Vektleggingen av dette økte etter år 2000. Regjeringen anbefalte i langtidsplanen for 2002–05 at krigsskoleutdanningen måtte «omfatte fag som gir forståelse for Forsvarets plass i samfunnet, og for den politiske, folkerettslige og internasjonale rammen for Forsvarets virksomhet» (Forsvarsdepartementet 2003–04a: 83). Internasjonale operasjoner var nå blitt en vesentlig del av den internasjonale rammen for det norske forsvarets virksomhet. Forsvarskomiteen understreket i innstillingen til den samme langtidsplanen at «evne til refleksjon og intellektuell kapasitet er nødvendig, og at befalsutdanningen må ta høyde for at slike egenskaper er viktige» (Innst. S. 2003–04: 37). I stabiliseringsoperasjoner, som gjerne har en viss varighet, vektlegger både Forsvaret selv og politisk ledelse i Forsvarsdepartementet betydningen av at soldatene kan operere i fremmedkulturelle lokalsamfunn og håndtere sivil-militært samarbeid. Denne tenkningen har blitt videreført og gjenfinnes også i spesialopplæringen innenfor Forsvarets ulike styrkestrukturer. De norske spesialstyrkene og Telemark bataljon omtales som særlig dyktige til å kommunisere med og operere blant mennesker fra andre kulturer.¹⁸ Betydningen av dette understrekes stadig, både i Forsvaret og fra høyeste forsvarspolitisk hold (se Strøm-Erichsen 2006).

Internasjonale operasjoner som ny praksis

Parallelt med denne utviklingen har likevel mange tradisjonelle praksiser blitt videreført. Som en del av undervisningen i Krigshistorie, der detaljskildringer fra andre verdenskrig og spesifikke slag står sentralt, arrangerer Krigsskolen ekskursjoner til steder der viktige historiske slag har stått. Et slikt sted er Bagnsgryta og slaget i Gråbeinhølet. Sistnevnte refererer til harde kamper mellom norske og tyske styrker i 1940 og som ifølge Forsvaret «står i en særstilling i norsk krigshistorisk sammenheng» (*Officersbladet* 2004). Ekskursjoner hit har som formål:

å eksemplifisere operasjoner, enkeltpersoner, lederskap og *verdier*, satt inn i en forståelig ramme for dagens kadetter. Vi har få andre tilfeller å peke på fra samme tid, hvor jevnbyrdige norske og tyske styrker står opp mot hverandre, og hvor de norske styrkene *trekker det lengste strået* (*ibid.*, mine kursiveringer).¹⁹

18 En av Telemark bataljons tidligere sjefer har blant annet understreket dette som en viktig forutsetning for å kunne løse oppdraget i Afghanistan.

19 I skildringen står det at det tyske kompaniet «jobbet seg oppover skråningene i det

Slike besøk har liten relevans for de konkrete utfordringer dagens offiserskorps vil møte i felten. En ekskursjon til Balkan hadde trolig vært nyttigere enn ekskursjonen til Bagnsgrya. Denne typen ekskursjoner har derfor trolig en langt viktigere «indremedisinsk» eller identitetsskapende funksjon, som også knytter offiserene til norsk territorium, som er det bærende element i norsk forsvarsidentitet (Græger 2006).

På tross av de nye praksisene, internasjonale operasjoner, fikk kunnskap om disse ikke gjennomslag i undervisningsplanene i fag som Militærteori og Militærstrategi før mot slutten av 1990-tallet. Pensum i de to fagene på Krigsskole 2 var de gamle klassikerne. Grunnboken – «Bibelen» – i militærteoriundervisningen på første og andre semester var Peter Parets *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. Carl von Clausewitz' *On War*, Martin Van Crevelds *Command in War* og Sun Zi *The Art of War* tilhører samme kánon. I Militærstrategi var grunnbøkene *Strategy: The Indirect Approach* av sir Basil H. Liddell Hart, og Clausewitz' bok. Mer spesialisert litteratur var for eksempel W. S. Linds *Maneuver Warfare Handbook* (Studiehåndbok KS 2, 1999–2001: 23, 42–43; Studiehåndbok KS 2, 2000–2002).

Denne litteraturen er trolig viktig for å etablere et bevissthetsfelleskap blant kadettene, men som militærstrategi var den neppe nyttig for den type militære operasjoner offiserene ville kunne møte eller allerede hadde møtt under utenlandstjeneste. De nye internasjonale operasjonene på 1990-tallet skilte seg klart fra tradisjonelle kriger og fredsbevarende operasjoner ved å være preget av flytende overganger mellom krig og fred, utviskede skiller mellom «stridende» og «sivile», flere og ofte skiftende parter i konflikten, asymmetri mellom dem, raskt skiftende frontlinjer og vanskelig definerbare slagmarker (se Chopra 1998, Kenny 1999). Dette dreide seg om en begrenset bruk av militærmakt (lavintensitetskriger), med Kosovo-krigen i 1999 som unntak, etterfulgt av stabiliseringsopp-gaver i etterkrigsfasen, utfordringer knyttet til sivil-militært samarbeid (med NGOer) osv. Slike operasjoner har engasjementsregler og mandater som kan skape kompliserte og vanskelig håndterbare situasjoner (Franzen 1999). Litteraturen om «small wars», de nye fredsoperasjonene osv. ble likevel ikke prioritert verken i det teo-

snødekte landskapet. Marsjen var tung og den dype snøen slet på kreftene. Krigens friksjon og tilfeldigheter vil alltid spille inn, selv for godt trente tyske soldater» (*ibid.*). Norske soldaters evne til å beherske det norske klimaet og topografien står, sammen med deres moralske overlegenhet som forsvarere av folket og nasjonen, sentralt i norsk forsvarstradisjon (Ulriksen 2002).

retiske eller praktiske pensum på Krigsskolen.²⁰ Dette viser et gap mellom pensum og praksis – altså virkeligheten representert ved de internasjonale operasjoner som norske styrker deltok i.

Når de verdiene som legitimerer en profesjon mister oppslutning i samfunnet, er det en tendens til at profesjonen isolerer seg (Skauge 2002: 15). Tregheten i omleggingen av pensum og fagplaner fra et nasjonalt mobiliseringsforsvar til et internasjonalt innrettet forsvar er et eksempel på hvordan offisersprofesjonen isolerer eller «lukker seg». I sentrale militære miljøer ble territorielt forsvar lenge betraktet som det mest relevante å trene på, om enn ikke det mest sannsynlige umiddelbare scenario. Et fagmilitært argument for å videreføre vektleggingen av konvensjonell krig i den militære utdanningen har vært at denne typen krig er vanskeligst å føre og derfor krever øvelse. Et fag som Lederskap i krig var imidlertid valgfag store deler av 1990-tallet, noe som indikerer at man ikke så for seg at norske offiserer skulle ut i krigsoperasjoner. Internasjonale operasjoner ble på dette tidspunktet ansett som en tilleggsoppgave, og sentrale forsvarspolitiske aktører mente også at norske offiserer ikke *skulle* delta i skarpe oppdrag ute (Christie 1995, Sollie 1995, S.tid. 1992–93).

Erkjennelsen av at internasjonale operasjoner også måtte nedfelles i den mer praktisk innrettede undervisningen på Krigsskolen kom først med kadettkullet 1998–2000. Internasjonale operasjoner kom inn på pensum i faget Taktikk og operasjoner i tredje semester på Krigsskole 1. Litteraturen, totalt 200 sider, fokuserte på FNs fredsbevarende operasjoner og besto av en fagbok av Åge Eknes fra 1995, en fagartikkel av Charles Dobbie fra 1994, *Nordic UN Tactical Manual* vol. 1 og 2, samt et hefte om internasjonale operasjoner (Studiehåndbok KS 1, 1998–2000: 38).

Etter påtrykk fra enkelte instruktører ved Krigsskolen ble det også arrangert et kurs over en uke i Internasjonale operasjoner som ledd i undervisningen fra høsten 1998.²¹ Hensikten med kurset var «å gi kadettene kunnskap om internasjonale operasjoner fra en militær og politisk synsvinkel, herunder forutsetningene som styrer denne type operasjoner» og økt forståelse for «de mekanismer som virker i denne type operasjoner» (Studiehåndbok KS 1, 1998–2000: 71). Det ble understreket at for å kunne avholde kurset, som dekket emnene NATO/FN-operasjoner, Krigens folkerett, Interkulturell forståelse, Ledelse i internasjonale operasjoner, Etikk og Taktikk

²⁰ Tidligere instruktør ved Krigsskolen, intervju 11. november 2003.

²¹ *Ibid.*

og operasjoner, ble undervisningstiden hentet fra disse fagene (*ibid.*). Kurset ble organisert som klasseromsundervisning og som et samarbeid mellom alle seksjonene ved skolen.

Fra og med kull 1999–2001 ble kurset i Internasjonale operasjoner innlemmet som egen modul på Krigsskole 2. Kurset ble utvidet til fire uker med 380 sider pensum, pluss støttelitteratur. Undervisningen omfattet emner fra IP-faget, som for eksempel kriterier for intervensjon, konfliktteori, sivil-militært samarbeid osv., militærteori (utvikling av doktriner for internasjonale operasjoner), taktikk (mandater, styrketyper, logistikk osv.) og militærhistorie (internasjonale operasjoner etter 1945). Pensumlitteraturen ble hentet fra internasjonale tidsskrifter, bøker utgitt på internasjonale forlag, samt to norske artikler/rapporter (Studiehåndbok KS 2, 1999–2001: 30–31). Fra 2002 ble undervisningstiden utvidet med ytterligere en uke og kurset fikk betegnelsen Krisehåndtering og fredsstøttende operasjoner. Man innførte også hjemmeeksamen over tre dager, som reflekterer at kurset ble tillagt større vekt (Studiehåndbok KS 2, 2002–04: 26–27).

I likhet med innføringen av faget Internasjonale relasjoner og økt vekt på internasjonal sikkerhetspolitikk generelt i undervisningen ved Krigsskolen, kan utvidelsen og oppgraderingen av den praktiske undervisningen vise hvordan profesjonen «åpner seg» som følge av eksterne endringer (jf. Skauge 2002: 15). Tregheten knyttet til innføringen av et kurs om internasjonale operasjoner viser likevel et etterslep i forhold til det skiftet i militære praksiser som offiserene ville kunne oppleve eller kanskje allerede hadde opplevd i internasjonale operasjoner.

Språkundervisning: en vei til IP-faget

Internasjonal politikk ble også en del av den militære profesjonsutdanningen ved Krigsskolen gjennom språkundervisningen. Engelsk er et av kjernefagene ved krigsskolene. Mens det kun var én som underviste i henholdsvis internasjonale relasjoner/internasjonal politikk og i politisk historie og krigshistorie, var hele fem filologer tilknyttet engelskundervisningen, samt en høyskolelektor for valgfagene tysk og fransk for kull 1996–97. Hensikten med engelskundervisningen har hovedsakelig vært at kadettene må kunne fungere både muntlig og skriftlig i en militær sammenheng, for eksempel i NATO-samarbeidet, under allierte øvelser og eventuelt i en krigssituasjon. Som en følge av innføringen av Internasjonalt samarbeid på pensum ved Krigsskolen i 1993, foreslo departementet samtidig å satse sterkere

på kadettene språklige kompetanse, primært i engelsk, ved samtlige krigsskoler (Forsvarsdepartementet 1992–93c: 7). Departementet anbefalte også at krigsskolene skulle tilby opplæring i et fremmedspråk nummer to.

I denne sammenhengen er det interessant å merke seg at på Krigsskole 1 ble valgfaget Engelsk/krigshistorie/internasjonalt politikk tilbudt spesielt interesserte (Studiehåndbok 1996–1997: 28). Hensikten med valgfaget var «å bygge opp kadettene engelsk-kunnskaper og øke forståelsen av konflikt og militære spørsmål i det 20. århundre» (*ibid.*: 59). Selv om undervisningsåret var 1996–97, gikk imidlertid ikke kurset lenger fram i tid enn til den kalde krigens slutt og mulige årsaker til og konsekvenser av dette. Endringene i trusselbildet og Forsvarets samtidige utfordringer i internasjonale operasjoner var ikke et spesifikt tema i pensum. En annen begrensning lå nettopp i at dette var et valgfag og altså frivillig. Samtlige valgfag (tysk og fransk ble også tilbudt) fikk relativt kort levetid og ble tatt ut etter noen få år. Den primære årsaken var at faglærerne mente det ble satt av for få timer til å kunne gi et tilfredsstillende tilbud. Ut fra det generelt høye timetallet syntes dessuten kadettene at Krigsskole 1 var svært hektisk. Av hensyn til dette var det derfor ikke aktuelt å øke timetallet for å få plass til valgfag.²²

Norges økte deltakelse i internasjonale operasjoner fikk også følger for innholdet i engelskundervisningen. Ved Krigsskolen har engelskfaget tradisjonelt fokusert på kommunikasjon, praktisk språkforståelse, kultur og samfunnsforståelse for engelsktalende land (særlig USA og Storbritannia). Militært fagspråk og krigshistorie har vært en del av faget, men nå ble engelskundervisningen ytterligere militærfaglig innrettet med fokus på militære termer og språkbruk og internasjonale spørsmål (Studiehåndbok 1996–1997: 29). Undervisningen omfattet også ledelse i internasjonale operasjoner for at kadettene bedre skulle kunne mestre praktiske situasjoner.²³ Fra 1997 av ble engelsk arbeids- og undervisningsspråk ved Krigsskole 2, altså på det viderekomne nivået «[F]or ytterligere å forberede for fremtidig internasjonal tjeneste» (Studiehåndbok KS 2, 1999–2001: 17). Dette må man kunne si var rene ord for pengene, og viser at internasjonaliseringen av Forsvaret ble implementert.

22 Tidligere lektor ved Krigsskolen, Tor Bukkvoll, intervju 23. september 2003.

23 M. Boucher, førstelektor i engelsk ved Seksjon for internasjonale studier ved Krigsskolen, intervju 23. oktober 2003.

Betydningen av sivile lærekrefter

Ifølge Sørensen (1988: 13) kan det føre til avprofesjonalisering når sivile eksperter får viktige funksjoner i den militære organisasjonen. Dette kan også være en måte å intervensere i offisersprofesjonen på og svekke dens monopol på kunnskap (jf. Abbott 1988). I Norge har krigsskolene prioritert å bruke egen undervisningskompetanse, som både er sivile og militære. De militære instruktørene underviste som en hovedregel i tradisjonelle fag som taktikk, operasjoner, våpenlære, nærstrid osv., mens lektorene underviste i mer teoretiske fag. Dette skillet har trolig bidratt til at den internasjonale komponenten av undervisningen kom såpass sent inn i de mer praktisk innrettede fagene etter den kalde krigens slutt.

De endrede internasjonale rammebetingelsene for Forsvaret ble først og fremst brakt inn i undervisningen ved Krigsskolen av sivile lærekrefter. I andre halvdel av 1990-tallet besto Avdeling, senere Seksjon, for internasjonale studier ved Krigsskolen av fem engelsklærere, én statsviter, to historikere – en som underviste i internasjonal historie og en som underviste i norsk historie, samt én jurist. Avdelingen hadde også et par–tre militærstipendiater på hovedfagsnivå (Studiehåndbok 1996–1997 og 1997–1999). Innføringen av faget Interkulturell kommunikasjon medførte også at det ble ansatt én antropolog ved skolen. For å utdype og variere undervisningen, særlig i internasjonale emner, inviterte man i tillegg eksterne gjesteforelesere med ulik fagbakgrunn.²⁴ Dette var opp til hver enkelt faglærer og representerte et nytt element i undervisningen ved Krigsskolen.

Historikeren Gunnar Lunde hadde ansvaret for forelesninger og studieopplegg for undervisningen i norsk sikkerhetspolitikk fram til kull 1996/97. Lunde var en pådriver for å opprette et nytt fag som kunne gi kadettene mer kunnskap om det internasjonale systemet, internasjonale organisasjoner osv. Den som tok over etter Lunde i 1996 var en relativt nyutdannet statsviter som kom fra Institutt for fredsforskning (PRIO), Tor Bukkvoll. Han fikk ansvar for å omdefinere innholdet i undervisningen i norsk sikkerhetspolitikk og i det nye faget Internasjonale relasjoner under Studieretning for internasjonalt samarbeid for kadettkull 1996/97.²⁵ Det pensum han la opp på det første kurset i internasjonale relasjoner, ga en oversikt

24 Min egen erfaring med undervisningen (KS 2) er basert på gjesteforelesninger i 1998 og 1999, og fra sensorarbeid i 1999.

25 En av de første oppgavene til Bukkvoll var å gå igjennom og kaste 3–4 svarte plastsekker med materiale om den kalde krigen etter sin forgjenger. «Det var nesten symbolsk,» som han selv sa. Intervju 23. september 2003.

over organisasjonene i det internasjonale systemet (FN, NATO, OSSE, EU osv.) og kjernevåpenproblematikk, men også de ulike teoretiske retningene innenfor «International Relations» (realisme, liberalisme, konstruktivisme osv.). Pensum var i det store og det hele inspirert av statsvitenskapelig litteratur og debatt og noe helt nytt ved Krigsskolen.²⁶ Senere ble det undervist i kvalitativ forskningsmetode på grunnfagsnivå for, blant annet, «å sikre en akademisk holdning til studiet» (Studiehåndbok KS 2, 2002–04: 10, 21–22). Metodefaget i krigsskoleutdanningen har ellers en utpreget praktisk komponent, men ble nå komplettert med samfunnsvitenskapelig metode på Krigsskole 2-nivå.²⁷

En sivilist med bakgrunn fra verken Krigsskolen eller Forsvaret fikk altså relativt frie tøyler i utformingen av en hel fagmodul. Som Bukkvoll selv uttrykte det: «Jeg tok altså bare over eksisterende undervisning i KS 1, selv om jeg la opp kurset helt på nytt.»²⁸ Verken ved opprettelsen av selve studiet eller i utformingen av det faglige opplegget ved kurset (fagplaner, pensum osv.) var Hærstaben deltakende. Lite tyder derfor på at det fantes noen overordnet målsetting eller plan fra Forsvarets side for å gjøre internasjonal politikk og internasjonale relasjoner til en del av undervisningen ved Krigsskolen. Dette stemmer godt overens med Forsvarets generelle treghet med å iverksette de politiske signalene om et mer internasjonalt innrettet forsvar.

De senere årene har det foregått et samarbeid mellom Krigsskolen og Universitetet i Oslo, ved Institutt for statsvitenskap, som har bidratt til å styrke IP-fagets status i offisersutdanningen. Et begrenset antall kadetter har fulgt undervisningen på enkelte mastergradskurs (og tidligere på hovedfagskurs), og studenter har blitt invitert til å følge undervisning ved Krigsskolen.²⁹ Dette «sivil-militære» samarbeidet har trolig fremmet akademiseringen av offisersutdanningen, som vi skal se nedenfor.

26 Bukkvoll brukte pensumlister fra Institutt for statsvitenskap da han satte sammen pensumet (*ibid.*).

27 Stabsstudiemodellen er grunnboken i metodelæren på Krigsskolen. Ottar Helleviks bok fra 1991, *Samfunnsvitenskapelig metode for statsvitenskap og sosiologi*, ble støttelitteratur.

28 Bukkvoll (*ibid.*).

29 Professor Janne H. Matlary har hatt kadetter på sitt masterkurs ved Institutt for statsvitenskap, blant annet høsten 2005.

IP-faget i stabsskoleutdanningen

Ut fra et perspektiv der læring og sosialisering antas å foregå i alle faser av livet (Hurrelmann 1988), er også Forsvarets stabsskole viktig i den militære sosialiseringprosessen. Forsvarets stabsskole gjennomføres gjerne etter om lag ti års yrkeskarriere. Skolen tilbyr landets høyeste fagmilitære profesjonsutdanning og skal kvalifisere for sentrale posisjoner, som stabs- og lederstillinger, på høyere nivå, nasjonalt og internasjonalt. Fullført studium kvalifiserer til stillinger på majornivå (etter ett år) og høyere. Skolen har organisert undervisningen på ulike måter etter den kalde krigens slutt.³⁰

Hver forsvarsgren hadde opprinnelig sin egen stabsskole, som hadde forskjellige funksjoner innenfor den enkelte forsvarsgren. Det endrede trusselbildet og de nye oppgavene på 1990-tallet førte til en viss uro i Forsvaret for at de ulike grenene skulle utvikle seg i ulike retninger (Espenes 1997). Rivalisering mellom forsvarsgrenene er et velkjent problem. For å spare ressurser, men også for å skape en felles forståelse for Forsvarets utfordringer som følge av de nye internasjonale rammebetingelsene, ble de grenvise stabsskolene slått sammen i 1995. Under den offisielle åpningen av den integrerte stabsskolen fokuserte forsvarsministeren på at undervisningen måtte reflektere de nye internasjonale utviklingstrekkene:

Jeg er for min del også opptatt av at Forsvarets stabsskole fanger opp den nye tids utfordringer som favner ut over det som tradisjonelt har blitt definert som fagmilitære områder. De endrede sikkerhetspolitiske forutsetninger med større vekt på internasjonale fredsoperasjoner, gir nye utfordringer for Forsvaret. Skal vi løse disse må vi som en grunnleggende faktor ha et offiserskorps som ikke bare behersker den militærfaglige delen (Kosmo 1995).

Dette var en klar oppfordring om å vektlegge et fag som for eksempel Internasjonal Politikk. Fra midten av 1990-tallet underviste man på Grunnstudiet i metodelære, sikkerhetspolitikk, militærmakt, samt ledelse og styring. Fokus i undervisningen var på taktikk og på evnen til å kunne føre avdelinger i krig etter et bestemt scenario, primært

30 Inntil høsten 2005 tilbød skolen et seks måneders Grunnstudium (Stabsskole 1) og et 10 måneders fulltidsstudium, Hovedstudiet (Stabsskole 2). Grunnstudiet var opprinnelig en midlertidig ordning for å gi Krigsskole 2-kompetanse for offiserer utdannet etter gammel modell. Offiserer som ønsket fast stilling på majornivå måtte ha Krigsskole 2 eller Grunnstudiet. Elevene kan fremdeles velge om de vil gå ett eller to år. «Stabsstudiet» går over to semestre (like lenge som det gamle Hovedstudiet) og er felles med masterstudiets to første semestre (http://www.mil.no/felles/fsts/start/fsts_avd/fsts_lsf/article.jhtml?articleID=89527). Per 20. mars 2007.

invasjon (se nedenfor). Hovedstudiet besto av moduler innenfor emnene strategisk ledelse, internasjonale forhold, sikkerhets- og forsvarspolitik, anvendelse av militærmakt, fellesoperasjoner og alliert samvirke. Før Hovedstudiet gjennomførte offiserene ulike forkurs med fokus på grenvise operasjoner. IP-faget var fag kun på Hovedstudiet.

Øvelsesscenarier og internasjonal politikk

Som en del av stabsutdanningen deltar offiserene på Forsvarets øvelser, primært for å utvikle kjennskap til og forståelse for planlegging og gjennomføring av fellesoperasjoner.³¹ I perioden 1995–99 deltok hele kullet på Forsvarets årlige vinterøvelse. De scenarier og den type operasjoner som er utviklet for slike øvelser må antas å reflektere utdanningens tilpasning til internasjonaliseringen av Forsvaret. Det typiske scenario for vinterøvelsen var symmetriske operasjoner under arktiske forhold, der hovedutfordringen var knyttet til allierte forsterkninger.³² Dette knytter an til begrepet «holdetid» og altså et invasjonsscenario. I tillegg gjennomførte stabsskoleelevene en øvelse basert på å håndtere et mer aktuelt scenario, en begrenset militær konflikt mellom etniske estere og russere i Estland. Denne øvelsen, «Joint Future», var i et «Peace Support Operation»-format der offiserene øvde på å håndtere en lavintensitetskrig (Forsvarets stabsskole 2006).³³ Dersom man måler grad av internasjonalisering i den tiden som ble stilt til rådighet for denne øvelsen, framtrer det likevel klart at denne hadde lavere prioritet i stabsutdanningen. I 2001 var bare én og en halv dag satt av til å øve på «Joint Future», mens hovedøvelsen, en symmetrisk konflikt basert på et langt mindre realistisk scenario, foregikk over en drøy uke.³⁴

Så sent som i perioden 2000–03 ble det utviklet en ny øvelse utformet som en symmetrisk, Artikkel 5-basert NATO-operasjon.³⁵

31 Fellesoperasjoner, det å få de ulike grenene til å operere sammen, er sentralt i undervisningen.

32 Internotat fra Forsvarets stabsskole, 20. november 2006, heretter referert til som Forsvarets stabsskole (2006).

33 Som en del av internasjonaliseringen ble for første gang de humanitære organisasjonene invitert til å delta i en militær øvelse, «Exercise Nordic Peace» (1997) i indre Troms. Scenariet var en «Peace Support Operation» i en etnisk konflikt i Baltikum (basert på «Joint Future»-scenariet). Jeg var observatør på øvelsen sammen med andre sivile på «Visitors Day» 27.–28. mai.

34 Tidligere elev ved Forsvarets stabsskole (Hovedstudiet).

35 Den gjensidige forpliktelsen består i at et angrep mot én er å betrakte som et angrep mot alle NATO-landene (www.nato.int).

Øvelsen, som het «Joint Effort», skulle særlig ivareta behovet for å trene på bruk av styrkestrukturer som var aktuelle for innsetting i Norge (Forsvarets stabsskole 2006). Scenariet var en fiktiv situasjon der Norge var delt i to, med en norsk del i sør og en okkupert del (kalt OPFORIA) i nord. Dette var altså en tenkt invasjon med påfølgende okkupasjon av norsk territorium, et scenario som ble forlatt i 1998. Flere av elevene ved Hovedkurset i 2001 mente at utviklingen av et såpass lite sannsynlig scenario både var direkte unyttig og et tydelig uttrykk for sendrektig omstilling i Forsvaret.³⁶

«Joint Effort»-øvelsen ble beholdt i perioden 2004–06 også. Ett argument for å beholde øvelsesscenarier fra den kalde krigen har vært at det var viktig å trene på konvensjonell krig fordi det er vanskelig å lære seg. Dette argumentet ble også brukt for å begrunne at undervisningen i de militære «kjernefagene» ved Krigsskolen ikke omfattet internasjonale operasjoner før etter år 2000, som vist over. Et annet argument for å beholde et «gammeldags» scenario har vært at øvelsene er designet «først og fremst for å øve kommandoplassprosedyrer og kommando/kontroll-utfordringer (...) og [trenger] ikke nødvendigvis til enhver tid fange opp de siste trendene innenfor fellesoperasjoner» (*ibid.*). Et tredje argument er at endringer i profesjonsdelen av utdanningen er langt vanskeligere å fornye, i hovedsak fordi «det tar lenger tid å operasjonalisere nye konsepter og teorier enn å utvikle dem» (*ibid.*).

I en tid med store omstillinger er det lett å tenke seg at det å holde på visse grunnleggende prinsipper (ferdigheter) får en verdi i seg selv i en organisasjon som Forsvaret. Dette er eksempler på hvordan en profesjon isolerer eller «lukker» seg mot ekstern inngripen – i Forsvarets tilfelle uønsket og/eller forsert omstilling.

Stillingen som direktør ved Forsvarets stabsskole var, med noen unntak, en typisk «retrettstilling» for offiserer som nærmet seg pensjonsalder og ønsket en roligere avslutning på karrieren.³⁷ Direktørene på 1990-tallet tilhørte en aldersgruppe som var utdannet i «det gamle» forsvaret og som hadde ingen eller liten operativ erfaring fra 1990-tallets internasjonale operasjoner. Dette påvirket også skoleledelsens holdninger til behovet for å endre det faglige opplegget i mer akademisk (og internasjonal) retning. Forsvarsstabile var for øvrig generelt lite innstilt på en omlegging av pensum ved Forsvarets skoler, inkludert stabsskolen. I forbindelse med at

36 Tidligere elev ved Forsvarets stabsskole (Hovedstudiet).

37 Blant unntakene er tidligere sjef ved Forsvarets stabsskole, Arne Røksund, som ledet arbeidet med Revidert/Ny befalsordning 2002.

Avdeling for Militærmakt, strategi og doktrine ved Forsvarets stabsskole fikk i oppdrag å begynne arbeidet med å tilpasse Forsvarets Fellesoperative doktrine fra 2000 til det nye strategiske konseptet fra 2004, var beskjeden, i korthet, at man ikke ønsket noen ny doktrine nå som offiserene endelig hadde lært seg prinsippene for manøverkrigføring.³⁸ Slik ble det likevel ikke.

Utviklingen av øvelser og scenarier de siste par-tre årene har vist at stabsskoleutdanningen i langt større grad enn tidligere forsøker å følge utviklingen i de internasjonale omgivelsene som Forsvaret opptrer i. Øvelsen «Joint Future» ble for eksempel videreutviklet i 2004. Scenariet ble oppdatert til en på det tidspunktet dagsaktuell situasjon, Abkhasia-konflikten i Georgia, og øvelsen ble utvidet til å omfatte deltakere fra Utenriksdepartementet, Forsvarsdepartementet, Politiet, NGOer osv. Internasjonaliseringen reflekteres i noen grad også i opptakskravene til Forsvarets stabsskole. For å bli tatt opp på masterstudiet kreves bachelorgrad (for eksempel Krigsskole) eller tilsvarende, og at eleven har erfaring fra stabs- og lederstillinger på lavere og midlere nivå. To års relevant yrkespraksis er et krav, og nå vektlegges blant annet operativ erfaring fra internasjonale operasjoner for å komme inn på Hovedkurset (Stabsskole 1). Internasjonal operativ tjeneste var ikke meritterende i tidligere opptakskriterier, eller i avansements- og insentivstrukturene for øvrig (Græger 2006).

Betydningen av sivile lærekrefter

I motsetning til Krigsskolen har ikke Forsvarets stabsskole hatt noen tradisjon for å ha sivilt ansatte i undervisningsstillinger.³⁹ Skoledirektøren for den første integrerte stabsskolen, general Hellstrøm, understreket behovet for et intellektuelt miljø ved stabsskolen. Hellstrøm (1995) ønsket å bruke særlig statsvitere og filosofer i undervisningen som han mente kunne se ting fra et annet perspektiv og som gjennom sin solide kunnskap ville kunne bidra til en dypere refleksjon om etikk og verdier i offiserskorpset. Fra midten av 1990-tallet ble sivile forskere og akademikere invitert til å undervise, noe som illustrerer innføringen av en ny praksis. Det ble også etablert en praksis for at de utenrikspolitiske instituttene (NUPI, Institutt for fredsforskning, Fridtjof Nansens Institutt m.fl.),

38 Kilde ved Avdeling for Militærmakt, strategi og doktrine ved Forsvarets stabsskole.

39 Skolestaben har per 2005 om lag femti militære stillinger og en sivil fordelt på fem avdelinger (www.mil.no/felles/fsts/start).

men også Forsvarets egne forskningsinstitusjoner (Forsvarets forskningsinstitutt, Institutt for forsvarsstudier) ble forespurt om å bidra med foredragsholdere til deler av undervisningen.⁴⁰ Enkelte sivile forskningsmiljøer deltok også med innspill i den tidlige planleggingsfasen og foreslo blant annet pensumlitteratur de første årene etter sammenslåingen.⁴¹

Dette opplegget ble imidlertid noe reversert med langtidsplanen for Forsvaret (Forsvarsdepartementet 2003–04a), som overførte hovedansvaret for undervisningen i sikkerhetspolitikk og internasjonal politikk ved Forsvarets stabsskole til Institutt for forsvarsstudier (IFS).⁴² Begrunnelsen var behovet for å redusere bruken av sivile lære- og forskningsinstitusjoner i undervisningen kraftig (Forsvarssjefen 2003). Dette var blant annet for å spare penger og for å sikre «helhetsløsninger og koordinering av felles kompetanse i Forsvaret» (Forsvarsdepartementet 2003–04a: 45). Alle institusjoner som gir videregående offisersutdanning, utenom krigsskolene, har siden 2002 vært samlet ved Forsvarets skolesenter på Akershus festning i Oslo.

Ved å legge IFS inn under Forsvarets skolesenter ønsket man også å styrke stabsskolens akademiske kompetanse, blant annet for å oppfylle universitetslovens krav om at undervisningen ved institusjoner som tilbyr bachelor- og masterstudier må være forskningsbasert. For at militære utdanningsinstitusjoner skal ha dybdekompetanse i de fag det undervises i, fastslår gjeldende langtidsplan at doktorgradsutdanning skal tilbys «et mindre antall offiserer, basert på Forsvarets eget behov og den enkeltes kvalifikasjoner og motivasjon» (Forsvarsdepartementet 2003–04: 84). IFS er en del av Forsvaret, noe som i prinsippet kan påvirke undervisningen og gjøre den mindre åpen for en kritisk framstilling av norsk sikkerhets- og forsvarspolitik. I dag ivaretas stabsskolens kontakt med sivile utdannings- og forskningsinstitusjoner i hovedsak gjennom ordningen med såkalte ressurspersoner, som bistår elevene og skolen i arbeidet med kursoppgaver og sensur, og i noen grad forelesninger over spesifikke emner.

40 Forespørselene fra stabsskolen, som spesifiserte tematikken, gikk direkte til instituttene. De som var med i første runde, holdt som regel forelesningen et par år eller lenger. Den samme prosessen var vanlig for sensoroppdrag. Enkelte forskere fikk også direkte henvendelser fra stabsskolen.

41 Blant andre deltok Espen Barth Eide og Ståle Ulriksen fra NUPI på slike møter. Intervju med Ulriksen, 19. juni 2006.

42 Første fase i denne sammenslåingen skjedde da IFS fikk hovedansvaret for å starte med fjernundervisning på stabsskolen 1 i 2002, en modul om militærmakt og sikkerhetspolitikk.

«Akademisering» og internasjonalisering

Den militære profesjon har tradisjonelt vist liten interesse for teori eller akademisk tenkning (Creveld 1991: 141). På tross av få akademiske tradisjoner finnes det sider ved krigsskoleutdanningen som pretenderer i retning av det akademiske. I likhet med sivile undervisningsinstitusjoners gymnassamfunn, studentsamfunn osv., har krigsskolene egne foreninger eller samfunn som er møtesteder for kadettene. Dette er fellesskap som skaper en identitet knyttet til offisersyrket, egen forsvarsgren, andre offiserer med krigsskoleutdanning og til det kullet som kadettene selv tilhører.

Samtlige kadetter er automatisk medlem av slike samfunn. Hærens krigsskole har Kadettsamfundet, Luftkrigsskolen har Kadettforumet og Sjøkrigsskolen har Sjøkadettforeningen Valkyrien. Disse foreningene fungerer som ramme for både sosiale og kulturelle aktiviteter, som for eksempel Kadettsamfundets Sikkerhetspolitiske Utvalg og Valkyriens idrettslag, det årlige Kadettballet eller Soareen. Disse foreningene utgir også egne blader der kadettene kan ytre seg, som Valkyriens *DogWatch*, Kadettsamfundets *Forposten* og Kadettforumets *Jetset*.

Ekspertkunnskap er viktig for at en profesjon skal tilkjennes en viss status i samfunnet (se Skauge 2002: 13). Den økte betydningen av høyere utdanning i samfunnet generelt førte til at utdanningen innen profesjoner som sykepleie og politi fikk høgskolestatus.⁴³ Dette skapte et politisk press for å tilpasse den høyere militære utdanningen til den sivile, for å holde tritt. I forbindelse med omorganiseringen av krigsskoleordningen i 1989 sto motsetningene mellom dem som ønsket en treårig skole med rom for faglig fordypning, og dem som ønsket en kombinasjon av teori og praksis (trinnvis skole). Krigsskoleutdannede offiserers landsforening var opptatt av at utdanningen måtte kunne inngå som fullverdig modul i annen akademisk karriere. Norges Offisersforbund, som tradisjonelt har organisert offiserer med lavere befalsutdanning, ønsket en trinnvis utdanning med et praksisår mellom to teori-/utdanningsperioder (Forsvarsdepartementet 1992–93: 35). Den trinnvise ordningen ble vedtatt innført fra 1990.

Strømlijeformingen av all høyere utdanning i Norge, særlig med innføringen av bachelor-, master- og PhD-grader ved høyskoler og universiteter i 2003, økte presset mot Forsvarets utdanningsin-

43 Denne utviklingen var ikke unik for Norge, men skjedde også i Sverige. Den fikk også konsekvenser for den svenske militære utdanningen, men på et noe senere tidspunkt enn i Norge. Se SOU (2003: 79).

stisjoner. Krigsskoleordningen kom opp til ny debatt i forbindelse med Forsvarets langtidsplan for 2005–08. Nå sto uenigheten først og fremst mellom Forsvarssjefen og Forsvarsdepartementet, på den ene siden, og flere av fagforeningene i Forsvaret, på den andre. Blant annet ville Norges Offisersforbund beholde ordningen med praksisår mellom utdanningsår. En tolkning er at offisersforbundet så bachelor- og mastergrader som et uttrykk for en re-elitisering av offiserskorpset som ville kunne skape større avstand til det folket som Forsvaret og særlig Hæren ifølge dette synet skulle forsvare (jf. «folkeforsvaret»). Debatten om hvorvidt Forsvaret skal satse mest på å utdanne praktikere eller offiserer med evne til abstrakt (teoretisk) refleksjon (se Jacobsen 1996, Skauge 1986), er innleiret i en klassedebatt om enhetsbefalet versus et lagdelt befal bestående av yrkesoffiserer og underoffiserer, og som går tilbake til mellomkrigstiden (se Engstad 1996, Bråten 2003).

Krigsskoleordningen ble endret til igjen å være en treårig krigsskole med virkning fra høsten 2005. Fullført krigsskole ble nå likestilt med en sivil bachelorgrad, som sammen med toårige stabsstudier kvalifiserer til en sivil mastergrad. Sivil mastergrad eller deler av denne kan likeledes sidestilles med stabsutdanning.⁴⁴ Forsvarets stabsskole innførte nå et masterprogram i militære studier, slik at ettårig stabsstudium med ett års påbygning gir mastergrad.

Denne gjensidige godkjenningen på tvers av profesjonene, som hever den militære utdanningens status til samme nivå som universitetsbasert utdanning, er et eksempel på en viktig hendelse («event») i offisersprofesjonens utvikling (Abbott 1988: 16). Ser vi konturene av en ny offiserselite som følge av internasjonalisering og «akademisering» av Forsvarets virksomhet? Forsvaret har ikke noen tradisjon for å nyttiggjøre seg høyere sivil akademisk kompetanse (med unntak for tekniske fag). Den manglende interessen for å tilrettelegge for offiserer som har ønsket å ta en høyere sivil tilleggsutdanning, kan tolkes som et uttrykk for en tradisjonell konflikt om hvilken offisersrolle som skal gjelde. Det var kravet om gjensidig godkjenning og hensynet til offisersprofesjonens status, snarere enn en aksept av at akademisk tenkning var nyttig for Forsvaret, som bidro til å heve den akademiske standarden ved krigsskolene.

Samtidig hevder Krigsskolen at krigsskoleutdanning er «en akademisk utdanning» (Studiehåndbok for 2005–06: 10). Denne

44 Krigsskolene skal også tilby kvalifiseringskurs når Forsvaret ønsker å tilsette personer med sivil bachelorgrad (Forsvarsdepartementet 2003–04: 83).

holdningen gjenspeiler seg også i skolens rekrutteringsmateriell: «Krigsskole 2 – et akademisk studium på høyskole- og universitetsnivå» (Krigsskolen 2003). Krigsskolens «vervebrosjyre» for Krigsskole 1 har tittelen «akademiker, offiser og leder» (Krigsskolen 2000), mens Krigsskole 2 presenteres som «Hærens universitet» (Krigsskolen 2002). Krigsskolens vektlegging av at den tilbyr lederutdanning på høyt nivå, peker i samme retning.

Forsvarets syn på nytten av offiserer med høyere sivil utdanning har altså gradvis endret seg. Dette viser hvordan offisersprofesjonen åpner seg mot nye dannelsesidealer, som et alternativ til isolasjon (Skauge 2002: 15). Tre internasjonale utviklingstrekk ser ut til å ha vært sentrale i denne utviklingen. For det første ble Forsvarsdepartementet og den øverste militære ledelsen etter hvert mer opptatt av å utdanne et offiserskorps som kunne håndtere og forstå de mer diffuse og stadig skiftende internasjonale omgivelsene som Forsvaret opererer i (jf. Hellstrøm 1995, Kosmo 1995). De intra-statlige konfliktene og krigene fra 1990-tallet stilte blant annet større krav til offiserenes analytiske evne og evne til å kunne kommunisere på tvers av kulturer og med sivile aktører i operasjonsområdet (for eksempel NGOer).

For det andre økte behovet for faglig kompetente offiserer med evne til analytisk og dynamisk tenkning som kunne delta i den løpende konseptuelle utviklingen i NATO. Ett av utvalgene under Forsvarssjefens militærfaglige utredning (2003), Øyna-utvalget, var særlig opptatt av dette. Behovet for rask tilpasning til nye trender innenfor strategisk tenkning og ledelse ble trukket fram som stadig viktigere for at Norge blant annet skal framstå som en attraktiv partner i NATO og for at NATO-øvelser også i framtiden skal finne sted på norsk territorium (Utdanning i Forsvaret 2002: kap. 5.7.1). Dette krever også at den internasjonale dimensjonen av offisersutdanningen vektlegges, blant annet med økt vekt på IP-faget i undervisningen.

Et tredje utviklingstrekk som trolig har bidratt til å endre Forsvarets syn på høyere sivil tilleggsutdanning, er organiseringen av militære utdanningssystemer i andre NATO-land. Øyna-utvalget antydte at offiserer med høyere sivil utdanning ville kunne lette samarbeidet med andre nasjonale og internasjonale utdanningsinstitusjoner (*ibid.*). Dette samarbeidet foregår blant annet gjennom utveksling av elever som kvalifiserer seg mellom stabsskoler eller tilsvarende i andre NATO-land. En rekke offiserer har til enhver tid fulgt slik undervisning i utlandet. Tradisjonelt har de mest populære skolene vært amerikanske (US Army Command and Staff College,

US Air Force Command and Staff College, US Naval Command and Staff College), men også britiske og kanadiske, tyske, nederlandske, danske og svenske skoler har vært attraktive, samt det internasjonale NATO Defence College i Roma.⁴⁵

Konklusjon

Gjennom den militære utdanningen sosialiseres offiserene inn i et sett av holdninger og lærer «de sanne» militære verdiene som offiserskorpset skal forvalte. Utdanningen skjer på ulike stadier gjennom hele offiserskarrieren, noe som gir rike muligheter til å vedlikeholde «normalstandarder», holdninger, korpsånd osv. Krigsskolene skal primært gi en profesjonsutdanning og legge grunnlaget for et «bevissthetsfellesskap» knyttet til profesjon, forsvarsgren og kull. *Offiserskodeksen*, som er grenvis, *Forsvarets verdigrunnlag* og den såkalt skjulte leseplan er også viktige i sosialiseringssøymed. Disse bidrar også til å opprettholde offisersprofesjonens kunnskapsmonopol i konkurranse med andre profesjoner. Militære utdanningsinstitusjoner har også et islett av akademia som peker tilbake på offisersprofesjonens historikk gjennom krigsskolenes kadettforeninger og militære samfunn som offiserer deltar i.

På 1990-tallet var studieplaner og pensum ved Krigsskolen dominert av kaldkrigs litteratur. En forklaring på det manglende samsvaret mellom den militære utdanningen på den ene siden, og den sikkerhetspolitiske omleggingen og nye militære praksiser på den andre, er at Forsvaret har etablert en rekke praksiser som tas for gitt og som har blitt reproduisert i sosiale strukturer (Zucker 1983, Bourdieu 1977, 1984). Debatten om behovet for en mer akademisk innrettet militær utdanning spilte også opp en tradisjonell konflikt om hvorvidt offiserens primære kunnskap skulle være av håndverksmessig eller teoretisk/analytisk art. Deler av Forsvaret fryktet en uønsket re-elitisering av offiserskorpset og så akademisering som en intervensjon i offisersprofesjonens kunnskapsmonopol. Dette førte til at offisersprofesjonen «lukket seg» og gjorde utdanningen vanskelig å endre.

Etter påtrykk fra politisk hold ble Avdeling for internasjonale studier opprettet ved Krigsskolen i 1994, men den reelle omleggingen kom først fra kadettkull 1997–99. Fagene Interkulturell kommunikasjon og Internasjonale relasjoner skulle skape forståelse

45 I 2006 fulgte 3 offiserer fra Hæren, 4 fra Sjøforsvaret og 5 fra Luftforsvaret stabsskoleundervisning i andre NATO-land (tall fra Forsvarets stabsskole våren 2006).

for den internasjonale rammen for Forsvarets virksomhet. Sivile lærekrefter ved skolen og gjesteforelesere, samt samarbeid med sivile universiteter, har bidratt til å «åpne» krigsskoleutdanningen for IP-faget. I de mer praktisk innrettede fagene ved Krigsskolen gikk utviklingen tregere, og oppdateringen av stabsøvelsene ved Forsvarets stabsskole tok enda lengre tid.

På denne bakgrunn kan det være hensiktsmessig å skille mellom IP-faget som studiefag og som et praktisk fag. Et fag kan ikke bare bedrive intern teoriutvikling, men skal også innfri visse krav fra det samfunnet det er en del av. Slik sett er også IP-faget innleiret i samfunnets behov utover den akademiske profesjonens behov. Dette gjelder i særdeleshet for den militære utdanningen. Den militære utdanningen skal reflektere, ideelt sett, spesifikke behov knyttet til militære praksiser – de oppgaver og omgivelser som Forsvaret til enhver tid må forholde seg til. Militære undervisningsinstitusjoner har samtidig behov for stabil kunnskapsproduksjon, særlig innenfor militære fag (for eksempel taktikk, våpenlære). Den praktiske komponenten gjør at en militær utdanning må evalueres i lys av de krav som stilles til offisersprofesjonen. IP-faget kom inn i fagplaner og pensum som følge av behovet for å forstå offiserenes nye internasjonale omgivelser og operasjonsteater – som var Balkan og Afghanistan, ikke Troms og Finnmark. Bedre innsikt i de internasjonale rammene for samtidige konflikter og kriger, og økt forståelse for hvordan internasjonale organisasjoner leder operasjoner og for de nye sivil-militære relasjonene, ble i større grad formende for undervisningen. Dette hadde både en akademisk og en praktisk dimensjon, der både det taktiske og analytiske nivået ble styrket.

Vektleggingen av IP-faget i den militære utdanningen har også skjedd som et resultat av strømlinjeformingen av sivil utdanning generelt og gjensidig godkjenning av militær og sivil høyere utdanning, særlig fra 2003. Presset har gradvis også kommet nedenfra, fra den yngre generasjon av offiserer som tok en høyere sivil utdanning som del av en militær karriere, og som ville ha uttelling for denne.

Litteratur

- Abbott, Andrew (1988) *The System of Professions. An Essay in the Divison of Expert Labor*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Bourdieu, Pierre (1991) *Language of Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- B, P (1984) *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- B, P (1977) *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press. (1. utgave på engelsk)
- Bråten, Jan (2003) «Et nytt underoffiserskorps – Provoserende, historieløst og umoderne», *Befalsbladet* 3: 8-10.
- Chopra, Jarat (1998) «Introducing Peace Maintenance», *Global Governance* 4(1): 1-18, January-March.
- Christie, Werner (1995) «Tvangsbeordring til FN-tjeneste», *Aftenposten* 23. februar.
- Creveld, Martin van (1991) *Technology and War. From 2000 b.c. to the Present*. New York, N.Y: The Free Press.
- Engstad, Paul (1996) *Norges Offisersforbund 100 år 1896 – 1996*. Oslo: Norges Offisersforbund.
- Espenes, Øistein (1997) «Kravene til det framtidige Forsvaret: Entydige eller motstridende, harmoniske eller konfliktfylte?», s. 27-42 i Håvard Klevberg (red.) *Manøverkrig og prosjekt Fønix. Bærende elementer i norsk luftmakt doktrine*, Forsvarsstudier 6/1997. Oslo: Institutt for forsvarsstudier.
- Finer, S. E. (1962) *The Man on Horseback. The role of the military in politics*. London and Dunmow: Pall Mall Press.
- Forsvarsnett (2004b) «Offiserer på offensiven», 24. juni (www.ks.mil.no/start/article).
- Græger, Nina (2006) *Norsk forsvarsdiskurs 1990–2005: Internasjonaliseringen av Forsvaret*. Dr.polit.-avhandling levert Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo høsten 2006.
- Hellstrøm, Sigurd (1995) Tale i Oslo Militære Samfund, åpningen av Forsvarets stabsskole, 4. september, <http://www.mil.no/start/article.jhtml?articleID=13935>.
- Jacobsen, Jan O. (1996) *Militærorganisasjonen – utfordringer og dilemmaer. En studie av det norske forsvar, gjennom offiserenes opplevelse av det*, Militærprosjektets skriftserie, Rapport nr. 16. Bergen: Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Kenny, Karen (1999) «Introducing the Sustainability Principle to Human Rights Operations», *International peacekeeping* 4(4), Winter.
- Kjellberg, Francesco (1961) *Offiserene som sosial gruppe*. Magisteravhandling i statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Kosmo, Jørgen (1995) Tale ved åpningen av Forsvarets stabsskole, 4. september. Oslo: Forsvarsdepartementet (<http://www.odin.dep.no/odinarkiv/norsk/fd/1995/taler/010005-090031/dok-bu.html>).
- Kristiansen, Svein Tore (2003) «På vei mot en oppdragsbasert ledelse: Fra formulering til realisering», *Norsk Militært Tidsskrift* 173(5): 19–21.
- Katzenstein, Peter J. (ed.) (1996) *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics*. New York, NY: Columbia University Press.
- Moskos, Charles C., John Allen Williams & David R. Segal (2000) (eds.) *The Postmodern Military. Armed Forces after the Cold War*. Oxford: Oxford University Press.

- Skauge, Tom (2002) *Den tenkende soldat? – Verneplikt i Norge som demokratisk institusjon*, Militærprosjektets skriftserie, Rapport 78. Bergen: Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- S,T (1986) *Offisersprofesjonen og offentlig politikk – en relasjon i endring? 1952-1982*. Hovedoppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Slagstad, Rune (1998) *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax Forlag.
- Sollie, Arne (1995) «Det nye Forsvaret», *Norsk Militært Tidsskrift* (12).
- Sørensen, Henning (1988) *Introduction til militærsociologi*. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Ulriksen, Ståle (2002) *Den norske forsvarstradisjonen. Militærmakt eller folkefor-svar?* Utgitt i serien Makt- og globaliseringsutredningen. Oslo: Pax forlag..
- Zucker, Lynne G. (1983) «Organisations as Institutions», s. 1–42 i S.B. Bacharach (red.) *In Research in the Sociology of Organizations*. Greenwich, Conn: JAI Press.

Offentlige dokumenter

- Forsvaret (2004) *Forsvarets Verdigrunnlag* (http://www.mil.no/multimedia/archive/00062/Forsvarets_verdigrun_62606a.pdf).
- Forsvarets stabsskole (2005–06) *Studiehåndboken*, Masterprogrammet i militære studier, http://www.mil.no/multimedia/archive/00062/Studieh_ndbok_2005_-_62590a.pdf
- Forsvarsdepartementet (2003–04) «Den videre moderniseringen av Forsvaret i perioden 2005-2008», *Stortingsproposisjon nr. 42 (2003-2004)*. (Avgitt 12. mars 2004).
- Forsvarsdepartementet (1995–96) «Ny Befalsordning i Forsvaret», *Stortingsproposisjon nr. 38 (1995–96)*. (Avgitt 22. mars 1996).
- Forsvarsdepartementet (1992–93) «Om utdanning i Forsvaret», *Stortingsmelding nr. 22 (1992-93)*. (Avgitt 5. februar 1993.).
- Forsvarsdepartementet (1990) *Innstilling fra Arbeidsgruppen for vurdering av Krigsskoleordningen* (Lieberg-utvalget). Oslo: Forsvarsdepartementet.
- Innst. S. (2003–04)* Innstilling fra forsvarskomiteen om «Den videre moderniseringen av Forsvaret i perioden 2005–2008», nr. 234 (jfr St. prp. 42, 2003–04).
- Krigsskolen (2003) *Vervebrosjyre*. Oslo: Krigsskolen.
- K (2002) *Vervebrosjyre*. Oslo: Krigsskolen.
- K (2000) *akademiker, offiser og leder*, rekrutteringsbrosjyre. Oslo: Krigsskolen.
- K (1995a) *Fagplan Norsk sikkerhetspolitikk*, Krigsskole 1. Oslo: Krigsskolen.
- K (1995b) *Fagplan for Sikkerhetspolitikk*, Krigsskole 1. Oslo: Krigsskolen.
- K (1994) *Fagplan Norsk sikkerhetspolitikk*, Krigsskole 1. Oslo: Krigsskolen.
- K (1991) *Undervisningsplan for Militær- og sikkerhetspolitiske fag*, 1. august. Oslo: Krigsskolen Gimlemoen (1. utgave).
- K (1987) *Undervisningsplan for Offentlig politikk og rett*, 15. juni. Oslo: Krigsskolen Gimlemoen.
- Hærstaben (2004) *Hærens offiserskodeks*. Oslo: Hærstaben (www.ks.mil.no/start/article)

- NOU (2000b) «Et sårbart samfunn. utfordringer for sikkerhets- og beredskapsarbeidet i samfunnet», nr. 24 (Sårbarhetsutvalget). Oslo: Statens forvaltningstjeneste. (Oppnevnt ved kgl. res. 3. september 1999, avgitt 4. juli 2000)
- Ny/revidert befalsordning* (2002) Rapport fra Arbeidsgruppen for vurdering av Befalsordningen (Røksund-utvalget). Oslo: Forsvarsdepartementet.
- SOU (2003) «Ett reformerat skolesystem för Försvarsmakten», Stockholm: Regeringskansliet.
- S.tid.* (Stortingstidende) (1992–93a) Debatt 13. mai 1993 (jf. «Hovedretningslinjer for forsvarets virksomhet og utviklingen i tiden 1994–98», *Stortingsmelding nr. 16 (1992–93)*, avgitt 8. januar 1993).
- Studiehåndbok for 2005-2006, bachelor i militære studier – treårig grunnutdanning. Oslo: Krigsskolen.
- Studiehåndbok for 2003-2004, Luftkrigsskole I og II, (www.mil.no/luft/lksk/start/utdanning_lksk/).
- Studiehåndbok KS 2, kull 2002–2004. Oslo: Krigsskolen.
- Studiehåndbok KS 1, kull 2002–2004. Oslo: Krigsskolen.
- Studiehåndbok KS 2, kull 2001–2003. Oslo: Krigsskolen.
- Studiehåndboka KS 2, kull 2000–2002. Oslo: Krigsskolen.
- Studiehåndboka KS 1, kull 2000–2002. Oslo: Krigsskolen.
- Studiehåndbok KS 2, kull 1999–01. Oslo: Krigsskolen.
- Studiehåndbok KS 1, kull 1999–01. Oslo: Krigsskolen.
- Studiehåndbok KS I, kull 1998–2000. Oslo: Krigsskolen.
- Studiehåndbok, kull 1997–1999. Oslo: Krigsskolen.
- Studiehåndbok 96/97. Oslo: Krigsskolen.
- Utdanning i Forsvaret* (2002) Intern rapport fra Øyna-utvalget (unndratt offentlighet fram til Forsvarssjefens Militærfaglige Utredning ble lagt fram i november 2003).

Internettisider

- http://www.mil.no/felles/fsts/start/fsts_avd/fsts_lsf/article.jhtml?articleID=89527
<http://www.mil.no/felles/fsts>

Tekst og kontekst

John Sanness om Vietnam og Afghanistan

Oddbjørn Melle
professor
i moderne historie,
Høgskulen i Volda

... the language user is embedded in a context and constrained by its rules, yet may, through [...] choices and actions, shape that context. (Fierke 2002: 338)

Nyere historieforskning har utvidet det historiske materialet, de potensielle kildene, radikalt. [...] Språket er i seg sjøl blitt en kilde. (Kjeldstadli 1999: 60)

Tolkaren, teksten og konteksten

Kvifor interessere seg for John Sanness (1913–84) som tolkar av internasjonal politikk? Ein så strategisk plassert forskar og autoritativ opinionspåverkar på vår offentlegheitsarena er det gode grunnar til å bli betre kjent med. Det gir seg utifrå posisjonane han hadde. Ikkje berre var han direktør ved forskings- og formidlingsinstitusjonen Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI) og i mange år redaktør for *Internasjonal Politikk*, men han var lenge representativ for det hegemoniske segmentet i landets største parti i tolkinga av internasjonal politikk.

Over fleire tiår hadde Sanness skiftande roller på dette fagfeltet. Han var utanrikspolitisk skribent i *Arbeiderbladet*, vart deretter forskar og fekk ein utanrikspolitisk rådgivarfunksjon i Arbeidarpartiet. Han var òg medlem i og seinare leiar for Nobelkomiteen, Noregs fredsprofil overfor verdsopinionen. Sanness fekk sitt Nobel-mandat frå det partiet som i etterkrigstida har øvd størst innverknad på norsk utanrikspolitikk og som han var premissleverandør for.

Takk til to anonyme fagfellar og til redaktør og redaksjonssekretær.

Ein person med Sanness sin posisjon og autoritet hadde tilgang til viktige arenaer og kanalar med sitt syn, opne som skjulte. Som få andre burde han kunne tene som prisme til å forstå sider ved norsk utanrikspolitikk i denne perioden.

Avgrensing, kjelder og metode

Til underlag for granskinga er selektert tekstar av Sanness om to tema for samanlikning: konfliktane i Vietnam og Afghanistan.¹ Metoden for å trengje inn i tekstane går rimelegvis gjennom språket der formuleringar og ordvalørar eksponerer posisjonen til NUPI-direktøren og IP-redaktøren. Målet er å samanlikne tolkinga til Sanness i 1976 av krigen i Vietnam med tolkinga hans av krigen i Afghanistan fire–fem år seinare og prøve å forklare skilnadene som kjem til uttrykk.

Desse brennpunkta under den kalde krigen har den perspektiviske gevinsten at dei i særleg grad involverte to supermakter, USA og Sovjetunionen. Slik kjem vi òg nær utanrikspolitikken til småstaten Noreg. Den eine supermakta var vår allierte, den andre vår motstandar. På det tidspunktet Afghanistan kom på dagsordenen, hadde Sanness fått den prominente autoritetsposisjonen i det norske samfunnet som formann i Nobelkomiteen.

Gyldig komparasjon føreset at noko er samanliknbart. Det skulle langt på veg vere tilfelle med dei to *case* som her er valde, tolka av same person. Når reservasjonar høyrer med, er det fordi Sanness tek opp ulike aspekt ved dei to konfliktane. I dét kan ligge ein misvisande asymmetri. (Sanness sitt eige val er i seg sjølv interessant, men vil ikkje bli utdjupa her.) Ei innvending kan òg vere at vi i liten grad analyserer Sanness sin språkbruk i høve til den «faktiske» situasjonen i Vietnam og Afghanistan, om *det* var mogleg. Det ville reise spørsmålet om tilhøvet mellom verda og språket, om «realitetane» i dei to konfliktane, det vi kjenner som representasjonsproblematikken (Fierke 2002: 337, 343).

Ein annan skilnad som kan ha influert omtalen av dei to konfliktane bør òg nemnast. Vietnam-teksten er blitt til etter at konflikten var avslutta. Som Sanness sin historiske representasjon av ein fortidig røyndom har tolkinga distanse til hendingane, med rom for refleksjon og perspektivering. Ytringane om Afghanistan derimot ligg tett på hendingar under utvikling, med lite rom for refleksjon,

¹ Intensjonen var å supplere dette materialet med vurderingar frå personar i hans nære politiske og faglege miljø. Men tilbakemeldingane på kontaktforsøka mine har vore få.

dess meir emosjon. Men ut frå kva vi elles veit om Sanness, er det grunn til å tru at temperaturskilnadene i ytringane hans mest har sin bakgrunn i ulik identifikasjon med aktørane i dei to konfliktane og venteleg spring ut av hans grunnsyn på den kalde krigen.

At det er tale om berre *ein* Vietnam-tekst, men fleire tekstar og intervju om Afghanistan, fortel vel òg noko om ulikskap i engasjement og interessefelt, både hos Sanness sjølv og i dei media som etterspurde hans syn og var formidlingskanalane hans. Det reflekterer ein meir allmenn norsk medie- og ideologikontekst under den kalde krigen.

Ei anna innvending mot validiteten i komparasjonen kunne (kanskje) vere at forumet for Sanness si utlegging om dei to konfliktane ikkje er det same. Reservasjonen går såleis på kjeldenes art – at tekstane er innsikta mot ulike målgrupper. Sanness sitt forum om Vietnam-konflikten er tidsskriftet *Internasjonal Politikk* (NUPI), avgrensa til den eine artikkelen frå hans hand som er kjent om temaet. Om Afghanistan-konflikten ytra han seg hyppig i andre fora, dels som forskar dels som popularisator, som i publikasjonen *Hvor Hender Det?* (HHD, NUPI), i tidsskriftet *Kontinent Skandinavia* (både skriftleg og gjennom intervju) og dertil i NRK. Men om HHD fyrst og fremst var ein artikkelserie som populariserte og formidla tyngre stoff til ålmenta, var det likevel lite «populært» i tonen – den hadde ei sakleg og balansert form som varemerke. *Kontinent Skandinavia* samarbeidde med tidsskriftet *Kontinent*, grunnlagt i 1974 av eksilrussarar i Paris, ei gruppe som Sanness truleg sympatiserte med ettersom han vart konsulent for den norske utgåva.² Alle desse kjeldene er brukte her.

Ord og ideologi

I ei legitimering av den språkbruksanalytiske metoden heiter det: «Historians interested in language might do well to blend the study of tropes and word choice with the study of ideology» (Chernus 2005: 798 note 54) slik: «If, as I shall argue, ideology is pervasively present in language, that fact ought to mean that the ideological nature of language should be one of the major themes of modern social science» (Fairclough 2001: 2). Ein av 1900-talets fremste historikarar, Marc Bloch, omtalte fagfellane si neglisjering av språket slik: «What an absurd illogicality that men who half the

2 I redaksjonens internasjonale råd var kjende namn som: Raymond Aron, Saul Bellow, Josif Brodskij, Robert Conquest, Milovan Djilas, Eugène Ionesco, Arthur Koestler og Andrei Sakharov.

time can have access to their subject only through words, are permitted, among other deficiencies, to be ignorant of the fundamental attainments of linguistics!» (Bloch 2002: 57). Karin M. Fierke formulerer seg slik i ein artikkel om språk og logikk i studiet av internasjonale relasjonar: «We cannot stand outside our language to compare it with that which it describes.» (Fierke 2002: 337, jf. Fairclough 2001: 2).

Vi går då til Sanness-tekstane med det utgangspunktet at ord kan eksponere ideologi, grunnhaldningar. Det same gjorde han sjølv i sitt doktorgradsarbeid. I forordet skreiv han at det var viktig «å bli klar over de enkelte personers og miljøers utgangsstillinger, å oppfatte valører og fange inn stemningsinnhold i de ordene som ble brukt».

Vi skal òg kople tekst og kontekst: Kva var Sanness si «utgangsstilling» for å tolke internasjonal politikk? Tolkaren som her skal tolkast stod sjølvsagt i ein historisk samanheng når han utforma sine tekstar.³ Men eit kontekstualiserande riss av Sanness høyrer med.

Situering

John Sanness vart direktør ved NUPI då instituttet kom i gang i 1959, same året som han tok doktorgraden i historie. Han tok samstundes over som redaktør for *Internasjonal Politikk*, ei stilling han hadde ut 1971. Temaet for avhandlinga, norske reaksjonar på skandinavismen før 1848, låg noko attende i tid i høve til den kald krig-epoken han levde i og forska på med hovudfokus på Sovjetunionens utanrikspolitikk.

Som det heiter i eit arbeid om gründertida ved NUPI, skulle institusjonen tene både lek og lærd på den norske offentlegheitsarenaen. Målet var å «forsyne beslutningstakerne så vel som mannen i gata med den informasjonen som trengtes for å begripe og delta i debatten om Norges stilling i en utrygg verden» (Fonn & Elvebakk 2003: 15). Sanness levde opp til dette doble målet: kunnskapsleverandør for utforminga av norsk utanrikspolitikk, popularisator overfor den allmenne opinionen. Det siste var ikkje minst tilfelle overfor ungdom gjennom publikasjonen *Hvor Hender Det?*, som mange vidaregåande skular tinga klassesett på.⁴

3 Det same gjeld sjølvsagt for han som skriv dette. Ein kunne tale om dobbel hermeneutikk (Giddens 1984: 284), noko det her ikkje er plass til å utdjupe, men ein kan slå fast at også forskarens verdsbilde påverkar måten han ser studieobjekta sine på.

4 På denne tida hadde HHD på det meste oppsiktsvekkjande 7000 abonnentar, og abonnentalet steig utover på 1970- og 1980-talet, noko som seier litt om gjennomslagskrafta til publikasjonen (Fonn & Elvebakk 2003: 48).

Av Sanness sine tidleg formande instansar kan nemnast at han i unge år var medlem i Mot Dag, den marxistiske krinsen av akademikarar rundt Erling Falk (Bull 1968: 213, 220, 249). I okkupasjonsåra var han i eksil i Sverige og England. Kort tid etter krigen vart han tilsett som utanriksredaktør i *Arbeiderbladet* under Martin Tranmæl. Som sin overordna i partiets hovudorgan deltok Sanness i det opinionsskapande arbeidet for å oppnå norsk tilslutning til Atlanterhavspakta. Blant anna reiste han rundt i DNAs partiavdelingar og agiterte for tilslutning til NATO i 1949.⁵ Eit Arbeidarparti som etter den russiske revolusjonen hadde slutta seg til Komintern, knytte seg 30 år seinare – og då som regjeringsparti – forsvarspolitisk til den fremste kapitaliststaten, USA. Den ideologiske orienteringa til partiet syntest å ha dreia bortimot 180 grader på ein mannsalder. Stikkord for den mellomliggande konteksten er Hitler, okkupasjon og kald krig.

Ording–Sanness-kontinuiteten

John Sanness stod på den utanrikspolitiske linja til sin mentor, Arne Ording (1898–1967), den norske alliansepolitikken «arkitekt» frå 1940/41, som også var første redaktør av *Internasjonal Politikk*, mens Sanness var den andre. Det var då Trygve Lie overtok etter Halvdan Koht som utanriksminister i eksilregjeringa i London, eit personskifte som var med på å opne for den såkalla Atlanterhavspolitikken, overgangen frå nøytral til alliert. Det er jamvel blitt karakterisert som eit *revolusjonært* element i norsk tryggingpolitikk (Riste 1991: 11). Samstundes vart Ording konsulent i moderne historie i Utanriksdepartementet med Sanness som sekretær. Etter krigsåra som den fremste rådgivaren til Trygve Lie, fekk Ording ein liknande posisjon under den neste utanriksministeren, Halvard Lange. Olav Riste gir Ording denne attesten: «Han kom som ingen annan til å få innverknad på dei mange omskifte som prega norsk utanrikspolitikk i dei lagnadstunge 1940-åra» (Riste 1987: 264). Som Ordings nære medarbeidar måtte dette miljøet og desse opplevingane i relativt ung alder ha sett sitt stempel på den seinare NUPI-direktøren.

5 Den 12. mars 1949 var t.d. Sanness i denne forfattarens heimkommune for å få partifellar der til å slutte opp om Atlanterhavspakta. Det var like etter at distriktets fremste NATO-motstandar, Olav Oksvik, hadde kapitulert for partileiinga på landsmøtet. I den lokale partisoga heiter det at utanriksredaktøren i *Arbeiderbladet*, John Sanness, hadde «ei vanskeleg oppgåve med å forsvare partiet sin politikk mot ein samla opposisjon frå Ørsta» (Breiteig 1985: 27). Ifølgje Arne Ordings dagbok gav Sanness sjølv ein litt annan versjon, at partifellane i dette distriktet godtok Atlanterhavspakta, «men noe knurrende» (Mordt 2003: 544, jf. Melle 1997).

Det var ytterst få personar som i utlegd hadde initiert denne vendinga i norsk utanrikspolitikk, Atlanterhavspolitikken.⁶ Dette eksiloligarkiet – «ein 'hjernetrust' av fem politisk interesserte nordmenn med Arne Ording i spissen» (Riste 1987: 63, 1973: 45) – agerte i ein ekstraordinær kontekst då dei i eit brev datert London 10. juli 1940 vende seg til ei fornedra regjering som så vidt hadde berga seg unna fedrelandets okkupantar. På grunn av krigen og med den såkalla Elverumsfullmakta som legitimitet var regjeringa suverent fristilt frå folkevald innverknad. I denne eksepsjonelle situasjonen kunne få aktørar avgjere mykje på vegner av mange, som å utforme arkitekturen på ein ny norsk utanrikspolitikk. Det var òg personar frå eksiloligarkiet – igjen med Ording i ei sentral rolle – som utgjorde spydspissen inn i den politiske prosessen som enda med norsk NATO-medlemskap i april 1949.

Både Ording og Sanness høyrde til den såkalla «Oslo-gruppa» frå rundt 1950. Ei viktig oppgåve etter NATO-tilmeldinga var å konsolidere brotet med nøytralitetspolitikken.

Medlemene i gruppa var nøkkelfigurar i den indre, snevre kringen som utforma Arbeidarpartiets – og dermed landets – utanrikspolitikk. I denne tenketanken som møttest regelmessig for å meisle ut premisser for partiets politikk, var Haakon Lie sentral. Rolf Hansen, seinare statsråd, blant anna i Forsvarsdepartementet, og journalist Erik Loe var òg blant medlemene. Kontakten frå gruppa inn til Utanriksdepartementet var regelmessig og formalisert.⁷ Medarbeidarar i *Arbeiderbladet* utgjorde altså ein vesentleg del av «Oslo-gruppa».

Som professorar i moderne historie ved UiO var det også i dei rollene ei form for kontinuitet mellom dei to. Ording gjekk av i 1959, medan Sanness vart tilsett i 1966, året før Ording døydde (sjå også Neumann & Leira og Fonn i dette nummeret av *Internasjonal politikk*).⁸

6 Den første offentlege utforminga av Atlanterhavspolitikken gav Trygve Lie i ein artikkel i *The Times* 14.11.1941. Eg går ikkje her inn på diskusjonen om dette representerte brot eller kontinuitet i norsk utanrikspolitikk (jf. Riste 1991: 10–16).

7 Om Oslo-gruppa står eg i gjeld til R.R.F. Werenskjold, som har intervjuet ein av deltakarane.

8 Sanness får gode skussmål som forelesar. Ein kollega av meg, Arnljot Løseth, opplevde han slik: «Studentane sat som tende lys – også AKP-arane!»

Det nære bakteppet: Sovjetunionen – «det alvorligste problem av alle»

I tida som direktør ved NUPI fram til 1983 arbeidde Sanness med eit vidt spektrum av internasjonale spørsmål, men han vart helst sett på som Sovjet-ekspert. Av fleire språk meistra han òg russisk. I 1953 hadde han gitt ut boka *Stalin og vi*, basert på ei samling artiklar skrivne om sovjetiske forhold, for det meste i *Arbeiderbladet*. I forordet gir Sanness til kjenne litt av sitt grunnsyn og didaktiske mål med boka. Han ville gi noko til dei som søkte «kunnskap og klarhet». Han ville «motvirke falsk propaganda» og meinte det var altfor få som følgde utviklinga i Sovjet-Samveldet. Om dette skreiv han elles følgjande, i det han minte om at også i vårt land, som i andre frie land, hadde vi eit «parti i russisk tjeneste»:

Forholdet til Sovjet-Samveldet er i vår tid blitt det alvorligste problem av alle, for oss som for andre folk. Hvordan skal vi kunne leve side om side med den totalitære stormakten uten krig, og hvordan skal vi samtidig kunne verge oss mot den? Vi må danne oss et nøkternt og skarpt realistisk bilde av den makten og det systemet vi står overfor (1953, forordet).

Her møter vi det altoverskuggande⁹ bakteppet når Sanness vurderte verdssituasjonen i etterkrigstida, dét som det meste anna vart tolka på bakgrunn av. Vurderinga hans av Sovjet vart meir negativ i løpet av tre–fire år under den tidlege kalde krigen. I 1949 hadde han – ifølgje dagboka til Arne Ordning – meint at Stalin i første rekke var opptatt av å konsolidere sitt eige område (Mordt 2003: 544). Fram til 1953, med Koreakrigen i brennpunktet, tok utviklinga i internasjonal politikk ei vending som for Sanness fekk vår supermaktsgranne til å framstå som meir trugande.

Verdsbildet til Sanness ser ut til å ha vore i endring frå slutten av 1930-åra. Nye forsterkande inntrykk kom til under krigsåra i eksil¹⁰ og i dei første åra med kald krig – og avleira seg over ein opphavleg marxistisk habitus frå yngre år. Hans ideologiske reise hadde verdskrigen som vendepunkt. Den opplevinga sementerte eit verdsbilde med totalitarianisme-sekken som forenklande, dikotomiserande skilsetjar i politikken. Dei standpunkta Sanness kom til å innta om internasjonale spørsmål under den kalde krigen,

9 Jf. òg Olav Riste-uttrykket «i skuggen av Sovjetunionen» (2003: 65).

10 Eksilopphald i Storbritannia og USA under den andre verdskrigen som bakgrunn for seinare oppfatningar om norsk utanrikspolitikk og internasjonal politikk, er eit eige studium verd.

fekk si plassering etter korleis han tolka saksfelta i forhold til dette parameteret. Standpunktta skulle på denne bakgrunn vere relativt predikerbare, for det er oftast stor grad av *homologi* – samsvar – mellom eit individs ideologiske posisjon og haldning til enkelt-saker (Bourdieu 1994: 214–16). Hos reflekterte personar dannar bildet av internasjonal politikk gjerne ein strukturert heilskap. Dette haldningsdisponerande mønsteret spring ut av eit verdsbilde – ein ontologi – basert på, stadfesta og forsterka gjennom selektiv persepsjon i vekselverknad med førehandsopfatninga.

Etter denne skissemessige historiseringa av John Sanness går vi til tekstane hans om dei to konfliktane.

Vietnam: USAs «engasjement»

Internasjonal Politikk tok først opp Vietnamkrigen i eit temahefte i 1976, året etter at krigen var over.¹¹ Så kontroversiell og splittande som denne krigen var i opinionsbildet gjennom eit tiår, er det kanskje påfallande at den ikkje tidlegare kom til analyse. Dette så mykje meir som vedtektene pålegg NUPI å drive både forskning og opplysningsverksemd om internasjonale tema. Det finst indikasjonar på at Vietnam-vegringa skuldast intern usemje på instituttet og USA- og NATO-lojalitet hos sentrale personar der. Det er antyda at mangelen på Vietnam-omtale i tidsskriftet ikkje var tilfeldig, men «en villet politikk» på instituttet. Men det kan òg vere at andre og for Noreg nærare temaområde interesserte meir, som EF og tilhøvet til Aust-Europa, men òg situasjonen i den såkalla tredje verda.¹²

I så fall står det i stil med den nølende linja om Vietnam-temaet i toppen av det partiet som Sanness var utanrikspolitisk rådgivar for, så vel som med uviljen i Høgre mot sterkare å tematisere Vietnam-konflikten. I DNA vart denne passive linja utfordra av ein opposisjon som vann fram på landsmøtet i 1967. Dette skjedde mot viljen til fleire av veteranane i partiet, som Haakon Lie og Halvard Lange (Melle 2006). NUPI-direktøren stod desse nær i Vietnam-spørsmålet, som i utanrikspolitikken generelt. Temaheftet om Vietnam gir inntrykk av å ha vore eit «pliktløp». For syns skuld burde ein omsider ta opp dette temaet.

11 Jf. temaheftet «Vietnam», *Internasjonal Politikk* 1B, 1976.

12 Opplyst av dåverande redaksjonssekretær i *Internasjonal Politikk*, Eilert Struksnes 9.2.2007.

Kissingers Vietnam-pris

John Sanness kunne øve innverknad på Vietnam-debatten i Arbeidarpartiet både som medlem i partiets sentralstyre og i det internasjonale utvalet. Han sat òg i Nobelkomiteen som tildelte Henry Kissinger ein halv fredspris i 1973 då USA prøvde å komme seg ut av hengemyra i Vietnam. Noko av motivasjonen for Sanness-grupperinga i komiteen kan ha vore å bøte dei moralske såra for vårt tryggingpolitiske ankerfeste, USA, etter raseringa av eit lite land i Asia. Etter all krigføringa kunne det skje gjennom tildeling av kompensatorisk symbolsk kapital, for vilje til forhandlingar om fred. USAs internasjonale renommé var ikkje utan interesse for ein liten alliert som uroa seg over protektorens omdømme. Slik kan nobelpristildelinga framstå som forsøk på *image*-reparasjon av ei supermakt som Noreg baserte sin utanrikspolitikk på.

Men ein må òg rekne med at realisten Sanness ante meir av den vidare diplomatiske konteksten enn dei fleste. I den samanhengen kunne fredsprisen vere påskjøning for ein langt større diplomatisk pakke enn det dei fleste såg i samtida, som berre gjeldande Vietnam-konflikten. Å spele ut «Kina-kortet», slik Nixon/Kissinger her gjorde, forbløffa heimlege kritikarar i USA, skaka Sovjetunionen, imponerte allierte (truleg også Sanness) og etablerte ein exit-strategi for USA frå ein Vietnam-krig som ikkje kunne vinnast (jf. Gaddis 2007).

Leiar for Nobelkomiteen var Åse Lionæs, partikollega av Sanness og nær venn av Haakon Lie. Pristildelinga førte til at komiteen sprakk då Lionæs hevda at det hadde vore semje om tildelinga. To medlemmer frå mellompartia, Einar Hovdhaugen og Helge Rognlien, gjekk ut av komiteen i protest fordi Lionæs hevda at det hadde vore konsensus i komiteen. Det kom sterke nasjonale og internasjonale reaksjonar på pristildelinga. *The New York Times* skreiv om «Nobels krigspris». Seksti forskarar ved Harvard-universitetet, Kissingers tidlegare universitet, underteikna eit brev om at tildelinga var meir enn eit menneske med normal rettferdssans kunne bere. Representantar for det sivile samfunnet i USA, som kvekarane, reiste til Oslo for å protestere direkte til Nobelkomiteen. Og medlemmer av redaksjonen i *Internasjonal Politikk* heldt seg borte frå prisutdelinga.¹³

Også Arbeiderpartiets sentralstyre tok avstand frå pristildelinga (Stenersen, Libæk og Sveen 2001: 201). Partiet hadde eit klart landsmøtevedtak frå 1967 som rettesnor i Vietnam-spørsmålet. Men nobeltildelinga indikerte at det innan partiet var sterk usemje

13 Redaksjonssekretær Eilert Struksnes fortel om enkelte i tidsskriftet som hadde innbydingskort til seremonien: «Harald Munthe-Kaas gikk ikke, jeg gikk ikke» (samtale 9.2.07).

i Vietnam-spørsmålet – enno i 1973. Interessant er det at det var to medlemmer i Nobelkomiteen frå mellompartia som hadde vanskelegast for å svelgje pristildelinga. Høgrefløya i Arbeidarpartiet og Høgre-politikarar utgjorde den mest USA-lojale grupperinga.

USA mot «terror» gjennom «nye teknologiske virkemidler»

Tre år etter tildelinga av fredsprisen til Kissinger kom Sanness med sin artikkel om Vietnam-konflikten. Forutan Sanness var det ti andre som hadde bidrag i Vietnam-heftet (nr. 1B – Supplement – 1976). Fem av dei (med tilsynelatande stor ideologisk spennvidd) skreiv i fellesskap ein konsensusartikkel; av desse vart *ein* seinare forsvars- og utanriksminister frå Arbeidarpartiet (Johan Jørgen Holst) og *ein* seinare forsvarsminister frå Høgre (Anders C. Sjaastad).

Sanness-artikkelen hadde tittelen «USA's engasjement i Vietnam og virkningar i internasjonal politikk» (1976: 189–202). Det er ei noko selektiv framstilling av bakgrunnen for Vietnam-konflikten han gir. I ei relativt kortfatta framstilling må det kanskje slik vere, men seleksjonen akkumulerer tendens. Det kjem til uttrykk både i bildet av USA og landets motpartar, reflekterer seg i USA-apologe-tiske formuleringar, som i negative ordvalørar om motparten.

I opningssetninga slår realisten Sanness utvetydig fast utfallet av Vietnam-krigen: «I Vietnam led De Forente Stater sitt første alvorlige politiske nederlag siden den annen verdenskrig.» Det er verknadene av eit politisk nederlag som er temaet. Han brukar ikkje ord som krig eller konflikt knytt til USA, men verknadene av eit «engasjement». Den retoriske grunntonen er sett.

Den sørvietnamesiske regjeringa blir ikkje vurdert ideologisk. Medan «regimet» i Nord-Vietnam var «totalitært» (jf. om «totalitarianisme-sekken» ovanfor), får vi vite at det var USAs mål å bygge opp «en ikke-kommunistisk stat» i det sørlige Vietnam (*ibid.*: 191). Genève-forhandlingane om Vietnam etter det franske nederlaget i 1954 blir streifa. Ifølgje Sanness aksepterte USA «delingen av Vietnam». Men han omtalar ikkje Genève-avtalens passus om val for å samle landet og USAs sabotasje av denne sida ved avtalen. Og vi får ikkje vite at president Eisenhower i sine memoarar meinte at det nasjonalkommunistiske motstandssymbolet frå kampen mot Japan og Frankrike, Ho Chi Minh, truleg ville ha fått rundt 80 prosent av røystene i eit samla Vietnam. Derimot får vi vite at USA «overtok Frankrikes rolle som beskytter av Sør-Vietnam» (*ibid.*: 191). Dette står som eit framhald av at «De Forente Stater *måtte* akseptere at franskmennene vendte tilbake til Indo-China og igjen overtok sty-

ret» då verdskrigen var over (*ibid.*: 190, utheva her).

Sosioøkonomiske forhold i Vietnam blir det lite rom for i Sanness sitt perspektiv, men masseflukten mot sør etter Genève-avtalen er på plass i seleksjonen. Og *ex nihilo* – heller kontekstlaust – møter vi denne formuleringa: «Det kom til omfattende gerilja- og terroristvirksomhet på landsbygda i Sør-Vietnam, og den fikk ledelse og støtte fra den kommunistiske regjeringen i nord som dermed demonstrerte at den ikke hadde slått seg til ro med delingen av landet» (*ibid.*: 192).

Dette skreiv Sanness eit tiår etter at partiet hans hadde solidarisert seg med Den nasjonale frigjeringsfronten (FNL), som i løpet av nokre år midt på 1960-talet hadde fått endra sin omtale i arbeidartippipressa frå den negative nemninga *vietcong*. Sanness ser ut til å ha vore på linje med tidlegare utanriksminister Halvard Lange, som for øvrig hadde foreslått han til stillinga som NUPI-direktør. I eit intervju kort tid etter landsmøtet i 1967 (som Lange ikkje var på), kom det fram at *han* ikkje ville ha akseptert å solidarisere seg med «en terroristisk bevegelse» (*Sosialistisk Perspektiv* 1968). Det var tilsvarende språkbruk – «terroristvirksomhet» – Sanness enno i 1976 nytta om den parten som stod mot USA.

Standarduttrykket frå Sanness om USAs politikk er eufemismen *engasjement*. Den inngår også i tittelen, slik dette ordet har blitt gjengt i Vietnam-omtalen hos andre forskarar og ikkje minst i norske massemedia. Om «engasjementet» hadde menneskelege kostnader – ein tematikk som vi skal sjå at Sanness seinare utbroderte i krasse ordelag om Sovjetunionens krig i Afghanistan – får vi lite vite. Det skuldast neppe perspektivet han hadde valt for framstillinga. Dei amerikanske styrkane «var kommet inn i en krig som også var en borgerkrig, der det er borgerkrigens regler eller mangel på regler som gjelder, og der konvensjonelle styrker ofte svarer på selektiv gerilja-terror med blinde og massive represalier» (Sanness 1976: 193).

Empatien var utvetydig på amerikansk side. Det forholdet som i verdsopinionen verka mest diskrediterande for USA, dei menneskelege lidningane som verdas største krigsmaskin påførte ei fattig bondebefolkning på den andre sida av kloden, får denne representasjonen i Sanness-retorikken: «Amerikanerne grep ofte til nye teknologiske virkemidler, og dette var svært ofte diktert a[v] ønsket om å føre krigen med minst mulig tap av amerikanske liv» (*ibid.*: 193).

Opinionen: «ytterliggående grupper» om «amerikanernes adferd»

Sanness interesserte seg òg for tilhøvet elite–folkeopinion. Når den amerikanske regjeringa, og meir generelt «the establishment», ikkje hadde makta å stå imot presset frå «en økende antikrigs-opinion», var det ifølgje Sanness også fordi regjeringa sjølv var tvilande, usikker og splitta. Vietnam hadde blitt «et symbol for ytterliggående grupper som ikke bare så amerikanernes adferd i Vietnam som uforenlig med de grunnleggende normer det amerikanske samfunn bygget på, men som konsekvent avviste disse normer». Når opposisjonen vann så kraftig fram «i den brede opinion» – også blant politikarane – «var det neppe fordi krigen var verre enn andre kriger. Det var fordi den virket håpløs og derfor hensiktsløs» (*ibid.*: 193). Kvifor dét var tilfelle, utdjupa ikkje Sanness, men han stilte nokre spørsmål på bakgrunn av ein endra internasjonal situasjon:

Var det ikke for lengst opphørt å være noen amerikansk livsinteresse å hindre kommunistiske maktovertagelser i Asia, å bygge barrierer mot China, nå da China hadde brutt med Sovjetunionen? Var det mulig å forene et effektivt detente-diplomati overfor Sovjetunionen og China med fortsatt krig i Vietnam?

Med referansen til *détente-diplomatiet* som ny internasjonal kontekst, tangerte Sanness det temaet han hadde brukt for å legitimere fredsprisen til Kissinger. Sanness viste til andre, bakanforliggende omsyn som USAs regjering måtte ta under ein global synsvinkel. Det galdt mellom anna frykten for «domino-effekten», at stat etter stat ville falle for kommunistrørsler med støtte utanfrå, og at *tilliten til amerikansk vern* ville bli undergrave. Her låg det nok innebakt ein referanse med relevans for NATO-Noreg. Det Sanness kalla tradisjonelle moralske argument, kunne stillast opp mot krigsmotstandarane sine moralske argument. Det moralske imperativet han tilla USA var «en plikt til ikke å prisgi fremmede folk til totalitære bevegelser og regimer, og en plikt til å holde de løfter som var gitt til de anti-kommunistiske sørvietnamesere.¹⁴ Men et slikt tvilende establishment hadde liten evne til å motstå en sterk opinionsbevegelse» (*ibid.*: 193).¹⁵

14 Sanness gjekk ikkje inn på den ideologiske eller demokratiske gehalten i det sørvietnamesiske regimet. I pakt med kald krig-dikotomien var det essensielle at det var antikomunistisk.

15 Om denne sida av Vietnam-konflikten, opinionskampen, jf. min artikkel i *Internasjonal Politikk* 3/2006.

Det styrande perspektivet for Sanness på situasjonen i Vietnam var den amerikanske *containment*-strategien (oppdemningspolitikken) under den kalde krigen. Det galdt å bevare *status quo*, få til «varig stabilisering» som i Korea (*ibid.*: 191). Når USA foretok seg noko, som i Vietnam, var det fordi USAs motpart «tvang» det fram (*ibid.*: 192). Og det var aldri ei amerikansk målsetting «å gå til offensiv mot regimet i Nord-Vietnam» (*ibid.*: 191). Krigshistoria si mest massive bombing av eit land (nord som sør) blir tolka som defensiv. Slik opptrer tolkaren John Sanness mykje godt som det amerikanske establishments pedagog. Og at det var oppdemningslogikken (jf. Kort 1998: 55) og dogmet om den monolittiske kommunismen som drog USA inn i Vietnam, kjem han ikkje nærare inn på.

Kissingers *détente*-diplomati

Vietnam-artikkelen til Sanness har fleire referansar til utanriksminister Kissingers *détente*-diplomati. Det kan òg lesast som eit lettare kamouflert defensorat for fredspristildelinga til Kissinger. Referansane framstår som ei påskjøning for det «uhyre innviklede amerikanske diplomatiet etter 1969 der Vietnam-problemet ble filtret inn i *détente*-diplomati» (Sanness 1976: 196, jf. òg s. 189, 193, 194, 196). Men der er òg tilløp til sjølvkritikk og vedkjenning av at tildelinga av fredsprisen kanskje var prematur og at den var basert på ei urealistisk von som Sanness hadde delt med Nixon-administrasjonen.

NUPI-direktøren kan vel ha hatt eit visst habitusfellesskap med Kissinger som ein realpolitisk kald krigar.¹⁶ Sanness framstilte den amerikanske strategien i denne fasen slik: «Det spesielle ved Nixons og Kissingers politikk var at de gjennom *détente*-diplomatiet søkte en erstatning for den militære innsatsen. Forsåvidt som de på denne måten håpet å beskytte Sør-Vietnam, slo håpet feil. [...] Det endelige resultat var fra alle synspunkter et nederlag for amerikansk politikk» (*ibid.*:197).

Om Nobelprisen til Kissinger var intendert som ei sårt tiltrengt plastring av USAs renommé – som noko som kunne dempe krigs-*image* og fokusere eit freds- og forhandlings-*image* – så var det mislukka.

16 Uttrykket «en kald kriger» er brukt i *Norsk Biografisk Leksikon* om Sanness.

Konsekvensar for «den amerikanske garantien»

Den realpolitiske analytikaren Sanness såg ei positiv side ved utfallet av Vietnamkrigen: «En umiddelbar virkning av det amerikanske nederlaget i Vietnam var en skjerpning av konflikten mellom Sovjet og China» (*ibid.*: 197). Kommunistverda var definitivt ikkje monolittisk lenger. Så lenge amerikanarane stod i Vietnam, hadde dette lagt ein dempar på motsetninga mellom dei to kommunist-stormaktene. No kunne den kløfta få utvide seg – til fordel for Vesten.

Men sjølve den militære krigføringa til USA i Vietnam ser ikkje Sanness ut til å ha sett noko negativt ved, eller ha kritisert på moralsk grunnlag. Det var dei realpolitiske vurderingane som styrte analysane til Sanness. Det var konsekvensane av Vietnamkrigen for USAs relasjonar med sine alliansepartnarar som dominerte. I så måte delte han utbreidde oppfatningar i Europa om det positive i at USA hadde avvikla «sitt engasjement i Vietnam». Og tilliten til USA var intakt sjølv om ein skulle meine at supermakta hadde «sviktet sine forpliktelser i Sør-Vietnam». For den «svære belastning» USA «påtok seg» i Vietnam, hadde svekt evna til å garantere Vest-Europas tryggleik (*ibid.*: 199). No var det mindre fare for «overstretch» for Noregs forsvarspolitiske protektor.

Heller ikkje i Midtausten meinte Sanness at det amerikanske nederlaget i Vietnam hadde fått merkbare verknader. Det var i ly av USAs strategiske posisjon i Middelhavet at EF-landa kunne føre sin sjølvstendige politikk i området. Og eit land som låg Sanness' hjarte nær – Israel – hadde ikkje råd til «å tvile på den amerikanske garantien». Det var støtta frå USA «Israel måtte basere sin sikkerhet på» (*ibid.*: 199). Som Haakon Lie og Åse Lionæs var John Sanness ein ihuga Israel-ven.¹⁷

Afghanistan: «en blodig og ødeleggende» erobring-krig

Sovjet-invasjonen i Afghanistan i romjula 1979 slo som sjokkbølger inn over norsk opinion. Kontrasten var markant til Vietnam-konflikten, som berre litt om senn hadde fått merksemd i media og i den norske utanrikspolitiske debatten. Dét igjen reflekterte *eskalering*, gradvis opptapping, som var USAs militære strategi i Vietnam (*flexible response*). Sovjetunionens intervensjon i Afghanistan derimot aktiverte på dramatisk vis djuprotte kald krig-kodar i opinionen.

17 Kollega Erik Nord karakteriserer Sanness som «100 prosent Israel-frelst» (samtale 13.12.2006).

Førestellinga om det ekspansive Sovjetunionen – eit veltrimma diskursrepertoar under den kalde krigen og det *containment*-strategien til USA var retta mot – fekk for mange si effektfulle stadfesting.

Invasjonen framstod som eit overgrep i forlenginga av Sovjet-intervensjonane i Ungarn (1956) og Tsjekkoslovakia (1968). Det høvde såleis inn i grunnmønsteret for forventna og frykta Sovjet-åtferd, *det* som norsk alliansepolitikk skulle vere ei forsikring mot. Intervensjonen hadde kanskje spesielt verknadsfull adresse til Noreg, liksom Afghanistan eit granneland til den invaderande supermakta. Noreg var av dei landa som boikotta dei olympiske leikane i Moskva på grunn av invasjonen. Sanness stod òg på dette standpunktet saman med tidlegare norsk meister i tikamp, historieprofessor Thorolf Rafto, som NUPI-direktøren viste til. Sanness ordla seg slik:

Hvis jeg var idrettsmann, ville jeg følt en dyp avsky ved tanken på å paradere for Bresjnev og Politbyrået på ærestribunen i en situasjon hvor det foregår ting i Afghanistan som vi får altfor svake glimt av gjennom våre aviser. De midler som brukes i den sovjetiske krigføring, og fremfor alt den ganske eventyrlige terror som i hovedsaken organiseres av de afghanske kommunister selv, men blir akseptert av sovjetiske rådgivere og spesialister, ville gjøre det umulig for meg å defilere foran den krigførende seierherres ærestribune» (Sanness 1980a: 291).

Her bør vi som samanliknande kontrast ha språkbruken til Sanness om Vietnamkrigen in mente. I tilfellet Afghanistan dirrar retorikken av indignasjon, og vurderingane er av det kategoriske slaget. Ord som *erobringsskrigen*, *terror* og *imperium* høyrer med. Dei tilhøyrer ein annan kategori enn ordet *engasjement*, standardformuleringa om USA i Vietnamkrigen. For Sanness var det ikkje tale om eit sovjetisk «engasjement» i Afghanistan:

Den sovjetiske erobringsskrigen i Afghanistan går sin systematiske gang. Det er *ingen tvil* om at det er en blodig og ødeleggende krig der våpenterror og politisk terror går side om side. Det er *ingen tvil* om at praktisk talt hele befolkningen er fylt av glødende hat til erobrerne. Det er heller *ingen tvil* om at den heroiske og desperate, men spredte, svakt organiserte og sulteforede motstanden vil bli brutt ned. Det er *ingen tvil* om at Afghanistan med sine 13 eller 20 millioner innbyggere vil bli innlemmet i det sovjetiske imperium. De har ingen allierte, naboer eller beskyttere som kan hjelpe dem. Erobringen er et eksempel på helt gjennom vellykket bruk av militær makt i en avspennings-tid (Sanness 1980b: 4).¹⁸

18 Det er neppe ei dristig tolking av Sanness at formuleringa «ingen allierte, naboer eller beskyttere som kan hjelpe» er ein allusjon til USA. Det landet som også kunne trenge hjelp

Det repetitive og kategoriske «ingen tvil» er heller agitatorens enn forskarens språklege verkemiddel. Her må det difor presiserast at denne Sanness-artikkelen ikkje stod i noko vitskapleg tidsskrift, men i *Kontinent Skandinavia*, med tilleggstittelen *Antitotalitært tidsskrift*. Der var Sanness ein av dei faste konsulentane. I det føregåande nummeret av tidsskriftet hadde han gitt eit lengre intervju om Afghanistan til redaksjonsmedlem Bernt Vestre (Sanness 1980a). Dette skulle utfylle kontekstualiseringa av Sanness som opinionsdannar.¹⁹

Islam-neglisjering

Verdt å merke seg ved kald krig-stereotypien til Sanness i 1980 er at den gav lite plass for islamperspektivet i samband med den sovjetiske Afghanistan-invasjonen. Dette var året etter islamrevolten i Iran der USAs protegé, sjahan, vart styrta. Frå ein historikar kunne ein ha venta analytiske grep som komparasjon, parallellisering og ymse koplingskontekstar.²⁰ I Sanness si maktpolitiske makrotenking summerte Sovjet-invasjonen i Afghanistan og sjahens fall i Iran seg til redusert USA-makt. Dette samsvarar med karakteristikken av Sanness som «konvensjonell» i sin tenkemåte om den kalde krigen og i sin persepsjon av Sovjetunionen.²¹

Det er ein ideologisk refleksreaksjon frå Sanness vi møter. Den umiddelbare tolkinga overskreid ikkje dei etablerte kald krig-parametra. Indrepolitiske forhold i Afghanistan som forklaringsfaktor er fråverande i den første reaksjonen. I lys av seinare kommentarar er det rimeleg å slutte at han ikkje kjende desse tilhøva på dette tidspunktet. Afghanistan var *terra incognita* for mange i 1979/80. Det var enno uvanleg å sjå noko felles bak den islamske oppreisten mot sjahan (som USAs reiskap i regionen) og opprøret mot det

frå denne protektoren, og som var i den heldige posisjon å kunne få det, var Noreg, takka vere NATO-medlemskap.

19 Dei andre var: Bengt Calmeyer, Per Stig Møller, David Gress, Åse-Marie Nesse, Ivar Magnus Ravnun, Hans Skjervheim og Asbjørn Aarnes. Redaktør var Tore Stubberud. Etter Sanness-artikkelen i tidsskriftet følgde ei meiningstutveksling mellom *Dagbladets* Simen Skjønberg og Sanness (*Dagbladet* 31.12.1980 og 3.1.1981).

20 For å imøtegå innvendingar om at dette er etterpåklokskap, viser eg til egne arbeid dette året: I tre populærartiklar i 1980 (om Iran og Afghanistan) streifa eg islamperspektivet (*Syn og Segn*, *Samtiden* og *Dag og Tid* (7.3.1980)). Den siste hadde tittelen «Bresjnev eller Allah?» og spelte på den ideologiske Moskva–Mekka-motsetninga. Først 20 år seinare, spesielt etter 11.09.2001 har islamismen fått breiddeinteresse i internasjonal politikk. Det som skulle til var eit åtak på Vesten, representert ved New York. Deretter kunne biblioteka melde om auka pågang etter litteratur om islam. Det burde vere like stort behov for kunnskap om USAs utanrikspolitikk i islamske område etter den andre verdskrigen.

21 Brukt av Erik Nord i samtale 13.12.2006.

kommunistiske regimet som Sovjet ville berge i Afghanistan, altså kapitalistisk og marxistisk innblanding i islamske samfunn. Vi er i ein tidskontekst då kulturfaktorar som etnisitet og religion i liten grad inngår i interpretasjonen av internasjonal politikk.

Under eit islamsk perspektiv synest den vestlege kald krig-dikotomien – kapitalisme versus kommunisme – å vere underordna det at *begge* supermaktene var berarar av moderniseringsideologiar som utfordra islamsk tradisjonisme på heimegrunn. Det provoserte eit *ressentiment* som i sin tur genererte islamsk motmobilisering både i Iran og Afghanistan, i neste runde med åtak på symbolinstitusjonar i New York og Washington.

Det Sanness gjorde i si første utlegging av Afghanistan-invasjonen var å lansere eit grandios geopolitisk scenario om at dette landet for Sovjetunionen «danner en ypperlig base for fortsatte framstøt i retning av Det indiske hav» (Sanness 1980b). Året etter ytra igjen Sanness uro over maktbruk på kommunistisk hald, over det han såg som ei maktforskyving i Vestens disfavour og over at USA ikkje lenger var i stand til å ta i vare sitt «globale ansvar» for å «våke over freden». Dette var den internasjonale rolla han tildelte USA. Og vidare: «Sjahens fall, den sovjetiske erobringen av Afghanistan og Vietnams erobring av Kampuchea demonstrerer at USA ikke lenger har den samme maktstilling og prestisje i verden som etter den andre verdenskrig» (Sanness 1981a). Når det gjaldt kommunistiske land, var det tale om «erobring». USA derimot hadde eit «globalt ansvar» i fredens teneste. Det kunne rutinemessig omtalast som «engasjement».

Neppe nokon opinionsdannar i den utanrikspolitiske eliten figurerte så hyppig i massemedia i Afghanistan-debatten som Sanness: i tv, radio, aviser, artiklar og informasjonsmateriell frå NUPI. Kontrasten er påfallande mellom det engasjement Sanness utviste – og det retoriske språket han tok i bruk – i samband med dei to supermaktens intervensjonar i Afghanistan og Vietnam. I eit radiointervju nyttårsdag 1980 i kjølvatnet av Sovjet-intervensjonen i Afghanistan gjorde Sanness sjølv ei kopling mellom dei to krigane vi her analyserer tolkinga hans av. Han prøvde blant anna å gi Pol Pots eksessar i Kampuchea tilbakeverkande legitimeringskraft på USAs innblanding i Indokina. Det USA hadde hatt som motiv der var å hindre at eit regime à la Pol Pot kom til makta (NRK-radio 1.1.1980 kl 15.05–15.20).

Nyansering melder seg

Det tok litt tid før Sanness presenterte analytisk stoff om indre forhold i Afghanistan og om relasjonane til Sovjet som bakgrunn for intervensjonen. Eit stykke ut i 1981 hadde han ein ny artikkel om Afghanistan i *Kontinent Skandinavia* (nr. 2 1981). Språkføringa er framleis eit viktig barometer på tendensen i framstillinga. Ulikt omtalen av Vietnam-konflikten er det her tale om flyktningsituasjonen, og det kjem fram sterk empati med sivilbefolkninga. Den var på flukt «fra polititerror og utålelig ensretting» – i «en masseflukt fra en sovjetisk erobring som er blitt en krig mot selve befolkningen». Sanness såg «hele samfunn i forsvar og opprør» mot sovjetstyrkane, som brukte «nye fiffige våpen». Som kontrast til Vietnam-temaet er det her *ikkje* tale om nedtoning av lidingane, eller antydning om at denne krigen neppe var «verre» enn andre krigar. Ordsamansetjingar på «terror» er heller hyppige.

Etter kvart kom det altså ei dreieing i Sanness si tolking av Sovjet-intervensjonen. Men då hadde truleg førstetolkinga – under den inntrykksvære førstefasen – festa seg i opinionen. Den hadde gjort sin verknad, hadde produsert si sjokkarta *verknadshistorie* då Afghanistan var toppsak i alle media. No kom ei nyansering. Utan å bruke ordet defensivt hevda Sanness at det eine motivet for Moskva var å redde eit ideologisk broderregime, eit kommunistregime som var i ferd med å grave si eiga grav ved at det førte ein moderniseringspolitikk som provoserte mange i Afghanistans arkaiske samfunnsstruktur.

Det andre motivet var å oppnå eit maktskifte innan det uregjerlege kommunistregimet, noko som kunne sikre full Moskva-kontroll med politikken. Året før hadde Sanness antyda tilgang til Det indiske hav som det sovjetiske målet. Det vart då formidla som ein rein erobring-krig med Afghanistan som springbrett for vidare territoriell ekspansjon for den kommunistiske supermakta. No kom også referansar til islam på plass. Dermed venta Sanness sterkare motstand mot regimet fordi det ikkje lenger «dreide seg om nasjonalkommunisme, men om et quisling-styre» (1981b: 57). Slike merkelappar hadde aldri Saigon-regimet fått. Utelatingar kan vere talande i ein komparasjon.²²

Moderniseringstemaet blir så introdusert saman med enkelte parallellar til Iran. Sanness ser framleis ein geopolitisk trussel frå Sovjetunionen både mot Pakistan og Iran, som hadde «brutt med beskyttermakten USA» (1981b: 59).

22 Jf. Fairclough (1995: 106) om det viktige i å vere «sensitive to absences from the text».

Afghanistan som norsk memento

Vestlege land skulle framleis sameksistere med Sovjet-leiinga etter invasjonen i Afghanistan. Men då måtte ein vere klar over kven ein hadde med å gjere, minte Sanness om. Det galdt ikkje minst Noreg med ei uoppgjort grense i Barentshavet. Ein måtte vite at ein forhandla med «de menn som tok beslutningen om innmarsj i Afghanistan og som i dag fører krigen nådeløst vidare» (1981b: 59). Sovjetleiarane hadde handla «helt fritt etter eget hode, uten press fra noen side». Dei var avsondra i ei tankeverd utan risiko for å bli forstyrra av ein offentleg opinion som kunne påverke ei etisk vurdering av verkemidla – truleg underforstått – i kontrast til USA.

Maktrealisten Sanness såg sovjetleiarane som kaldt kalkulerande og totalt amoralske individ. I deira kostnadskalkyle var det ikkje tale om «etisk-normative hemningar i valg av midler» (1981b: 59). Årsaka til at ikkje Vest-Europa var i faresona, som Afghanistan, såg han i eit maktpolitisk perspektiv. Maktforholda var rett og slett annleis i Europa, slik at «nøkterne sovjetiske kalkyler» der måtte bli annleis. Og redninga var – i tillegg til eigne styrkar – «det amerikanske nærvær i Europa» (1981b: 59). Slik vart Sovjet-invasjonen i Afghanistan utlagt som historisk lærepenge av Sanness.²³

Tolkinga til Sanness høver godt til ei seinare generalisering av kald krig-historikaren Odd Arne Westad: «In the late 1970s and early 1980s the Soviet invasion of Afghanistan was viewed in the West – and not just in the United States – as ultimate proof of aggressive intent. Among the policy elite in Moscow, however, the intervention was seen as defensive, as a policy of last resort» (Westad 2005: 322). For Sanness befasta og legitimerte det som skjedde i Afghanistan truleg eit verdsbilde han hadde hatt sidan han agiterte for norsk NATO-medlemskap i slutten 1940-åra.

President Carters tryggingspolitiske rådgivar, Brzezinski, synest å ha visst noko anna om bakgrunnen for Sovjet-invasjonen, og i 1998 letta han på sløret: USA tok til å hjelpe mujahedin-geriljaen i Afghanistan seks månader *før* invasjonen. Brzezinski skal ha forklart Carter at denne hjelpa til den islamske motstandsørsla – som i Vesten då var fridomskjemparar mot eit Sovjet-støtta regime – ville framkalle ein invasjon og påføre Sovjet *sin* Vietnamkrig (Johnson 2002: xiii).

23 Sanness tenderer i retning av å gjere sovjetleiarane til svært så rasjonelle individ i deira kyniske maktvurderingar. Men knapt noko av Sanness si første utlegging av invasjonen i Afghanistan, slik den gjekk ut i media til norsk opinion, har stått seg mot seinare forskning. For oppdatert kunnskap basert på innsyn i Sovjet-arkiv jf. Westad (2005: 299–329). Der får vi kjennskap til motsetningane i sovjetleiinga: forvirringa, uvissa, rykta og motstridande informasjon som gav alt anna enn grunnlag for rasjonell kalkulasjon.

Om denne kalkulasjonen var reell, gjekk leiarane i Kreml i fella. Men Sovjetunionen hadde ikkje akkurat Det indiske hav som mål, slik Sanness fortalde i norske media. Noko anna er at den tolkinga kan ha hatt sin verknadshistoriske effekt på norsk kald krig-opinion.²⁴

Den kalde krigens retorikk

Ein avgjerande premiss for den ulike språkbruken til Sanness om dei to konfliktane var at dei involverte supermaktene representerte ulike samfunnssystem. Dei hadde dermed ulike motiv og legitimitet som intervensjonsmakter: Det demokratiske USA kunne ikkje sidestille med det totalitære Sovjetunionen. Denne kald krig-todelinga dominerte den utanrikspolitiske retorikken i Arbeidarpartiet frå 1948/49 og vart hamra inn i opinionen gjennom massemedia og i stortingsdebattar, slik aviser og *Stortingstidende* har så mange døme på. Tendens og språkbruk var lik den marknadsføringa Truman-administrasjonen brukte overfor Kongressen og amerikansk opinion i 1947 for å sikre løyvingar til Truman-doktrinens ideologiske korstog, ein milepæl i den kalde krigens historie. Joseph M. Jones, som var med på å utarbeide Trumans tale, slo fast strategien: «The only way we can sell the public on our new policy is by emphasizing the necessity of holding the line: communism vs. democracy should be the major theme» (Jones 1955: 151). Senator Vandenberg spissa det slik, ei form for operasjonalisering av kald krig-retorikken: “We have to scare the hell out of ‘em» (*American Heritage Magazine* 1977).

Denne retorikken, som spelte på oppfatninga om ei todelt verd, vart den heilt dominerande også i Noreg frå slutten av 1940-talet. Det fanst berre eitt alternativ for Noreg, nemleg å slutte seg til «de vestlige demokratier». Sanness var aktiv i å marknadsføre og konsolidere denne linja i norsk politikk. Den gav fundamentet for eit verdsbilde som låg fast og styrte persepsjonen også seinare når NUPI-direktøren tolka internasjonal politikk, som konfliktane i Vietnam

24 Det høyrer til dei historiske paradoksa at når dette blir skrive, nær tre tiår etter Sovjet-invasjonen, står det *norske* militærstyrkar i Afghanistan, og regjeringa er under press frå USA og NATO om å auke styrkane i det fjerne landet. Fienden er langt på veg den same som på 1980-talet var Sovjets fiende, den gongen støtta – finansiert og tiljubla – av Vesten fordi islamistane pressa vår ideologiske hovudfiende i den kalde krigen. Men konstallasjonar endrar seg, som når prinsippa for Nye NATO krev sine bidrag frå medlemslanda, også i det fjerne Afghanistan. Ein tidlegare stats- og utanriksminister har formulert norsk suverenitetsavståing slik: «I en lang rekke situasjoner har vi i henhold til NATO-pakten ingen rett til å være uavhengige» (Jagland 2005). Det var ei slik undergraving av suvereniteten til ein småstat, i hopehav med supermakter som hadde globale interesser, det vart åtvare mot i 1949. Andre såg NATO-medlemskap som ei styrking av suvereniteten.

og seinare Afghanistan. Dikotomien var framleis «våre vestlige demokratier» og «det totalitære system» – og det siste kunne vere «kommunisme og nazisme» (Sanness 1980a: 291, 293, 285).

Gjennom sine nøkkelposisjonar og si breie kontaktflate kunne John Sanness spele på mange strengar som påverkar og opinionsdannar. Innsikt i hans utanrikspolitiske synsmåtar, slik dei kom til uttrykk i retorikken hans om to sentrale internasjonale konflikhtar under den kalde krigen, kan vere eit bidrag til å forstå den hegemoniske tenkinga om utanrikspolitikk i mannsalderen etter 1945.

Den andre verdskrigen var den skilsetjande, traumatiske opplevinga for Sanness – den konstituerande, historiske «lærepenge». Den sat i ryggmargen, vart reaktivert av inntrykk i tidlege kald krig-år og styrte utanrikspolitiske refleksar for levetida. I den grad synest dette å ha vore tilfelle at inntrykka kunne gi ny politisk retning også for tidlegare marxistar, kanskje helst slike med ek-silopphald under krigen. Enkelte av dei vart NATO-tilhengarar, USA-apologetar og kalde krigarar. I den formative fasen av kald krig-diskursen, som Sanness deltok i, utkrystalliserte det prismet seg i form av perspektiv og begrep som han brukte seinare, og kanskje vart konseptuell fange av, i tolkinga av konflikhtar der supermak-tene var med. Vietnam og Afghanistan har her tent som eksempel på det. Det Sanness kalla USAs «engasjement» i Vietnam, kunne knapt nok samanliknast med – slik det er gjort i denne artikkelen –Sovjetunionens overgrep i Afghanistan, «en blodig og ødeleg-gende» erobringskrig der «våpenterror og politisk terror» gjekk side om side.

Sanness står i ein tradisjon. På personplanet kan ein skimte ei linje av atlantisk lojalitet gjennom tre generasjonar i Arbeidarpartiet. Kontinuiteten går frå Arne Ording, som Sanness hadde vore sekretær for i eksil under krigen, til Sanness sin arvtakar på NUPI, Johan Jørgen Holst, både forsvars- og utanriksminister.

Men det kan vere verdt å merke seg vurderinga til Magne Skodvin om Sanness som forskar: «Som sine to vener og lærarar, Arne Ording og Sverre Steen, har han aldri skapt 'skole', i den meining at han har stempla andre med sine tankar, sine tilnæringsmåtar, sine mønster.» (Skogan 1983: 11).

Litteratur

- American Heritage Magazine* (1977) August.
- Bourdieu, Pierre (1994) *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Breiteig, Oddmund (1985) *Ørsta Arbeidarparti 70 år [1915–1985]*. Ørsta/Volda AOF.
- Bull, Trygve (1968) *Mot Dag og Erling Falk*. Oslo: Cappelen.
- Chernus, Ira (2005) «Operation Candor: Fear, Faith, and Flexibility», *Diplomatic History* 29 (5): 779–809.
- Fairclough, Norman (1995) *Media Discourse*. London: Arnold.
- Fairclough, Norman (2001) *Language and Power*. Harlow: Longman.
- Fierke, Karin M. (2002) «Links Across the Abyss. Language and Logic in International Relations», *International Studies Quarterly* 46 (3): 331–54.
- Fonn, Birgitte Kjos (2004) «John Sanness», *Norsk Biografisk Leksikon* (8): 44–45.
- Fonn, Birgitte Kjos & Vebjørn Elvebakk (2003) *Med verden som bakteppe. Historien om gründertiden ved NUPI 1959–69*. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt.
- Gaddis, John Lewis (2007) “Great Leap Forward»» *New York Times* 25.02.07.
- Giddens, Anthony (1984) *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Jagland, Thorbjørn (2005) «Effektiv utenrikspolitikk.» *Dagbladet* 5.4.2005.
- Johnson, Chalmers (2002) *Blowback*. London: Time Warner.
- Jones, Joseph M. (1955) *The Fifteen Weeks* (February 21–June 5, 1947). New York: Harcourt, Brace & World.
- Kort, Michael (1998) *The Columbia Guide to The Cold War*. New York: Columbia University Press.
- Melle, Oddbjørn (1997) «Arbeidarpartistaten – sunnmørsk utakt», *Nytt Norsk Tidsskrift* (3): 228–53.
- Melle, Oddbjørn (2006) «Den langvarige opinionskrigen. Vietnam-konflikten i USA, Noreg og Sverige», *Internasjonal politikk* (3): 311–40.
- Mordt, Gerd (red.) (2003) *Arne Ordings dagbøker*. Bind II. Oslo: Universitetsforlaget.
- Riste, Olav (1973) *London-regjeringa. Norge i krigsalliansen 1940–1945 I. 1940–1942: Prøvetid*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Riste, Olav (1979) *London-regjeringa. Norge i krigsalliansen 1940–1945 II. 1942–1945: Vegen heim*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Riste, Olav (1987) *Norge i krig. Bind 7. Utefront*. Oslo: Aschehoug.
- Riste, Olav (1991) *Isolasjonisme og stormaktsgarantiar*. Oslo: IFS.
- Riste, Olav (2003) *Ideal og egeninteresse. Utviklinga av den norske utanrikspolitiske tradisjonen i S.G. Holtmark, H.Ø. Pharo & R. Tamnes (red.): Motstrøms. Olav Riste og norsk internasjonal historieskrivning*. Oslo: Cappelen.
- Sanness, John (1959) *Patrioter, intelligens og skandinaver. Norske reaksjoner på skandinavismen før 1848*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sanness, John (1953) *Stalin og vi*. Oslo: Fram Forlag.
- Sanness, John (1964) «Stemninger en mørk novemberdag» (Søndag 4. november 1956), *Samtiden gjennom 75 år. 1890–1965*. Artikler i utvalg ved Arthur Holmesland og Philip Houm. Oslo: Aschehoug.

- Sanness, John (1976) «USA's engasjement i Vietnam og virkninger i internasjonal politikk», *Internasjonal Politikk* 1B – Supplement: 189–202.
- Sanness, John (1980a) «Om hauker og duer og kalde krigere», intervju i *Kontinent Skandinavia. Anti-totalitært tidsskrift* (2). Intervjuar: Bernt Vestre. Gjengitt i Skogan (1983): 282–95.
- Sanness, John (1980b) «En krig og en bok», *Kontinent Skandinavia. Antitotalitært tidsskrift* (3): 4–6.
- Sanness, John (1981a) «1980 – Et år i maktforskyvningens tegn», *Hvor Hender Det?* (18).
- Sanness, John (1981b) «Sovjets muligheter og motiver i Afghanistan», *Kontinent Skandinavia. Anti-totalitært tidsskrift* (2): 57–59.
- Skogan, John Kristen (1983) *Utsyn og innblikk. Artikler av John Sanness*. Forord av Magne Skodvin. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Sosialistisk Perspektiv* (1968) (2): 43.
- Westad, Odd Arne (2005) *The Global Cold War. Third World Interventions and the Making of Our Times*. Cambridge: Cambridge University Press.

Da Diez de Abril kom til verden – og menneskerettighetene kom til Diez de Abril

Roy Krøvel
PhD i historie,
førsteamanuensis i
journalistikk ved
Høgskolen i Oslo

Historien til grenda Diez de Abril i Chiapas i Mexico viser hvordan lokalsamfunn kan ta i bruk menneskerettighetene i lokal politisk kamp. Konflikten mellom Ejercito Zapatista de Liberación Nacional (EZLN) og den mexicanske staten fikk snart en sentral plass i debatten om forholdet mellom stat, NGOer og globale bevegelser, og ikke minst om det globale informasjonssamfunnets kraft når det gjelder å utfordre statlige aktører. Dette er prosesser som blir uforståelige dersom vi overser myriaden av små aktører. Derfor er det nødvendig med en historisk analyse av hendelsene i småsamfunn som Diez de Abril.

Samtidig førte internasjonaliseringen av konflikten til at menneskerettighetene ble tatt i bruk i dette området på nye og overraskende måter. Artikkelen tar sikte på å besvare tre spørsmål: Hvem var aktørene i det globale solidaritetsnettverket som brakte historien om Diez de Abril til verden? Hvilke interesser og prosesser holdt dem sammen? Hvordan ble menneskerettighetene fortolket og tilpasset det lokale da de ble introdusert i Diez de Abril?

Aktørene er ikke alltid de vi forventer. I Diez de Abril spilte for eksempel Blitz-huset i Oslo en interessant rolle. Artikkelen inneholder derfor også en nærmere undersøkelse av rollene til både den irske solidaritetsgruppen IMG og aktivister fra Blitz. De fikk stor betydning for at internasjonale medier fortolket konflikten i Chiapas på måter som tjente EZLNs interesser.¹

1 Artikkelen er delvis basert på min avhandling for PhD-graden i Trondheim, avlagt i 2006: *Fra gerilja til globale solidaritetsnettverk i Chiapas, Mexico*.

Interesse for nye aktører i internasjonal politikk

En voksende litteratur forsøker å forklare betydningen av globale bevegelser for forholdet mellom lokale grupper og stat. Allerede på 1970-tallet begynte flere forskere å utfordre den statsentrerte tradisjonen som dominerte studiet av internasjonale forhold (International Relations/IR) (Colás 2002: 5). Keohane & Nye (1970) fokuserte på den store delen av samfunnsaktivitet som «foregår uten statskontroll» og som likevel har «stor politisk betydning», og det ble hevdet at den statsentrerte metoden ledet forskere og statsmenn bort fra mange viktige problemer (Colás 2002). Det var først og fremst den eksplosive veksten i tallet på ikke-statlige organisasjoner (NGOs) som krevde oppmerksomhet. Staten var ikke mindre viktig enn før, men under spesielle forhold kunne de ikke-statlige være like viktige. Dermed ble det også nødvendig å studere et mer komplekst nettverk av maktrelasjoner og interesser.

Castells har hevdet at globale nettverk i stadig større grad avgjør resultatene av prosesser som «produksjon, erfaring, makt og kultur» (Castells 1996: 469). Når det gjelder konflikten i Mexico, har bl.a. Leyva-Solano fokusert på de massive formelle og uformelle nettverkene som har organisert seg rundt kravene til EZLN. Dette har ført til nye former for makt (Leyva-Solano 2000: 163–202). Nettverkene består av et stort antall organisasjoner og enkeltpersoner uten formell struktur eller lederskap. Castells (1997) hevder videre at zapatistenes suksess i all hovedsak skyldes deres informasjonsstrategi. Zapatistene produserer symboler og fortellinger som spres gjennom nettverk og forandrer måten vi tenker på. Castells antyder at produksjon av informasjon har blitt den viktigste ressursen for makt i nettverkssamfunnet og spår at hierarkiske og rigide «maktapparat» kan bli utkonkurrert av fleksible og løse nettverk (Castells 2001: 79–80).²

For å undersøke disse prosessene er det nødvendig å fordype seg i historien til slike aktører – enkeltmennesker, grender, frivillige

2 Flere andre forfattere har omtalt EZLN som en «postmoderne politisk bevegelse» (Guillermoprieto 1995, Burbach 1994: 113–14). Beverly & Oviedo påpeker at globaliseringen av kapital har skapt en rekke mektige nye sosiale bevegelser i Latin-Amerika, som kan kalles postmoderne fordi de søker en ny sosial og økonomisk orden som går «lenger enn både kapitalisme og sosialisme», og fordi de ikke hevder å besitte noen «endelig sannhet» (Beverly 1995: 1–17). Også Cleaver (1998: 621–40) beskriver hvordan slike globale nettverk har blitt «nervesystemet for en stadig mer global motstand mot den dominerende økonomiske politikken i dag», og mener at zapatistoppstanden viser hvordan nettverkene fører til at «politikkenes vev blir vevd på nytt». Denne prosessen rokker ved den «eksisterende politiske, sosiale og økonomiske orden», sier han (Cleaver 1998: 637).

organisasjoner, nettverk og sosiale bevegelser. I denne artikkelen følger jeg de lokale prosessene i grenda Diez de Abril (10. april, etter dagen den ble opprettet) for å undersøke noen av de overraskende prosessene bak nasjonale og internasjonale politiske forandringer. I dette tilfellet viste det seg særlig fruktbart å undersøke hvordan menneskerettighetene kom til Chiapas og Diez de Abril.

Historisk bakgrunn

1. januar 1994 angrep zapatisthæren (EZLN) militærbaser og politistasjoner i de mexicanske byene Las Margaritas, Altamirano, Ocosingo og San Cristóbal de las Casas. I noen hektiske dager var delstaten Chiapas i Mexico sentrum for medieverdens oppmerksomhet, før hæren forsvant tilbake til Lacandonjungelen og fjellene med pressekorpsset på slep. Aksjonene forundret og forvirret. Mexico ønsket å framstå som et utviklet land på linje med USA og Europa, men urfolkene i Chiapas fortalte en historie om fattigdom og autoritært styre. Det var ikke lett å forstå hva som foregikk i Chiapas. Etter to ukers krigføring ble partene enige om våpenhvile. 13 år senere er konflikten fortsatt uløst, men føres nå stort sett med andre midler enn våpen.

Jordmangel var en av flere årsaker til konflikten. Hele området rundt byen Altamirano var fra slutten av 1800-tallet dominert av store farmer der det bodde og arbeidet opptil et par hundre tojobalere og tzeltaler, men etter 1938 ble det for alvor igangsatt jordreformer i regionen. De lokale godseierne brukte sin politiske innflytelse for å bremse reformene, men greide ikke å stoppe prosessen. Før 1994 var nesten alle godsene delt opp og fordelt mellom urfolkene. Det sto bare igjen noen forholdsvis små stykker på det som hadde vært godsene Mendoza og Chibtik (van der Haar 2001, kart 6.1: 192). Likevel var det stor mangel på jord som følge av sterk befolkningsvekst.³

Krigen på 90-tallet utløste et skred av jordokkupasjoner ledet av flere titalls ulike bondeorganisasjoner.⁴ I løpet av tre år ble det

3 Grenda Diez de Abril ligger noen kilometer sørøst for byen Altamirano ved inngangen til en av de mindre dalgangene mot Lacandonjungelen. Dalen er forholdsvis vid og markene velegnet for kvegdrift. Klimaet er varmt med temperaturer i overkant av 30 grader det meste av året.

4 Allerede da rundt 60 000 hektar ble okkupert i løpet av første halvår 1994, brøt eiendomsstrukturen i Lacandon rett og slett sammen, men konsekvensene var store også langt utenfor konfliktområdet mellom EZLN og staten (Villafuerte 2002: 164). Etter valget i august 1994 ble dessuten jordokkupasjoner tatt i bruk som protest mot lokalt valgfusks. Dermed spredde okkupasjonene seg som en farsott til resten av Chiapas.

okkupert over 1700 jordstykker på til sammen 148 000 hektar. Betydningen av disse sosiale protestene kan vanskelig overvurderes. De truet med å bryte ned siste rest av respekt for samfunnsinstitusjonene. Sinte bønder blokkerte veier over hele delstaten og okkuperte rådhus. Situasjonen var i lange perioder så kaotisk at myndighetene ble nødt til å akseptere denne storstilte de facto omfordelingen av jord for å gjenskape en viss orden i Chiapas.

Diez de Abril var et særlig nyttig utgangspunkt for å undersøke samspill mellom det globale solidaritetsnettverket og lokale zapatister fordi grenda hadde regelmessig kontakt med så mange utenlandske organisasjoner og aktivister. «Den irske solidaritetskomiteen» kom først. De satte opp en solidaritetsleir i grenda, og en amerikansk organisasjon ledet arbeidet med å føre vann dit. Også norske blitzere arbeidet aktivt for å støtte grenda. De reiste til Chiapas for å arbeide sammen med zapatistene i Diez de Abril, og de organiserte demonstrasjoner i Oslo utenfor den mexicanske ambassade. Disse aktivitetene ble ofte beskrevet og publisert i egne blader eller på Internett. Derfor fins det skriftlige kilder som kan brukes som grunnlag for undersøkelser. Dessuten besøkte kjente journalister, forfattere og regissører grenda. En av dem, fotografen Sebastião Salgado, publiserte bildene fra besøket sammen med en tekst av José Saramago (nobelprisvinner i litteratur). I tillegg til skriftlige kilder bygger jeg på intervjuer med representanter for mange av organisasjonene som arbeidet i grenda. Av sikkerhets-hensyn er det dessverre nødvendig å anonymisere en del av disse aktivistene.

Jordløse zapatister okkuperte restene av godset Mendoza 10. april 1995, derav navnet. De første okkupantene var tzeltaler fra Mendoza, men de fikk snart følge av omkring 20 tojolobalfamilier fra kollektivet «20. november» noen kilometer lenger sørvest. Dermed vokste grenda til rundt 120 familier. Målinger i 2004 viste at zapatistene i Diez de Abril kontrollerte et område på ca 1800 hektar.⁵

Diez de Abril var et utypisk fellesskap i denne regionen.⁶ Innbyggerne hadde felles lokalitet og felles interesser, men grenda besto av to grupper med hver sin etniske identitet som snakket to

5 Eget intervju med Jesús Bustamante Mayorga, delegado Procuraduría Agraria, Comitán, 2005. Fra starten ble det gamle hovedhuset av mur omgjort til samlingslokale mens jordokkupantene bygde små trehytter med jordgulv nedover skråningen mot en elv som renner gjennom dalen. Hvert hus hadde en liten kjøkkenhage omkranset av et gjerde som holdt fjærkre inne og kveg ute.

6 Et fellesskap har felles identitet, lokalitet og interesser (Crow & Allen 1994: 3–7).

forskjellige språk. Medlemmene i grenda måtte derfor forhandle fram nye identiteter, basert på tilhørighet til EZLN. Fellesskapet ble sveiset sammen gjennom politisk og militær kamp mot politi, hær og paramilitære som stadig aksjonerte mot okkupantene. En ny identitet ble langsomt formet i Diez de Abril, men den var også sårbar for splittelser.

Zapatistene i Diez de Abril delte dessuten det som van der Haar har kalt «den fjerde dimensjonen» ved fellesskapene i slike grender: en de facto styresmakt med institusjoner og prosedyrer (van der Haar 2001: 23). Grenda var organisert rundt allmøtet, som utnevnte medlemmer til et stort antall verv som gikk på omgang mellom medlemmene. Det fantes komiteer og kommisjoner for alle viktige aktiviteter, som helse, skole og jordbruk. Dessuten ble det valgt medlemmer til rådet av «autoriteter» som tok seg av mange av de daglige aktivitetene, som f.eks. å ta imot besøkende fra det globale solidaritetsnettverket.

De mest merittede medlemmene av fellesskapet utgjorde «De eldstes råd», med særlig ansvar for oppgaver som krevde innsikt i tradisjonene omkring seremonier, konfliktløsning og annet. Det er ikke mitt formål å gi en fullgod beskrivelse av det kompliserte og omfattende systemet av institusjoner og prosedyrer, men jeg ønsker å illustrere at Diez de Abril var et fellesskap med godt utbygde institusjoner og prosedyrer.

De nye globale nettverkene: solidaritet, konferanser, Internett

Det tok bare noen få dager fra EZLNs angrep 1. januar 1994 til de første solidaritetskomiteene ble dannet i Mexico. I løpet av få uker dukket det også opp solidaritetsgrupper i USA og Europa. Mange av disse gruppene benyttet Internett for å kommunisere med hverandre. Medlemmer av disse støttekomiteene møttes på konferanser og formaliserte samarbeidet, men nettverkene var løse, uforpliktende og ofte basert på personlige kontakter mellom enkeltpersoner. Det er likevel mulig å skissere noen sentrale prosesser i nettverksbyggingen.⁷

Det globale solidaritetsnettverket var i stadig forandring, og aktivister og organisasjoner kom til eller forsvant. Det er derfor umulig å definere nettverket på grunnlag av de aktivistene og

7 Basert på postinger på Internett (Chiapas – I, Chiapas 95), og intervjuer og informasjonsmaterieell fra støttekomiteer i Mexico, USA, Norge, Sverige, Danmark, Storbritannia, Spania, (Baskerland), Irland og Italia.

organisasjonene som til enhver tid deltok. Jeg er først og fremst interessert i de interessene og prosessene som holdt nettverket sammen, og de prosessene som definerte grensene for nettverket. Det globale solidaritetsnettverket manifesterte seg i møter og aksjoner der ideologi og politikk ble utviklet. Det første møtet var på Den nasjonale demokratiske kongressen i 1994 i Las Cañadas. En liknende kongress ble også arrangert året etter. I 1996 arrangerte EZLN kongressen som fikk navnet «Den første intergalaktiske kongressen» i grenda La Realidad. Mellom 4000 og 6000 delegater fra hele verden deltok på hver av disse kongressene. Deltakerne i La Realidad delte seg i fem sesjoner som tok opp hvert sitt tema (alternativ politikk, økonomi, mangfoldig kultur, sivilt samfunn og globalisering av mangfold). Mange av deltakerne publiserte rapporter fra kongressen på Internett. Dessuten ga EZLN ut både velkomsttaler og resolusjoner fra de fem sesjonene i bokform.⁸ Flere tusen aktivister fra det globale solidaritetsnettverket var senere med på å organisere en global folkeavstemning som zapatistene arrangerte i 1999. Tre millioner mennesker stemte over forslag som EZLN la ut på høring. Den neste store begivenheten som kastet lys over det globale solidaritetsnettverket, var karavanen EZLN arrangerte fra Chiapas til Mexico by i 2001. Hundrevis av aktivister fra det globale solidaritetsnettverket reiste sammen med zapatistene. Sist, men ikke minst, arrangerte EZLN en global høring på Internett i 2005 og 2006.⁹ Alle disse hendelsene utgjør bakgrunnen for analysen jeg har gjort av det globale solidaritetsnettverket. Dessuten har jeg undersøkt lister på Internett som aktivistene brukte for å organisere arbeidet mellom de fysiske møtene i Mexico.

Solidaritetsorganisasjonene kan i de fleste tilfellene kategoriseres som «revolusjonære» siden de hevdet at grunnleggende forandring bare kunne skje med våpen i hånd. Det var EZLNs krav om revolusjonære forandringer som fanget medlemmenes interesse, men organisasjonene var samtidig også antiautoritære. Solidaritetsorganisasjonene kom ofte fra radikale miljøer som var i ideologisk konflikt med leninistiske og maoistiske kommunistpartier.¹⁰

Solidaritetsorganisasjonene i Europa vokste særlig fram i to miljøer. En del organisasjoner hadde siden 70-tallet støttet revolusjonære

8 Basert på arkivundersøkelser og rapport fra EZLN (1996), *Crónicas intergalácticas. Primer Encuentro Intercontinental por la Humanidad y contra el Neoliberalismo*, México.

9 (www.ezln.org.mx).

10 Intervjuer Ya Basta (Italia), Herri Batasuna (Baskerland), Den irske solidaritetskomiteen, CIEPAC, CAPISE m.fl. For fullstendig liste, se Krøvel (2006).

bevegelser i Nicaragua, El Salvador, Guatemala, Chile og andre land i Latin-Amerika. Mange av de opprinnelige medlemmene i disse organisasjonene var latinamerikanere i eksil, men en ny generasjon medlemmer var blitt mer skeptisk til de «gamle» revolusjonære hel-tene.¹¹ Det var blitt vanskelig å opprettholde særlig solidarisk glød med disse mer eller mindre autoritære bevegelsene. EZLN representerte noe nytt akkurat da solidaritetsorganisasjonene trengte det.

Den andre gruppen organisasjoner kom fra det autonome miljøet som vokste fram på 80-tallet i Europa (Ely 2002: 459–62, 476–89). Det er gjort relativt lite historisk forskning på bevegelsen, og jeg har derfor i stor grad måttet bygge på egne intervjuer og erfaringer.¹² Bevegelsen var organisert rundt okkuperte hus som Blitz i Oslo, Baldersgade i København, Hafenstrasse i Hamburg etc.¹³ Mange av

-
- 11 Som for eksempel Latin-Amerikagruppene i Norge. Skepsisen skyldtes hendelser i mange latinamerikanske land: Sandinistlederne Daniel Ortega og Tomas Borge i Nicaragua allierte seg med korrupte motstandere for å ekskludere demokratisk opposisjon både i og utenfor sandinistpartiet (FSLN). Shafik Handal i El Salvador (FMLN) manøvrerte for å bli kvitt konkurrenter som Facundo Guardado og Joaquin Villalobos. Geriljaens retorikk om folkets fortropper i Guatemala hadde også spill fallitt. Bare to–tre prosent av befolkningen støttet URNG ved valgene etter fredsavtalen.
- 12 Framstillingen er basert på både eksisterende vitenskapelig litteratur og undersøkelser av miljøets egne medier: Davies, J. (1996) «The Future of ‘No Future’: Punk Rock and Post-modern Theory» i *Journal of Popular Culture*, Volume 29, No 4, Spring: 3–25; O’Connor, A. (1999) «Who’s Emma and the Limits of Cultural Studies» i *Cultural Studies* Volume 13, No 4, 1 October: 691–702; *Autonome grupper i København* (1994) *De Autonome – en bog om og av den autonome bevegelse*, København; Bryld, T. & J. Reddersen (1987) *Lokummet brænder. Spillet om BZ – en ansvarsløs historie*, København; Christensen, B. (2000) *Fortællinger fra indre Nørrebro*, København; Gundelach, P. (1986) «Græsrodsbevægelser og aktioner» i Mikkelsen, F. (red.) *Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700–1985*, Århus: 233–50; Hansen, H. S. (1986) «Kampen for autonome rum – om de københavnske husbesættelser», *Kulturgeografiske hæfter* nr. 29: 25–47; Heinemann, T. et al. (1995) *Uro – 25 års gadekamp*, København; Jensen, C. (red.) (1982) *BZ Europa. Ungdomsbevægelser i 80’erne*, København; Karpantschof, R. (1997) «Dansk forskning i BZ’ere og autonome: kollektiv interessekamp eller postmoderne stammeritualer?» i *Dansk Sociologi* nr 3: 84–96; Mathiesen, A., C. Nordkap, L. Rugaard & U. Valeur (1998) *Nørrebrosagen – sten for sten. En hvidbog om Nørrebrosagen*, København; Roth, R. & D. Rucht (red.) (2000) *Jugendkulturen, Politik und Protest*, Opladen; Mikkelsen, F. & R. Karpantschof (2001) «Youth as a Political Movement. Development of the Squatters and Autonomous Movement in Copenhagen 1981–1995» i *International Journal of Urban and Regional Research* nr 3; Petersen, P. (red.) (1986) *Fugle større end vinden – en bog om og omkring begivenhederne i Ryesgade 58 og BZ-bevægelsen*, København; Thomsen, L. (1995) «Vilde stammefolk, nomader i nuet og revolutionære idealister» i *Dansk Sociologi* nr 2: 75–86; Krogstad, A. (1985) «Fra gata til Skippergata» i *Antropolognytt* 3/4: 24–54; Krogstad, A. (1986) «Pønkere og symbolendring: Fra ekstern provokasjon til intern moralisme» i *Tidsskrift for samfunnsforskning* nr. 27: 499–527; Lillevolden, S. (1988) «Svar til Anne Krogstad», *Antropress*.
- 13 Njåstad, M. & R. Krøvel (1990) «BZ Europa! – Tre glimt fra det Bzatte Europa» i *Folk og Røvere* nr 32, Trondheim; Ukjent (1990) «Jeg vil bo på Vesterbro. Interview med 2 BZ’ere fra samarbejdet ‘Sorte Hest’» i *Ravage* nr 2, København; Ukjent (1990) «Mindegades 1 års fødselsdag. Stemningsrapport fra det BZ’atte hus i Århus» i *Ravage* nr 2, København; Ukjent (1990) «Squat or rot. BZ’ere i New York» i *Ravage* nr

aktivistene bodde i kollektiver og drev vegetarkafeer, alternative platebutikker og konsertlokaler.¹⁴ Miljøet dyrket hardcore-punk og arbeidet med politiske saker som antiapartheid, solidaritet med frigjøringsbevegelser i den tredje verden, miljøkamp og dyrs rettigheter. Det autonome miljøet var mangfoldig og fullt av motsetninger. Delvis må bevegelsen forstås som en politisk reaksjon på voksende arbeidsledighet og sosial uro i Europa på 80-tallet, men den var også en reaksjon på 70-tallets dominerende venstreideologier. Det autonome miljøet var både et kulturelt og politisk prosjekt, men i motsetning til 70-tallets dominerende marxistiske organisasjoner var prosjektet antiautoritært og individualistisk. De ideologiske forbildene var ikke Marx, Mao og Lenin, men Kropotkin, Bakunin, Malatesta, Zapata og Flores Magón.

Solidaritetsorganisasjonene sto spesielt sterkt i de baskiske delene av Spania. Det var særlig unge radikale som organiserte solidaritetsarbeidet slik som ellers i Europa, men i Baskerland fikk arbeidet en ekstra dimensjon. Aktivistene så en tydelig parallell mellom urfolks krav om selvstyre i Mexico og deres egen kamp for autonomi i Baskerland. Solidaritetsorganisasjonene i Nord-Amerika bygde på egne erfaringer som ofte var forskjellige fra de europeiske. En stor del av solidaritetsarbeidet ble drevet av mexicanere i USA.¹⁵ En annen gruppe besto av studenter og akademikere ved forskjellige universiteter. Internettlisten Chiapas – 95 ble for eksempel driftet fra University of Texas i Austin. En tredje gruppe var kirkelige og sosiale organisasjoner med røtter i kampen for sivile rettigheter på 60- og 70-tallet. Pastors for peace var en slik radikal kirkegruppe med sterke forbindelser til latinamerikansk frigjøringsteologi. Global Exchange er et eksempel på en organisasjon som arbeidet for gjensidig forståelse mellom ulike kulturer. Mange av disse gruppene hadde også erfaringer fra solidaritetsarbeid i Nicaragua, El Salvador og Guatemala. De var ofte rettighetsbaserte og brukte flittig begreper som «menneskerettigheter» og «urfolk».

2, København; Ukjent (1990) «Berlin. BZ'ere i Østberlin» i *Ravage* nr 2, København; Sörman, L. (1990) «Ockupanter i Östberlin» i *Arbetaren* 6. juli, Stockholm; Ohlsson, B. (1990) «Teglstenar, nej tack!» i *Arbetaren* 6. juli, Stockholm; «Anarchie ist Arbeit. Die sanften Punks vom Prenzlauer Berg in Ost-Berlin und ihre Freunde von der Volkspolizei» i *Der Spiegel* 32, Hamburg 1990; Krøvel, R. (1997) «Voldsom vår i Baskerland» i *Adresseavisen*, 12. juni; Egne intervjuer: Malilos, Landa, Katixa, Santi og Kike, Bilbao 1997; Krøvel, R. (1995) «En gatenær tysk anti-fascist» i *Klassekampen* 1. juli; Krøvel, R. (1990) «Natt på Nørrebro» i *Adresseavisen* 21. april.

14 Intervjuer Milano 1990, Bologna 2004, London 1991, København 1991, Bilbao 1997, Malmø 1992, Oslo 1989, Trondheim 1988–95, Amsterdam 1992.

15 Blant annet egne observasjoner, Patihuitz mai 1994, Morelia august 1995 og San Andres 1996.

I Latin-Amerika var det spesielt fra universitetsmiljøer i Argentina, Brasil, Chile og Uruguay at EZLN fikk støtte.¹⁶ Framveksten av solidaritetskomiteene følger også her skillet mellom den nye og den gamle venstresiden. De tradisjonelle kommunistpartiene hadde liten forståelse for zapatistene.

Også Diez de Abril ble trukket inn i det voksende globale solidaritetsnettverket. Det var særlig to årsaker til at Diez de Abril utviklet et nært forhold til det globale solidaritetsnettverket. Den første var de stadige konfrontasjonene med politi, hær og de paramilitære organisasjonene i regionen. Den andre årsaken var den geografiske beliggenheten. Reisen fra San Cristóbal de las Casas til Diez de Abril tok bare tre–fire timer med buss, og fra hovedveien var det bare en halvtimes fottur til grenda. Kombinasjonen tilgjengelighet og konflikt førte til at mange aktivister slo seg ned i kortere eller lengre perioder.

Flere uavhengige organisasjoner begynte i 1994 å sende observatører til områder med tilspisset konflikt. Organisasjonene håpet at nærvær av observatører skulle beskytte lokalbefolkningen mot overgrep. Centro de Derechos Humanos Fray Bartolomé de las Casas (CDHFB) i San Cristóbal de las Casas var den organisasjonen som sendte ut flest observatører. CDHFB hadde blitt stiftet av biskop Samuel Ruíz og forsøkte å holde en nøytral posisjon. Enlace Civil, derimot, ble stiftet «som et svar på grendenes behov» av tidligere medlemmer av EZLN. CDHFB og Enlace Civil sendte til sammen flere tusen slike observatører til grendene i løpet av de neste årene.¹⁷

Hæren satte opp en militærpost bare tre kilometer fra Diez de Abril, og militærpatruljene passerte daglig på grusveien bare et par hundre meter unna. Grenda ønsket derfor at de uavhengige organisasjonene skulle sende internasjonale observatører. De første observatørene besøkte Diez de Abril gjennom CDHFB, men det vokste snart fram et nært og direkte vennskapsforhold mellom observatørene og grenda.¹⁸ Irish Mexico Group (IMG) Solidarity Project foreslo derfor å opprette direkte forbindelse mellom de to organisasjonene. De foreslo å etablere en egen leir i Diez de Abril og ba om tillatelse til å sende aktivister direkte, uten å gå omveien

16 Basert på trafikk på www.ezln.org.mx desember 2004 og januar 2005, og deltakelse på kongresser i Chiapas 1994–96.

17 Det har ikke vært mulig å få eksakte tall.

18 Rapport fra Irish Mexico Group (IMG) Solidarity Project (1997) «Between Worlds, A Bridge Too Far? A first hand report on the Irish Mexico Group (IMG) Solidarity Project», Dublin.

om organisasjonene i San Cristóbal de las Casas. Forslaget måtte legges fram for allmøtet der diskusjonen endte med at irene ble gitt tillatelse i en prøveperiode på seks måneder.

Det irske caset

Irske IMG er et ganske typisk eksempel på de organisasjonene som deltok i det globale solidaritetsnettverket. Avtalen mellom grenda og IMG gir et innblikk i motivene til partene. Det ble skissert fem årsaker til samarbeidet: Solidaritetsarbeiderne skulle «ledsage» fellesskapet, hjelpe til i det daglige arbeidet og forsøke å finne midler til utviklingsprosjekter i grenda. En viktig målsetting var å bruke mediene hjemme i Irland til å vekke interesse for situasjonen i Chiapas. Dessuten skulle de «utveksle ideer om global kamp og motstand».¹⁹

Samarbeidet mellom IMG og Diez de Abril skilte seg fra observasjonsarbeidet til CDHFB. IMG så ikke på seg selv som nøytral observatør, men som aktiv deltaker. Samarbeidet skilte seg også fra typiske bistandsprosjektet i Chiapas. IMG var en revolusjonær organisasjon som mente det var en direkte forbindelse mellom egne erfaringer hjemme i Irland og situasjonen i Chiapas: Arbeidet i Diez de Abril skulle «væpne» aktivistene med «energi og innsikt» som senere kunne brukes i «den dagligdage kampen i vår egen nyliberale koloni».²⁰ Begge deler hørte til den samme globale revolusjonære kampen.

Åtte måneder etter allmøtet kunne de irske aktivistene oppsummere arbeidet så langt. De hadde oppnådd resultater på flere av områdene. Aktivistene måtte sanke ved og lage sin egen mat, men ellers brukte de dagene til å hjelpe til på åkrene.²¹ Januar gikk stort sett med til rydding og klargjøring av åkrene. Bøndene og aktivistene plukket kaffebønner som de i februar solgte til oppkjøpere for tre dollar per kilo. De plukket bananer og appelsiner i mars, brente og ryddet skog i april, lukte ugress i maisåkeren i juni, plantet kaffe i juli og vevde og sydde sammen med kvinnegruppa i august. I august kunne de irske aktivistene stolt notere at «grenda tydelig hadde fått større tillit til oss».²² Allmøtet hadde gitt en av innbyggerne ansva-

19 *Ibid.*

20 Irish Mexico Group (1997).

21 Aktivistene bodde ironisk nok i huset til den tidligere godseieren (Casa Grande), men satte etter hvert opp en trehytte de brukte som kjøkken og møtested femti meter lengre ned mot husklyngen.

22 Irish Mexico Group (1997).

ret for samarbeidet med irene, og Marcos mente i august at tiden var kommet for å inngå en mer langsiktig avtale. IMG følte at de dermed endelig var godkjent som virkelige partnere.

Arbeidet med utviklingsprosjektene gikk imidlertid trått. Irene lanserte ideen om et vannprosjekt siden dårlig drikkevann var et helseproblem som særlig rammet barna i grenda. Kvinnene brukte dessuten mye tid på å hente vann i elven nederst i dalen. Grenda mente også at det var behov for et vannprosjekt, men takket til slutt nei til tilbudet. De følte at situasjonen var for usikker til at de ville legge ned arbeid og økonomiske ressurser i et slikt prosjekt. I stedet satte irene derfor i gang med bygging av latriner til familiene i grenda. Vannprosjektet ble først realisert etter at den militære spenningen avtok etter valgene i 2000. Utviklingsprosjektene var av svært begrenset omfang, men hadde likevel stor betydning for forholdet mellom aktivistene og grenda. Prosjektene viste at aktivistene ikke bare «hadde kommet med tomme ord».²³ Det viktigste var likevel at aktivistene og innbyggerne arbeidet i fellesskap med gjennomføringen av prosjektene. Mange vennskapsbånd ble knyttet mellom aktivister og zapatister mens de gravde grøfter eller lukte i åkeren.²⁴

Aktivistene erfarte raskt at det var stort behov for det grenda hadde kalt «å ledsage» («acompañar») befolkningen. Grenda var under konstant press fra hær og politi ettersom den var etablert på okkupert jord. Zapatistene i Diez de Abril trodde at nærværet av utlendinger skulle gjøre situasjonen litt tryggere. Aktivistene brukte derfor mye tid på å rapportere om militærpatruljer som tok seg inn i landsbyen, fotografering fra helikoptre, militærsperringe på veien ut av grenda og trusler fra paramilitære grupper i nabolaget.²⁵ Rapportene ble spredt til aktivister i hele det globale solidaritetsnettverket og ble brukt til å rekruttere nye aktivister hjemme i Irland. Det som skjedde i Diez de Abril var ikke lenger

23 Intervju, Lucia, Diez de Abril, 2004.

24 Intervju med norske, irske og nordamerikanske aktivister som bodde i Diez de Abril i kortere eller lengre perioder.

25 Følgende rapporter fra aktivister i Diez de Abril til IMG. (Alle uten forfatternavn): Ukjent (1998) «War Comes Closer to Diez de Abril, A report from an Irish observer in the Zapatista community of Diez de Abril, Chiapas late March 1998»; «A Diez de Abril volunteer comes home, Dublin, February 2000»; Ukjent (1998) «Of Coffee Beans and Military Intimidation – 1998 in Diez. A report from an Irish observer in the Zapatista community of Diez de Abril, Chiapas early March 1998»; «Tales from the Roadside. An encounter with the Federal Mexican Army in the shadow of 10 de Abril»; Ukjent (1998) «Fire from the Mountain, A report from an Irish observer in the Zapatista community of Diez de Abril, Chiapas», April; Diez de Abril (1999) «Disappeared by Military – August 2000; Community life continues despite extreme tension», August.

lokale hendelser, men globale begivenheter. Mange i Chiapas fikk aldri høre om disse hendelsene, men det fantes samtidig et lite miljø av aktivister i land langt borte som fulgte levende interessert med på det som foregikk i Diez de Abril.

Det var kanskje ikke så mye aktivister i det globale solidaritetsnettverket kunne gjøre med informasjonen i Dublin eller Oslo, men menneskerettighetsorganisasjonene i San Cristóbal de las Casas kunne gjøre noe. De fulgte opp arrestasjoner, besøkte fanger i fengslene, anket domsslutninger og la press på myndighetene. Zapatistene i Diez de Abril lærte raskt hvordan de kunne bruke både det globale nettverket og menneskerettighetsorganisasjonene i sin egen lokale kamp. Styret i grenda formulerte klager og protester som aktivistene formidlet videre til menneskerettighetsorganisasjonene og til andre aktivister gjennom Internett.²⁶

Allerede høsten 1997 konkluderte irene med at de første månedene av samarbeidet hadde vært en suksess på de fleste områdene.²⁷ Særlig syntes arbeidet med media å ha båret frukter. IMG hadde sørget for besøk av en irsk journalist og et fjernsynsteam på fire. Elleve aktivister hadde også skrevet artikler og rapporter som ble publisert på nettsidene til IMG og andre steder på Internett.²⁸ Senere bidro de irske aktivistene til at fotografen Sebastião Salgado fikk besøke grenda. Bildene hans ble publisert i bøker, tidsskrift og aviser over hele verden og nådde ut til et langt større publikum enn rapportene fra aktivistene. Likevel var det, paradoksalt nok, arrestasjoner av aktivister i nettverket som førte til de største overskriftene både i mexicanske og internasjonale medier.

Blitz i Chiapas

Nasjonalitet spilte liten rolle i det praktiske arbeidet i det globale solidaritetsnettverket. IMG formidlet gjerne kontakt mellom Diez de Abril og aktivister fra land som Tyskland, USA, Storbritannia og altså Norge. Et lite sideblikk til de norske aktivistene kan bidra til å illustrere både nettverkets internasjonale bredde og hvordan det bidro til å spre et bilde av konflikten som mest liknet på zapatistenes virkelighetsforståelse.

26 Fra grendas egen talsperson, Gómez Sántiz, C. C. (2000) «Auxiliary Municipal Agent of Diez de Abril: Army terrorizing 10 de Abril, June/July» Diez de Abril; Gómez Sántiz, C. C. (1998) «Auxiliary Municipal Agent of Diez de Abril: Statement of Diez de Abril Community, Altamirano Municipality, Chiapas, on the 15th of April 1998», Diez de Abril.

27 Irish Mexico Group (1997).

28 *Ibid.*

14. april 1998 ble tre norske aktivister fra Blitz i Oslo arrestert på veien mellom Diez de Abril og Mendoza. Fire stykker hadde forsøkt å sperre veien for 800 soldater og politifolk som forsøkte å komme inn i grenda.²⁹ En av dem kom seg unna, mens de tre andre ble arrestert og fraktet til delstatshovedstaden Tuxtla Gutierrez. Det var de utenlandske aktivistene som var målet for aksjonen. Dagen før kom en mindre militærpatrolje til solidaritetsleiren i Diez de Abril og krevde å få se passene til aktivistene.³⁰ Utlendinger på vanlig turistvisum kunne ikke delta i politisk arbeid mens de oppholdt seg i Mexico. Myndighetene mistenkte at aktivistene i Diez de Abril brøt visumreglene. De tre arresterte ble holdt fengslet med bind for øynene og bakbundne hender, før de ble eskortert av mexicansk politi hjem til Oslo.

Saken vakte betydelig interesse både i mexicanske og norske medier, men ble presentert på fullstendig ulikt vis. Mexicanske medier (med unntak av *La Jornada*) tolket stort sett hendelsene i et nasjonalistisk perspektiv.³¹ Det handlet først og fremst om utlendinger som blandet seg i indre mexicanske anliggender. Det var et spørsmål om nasjonal stolthet der aktivistene ble sett som representanter for en ny form for imperialisme. Norske medier, derimot, rettet fokus mot metodene til mexicanske myndigheter.³² Der handlet artiklene om voldsbruk, manglende rettssikkerhet og menneskerettigheter.

Nyhetene handlet om vestlige aktivister. Det gjorde at lesere og seere lettere kunne identifisere seg med hovedpersonene i historiene – de utviste aktivistene (selv om norske aviser også var kritiske til

29 Delvis basert på blitzernes egen versjon (1998) «Statement from the three Norwegians deported from Mexico April 15th», San Cristóbal de las Casas.

30 Rapport fra grendas utsending: Gómez Sántiz, C. C. (1998) «Auxiliary Municipal Agent of Diez de Abril: Statement of Diez de Abril Community, Altamirano Municipality, Chiapas, on the 15th of April 1998», Diez de Abril.

31 Basert på *La Reforma*, *TV Azteca* og *El Proceso* i perioden fra 15.4.1998 til 14.5.1998.

32 Følgende artikler i Dagbladet: «Erstatning til Chiapas-ofre», Papirutgaven (p.u.) 5. juli 1998, «Fire utlendinger ble lørdag utvist fra Mexico», p.u. 26.4.1998, «Flere kastes ut av Mexico», p.u. 20.4.1998, «Chiapas-provinsen», p.u. 19.4.1998, «Plyndret av soldater. Landsby angrepet etter utvisning av nordmenn», p.u. 19.4.1998; «Soldater plyndret i Chiapas», Nettutgaven (n.u.) 19.4.1998, «Vibeke i skjul på hemmelig adresse», p.u. 18.4.1998, «Av med heftene», p.u. leder 17.4.1998, «Gerilja-blitzere trygt hjem», p.u. 17.4.1998, «Jeg er stolt av døtrene mine», p.u. 16.4.1998; «Blitzere tilbake fra Chiapas», n.u. 16.4.1998; «'Den siste romantiske borgerkrig'», p.u. 16.4.1998; «Overfalt av 50 politimenn – Vil snakke i Norge, sier ungdommene», p.u. 16.4.1998, «Demonstrerte mot Mexico», n.u. 12.1.1998, «Aksjon mot Mexicos ambassade i Oslo», n.u. 25.12.1997. Aftenposten: «Mexicos ambassade inntatt av maskerte ungdommer. Ni siktet etter okkupasjon» 22.10.1998, NTB: «Dramatisk situasjon i Chiapas», 1.3.1998, «Mexico utviser utlendinger fra Chiapas», 14.3.1998, «Utlendinger arrestert i Mexico», 12.4.1998, «Ni demonstranter pågrepet etter ambassade-okkupasjon», 21.10.1998.

måten de norske aktivistene hadde handlet på). Saken genererte derfor en rekke oppfølgende artikler som inneholdt mer informasjon om konflikten i Chiapas. Etter hvert flyttet mediene fokus fra de norske aktivistene til grendene i Chiapas. Mediene produserte informasjon som fortolket konflikten innenfor den forklaringsrammen aktivistene ønsket å konstruere. De norske mediene presenterte en tydelig og lettfattelig konflikt: Konflikten handlet om urfolk mot hær, fattige mot rike. Den mexicanske staten ble levnet liten ære i disse framstillingene. Hendelsene i Diez de Abril framprovoserte senere en tredje runde med nyhetsreportasjer i norske medier da demonstranter okkuperte den mexicanske ambassaden i Oslo. Det ble nok en gang en anledning for norske medier til å fortolke hendelsene i Chiapas med bilder og symboler som var ladet med sympati for zapatistene.

Disse og andre liknende episoder førte til nye nasjonalistiske utbrudd i Chiapas. Lokale aviser publiserte stadig artikler som hevdet at utlendinger sto bak konflikten og hisset opp de lokale urfolkene. Mexicanske myndigheter protesterte mot utenlandsk innblanding og intensiverte kampanjen mot utlendinger i Chiapas. Et stort antall ble utvist fra delstaten i 1998 og 1999.³³ Formålet med utvisningene var å få slutt på utenlandsk innblanding slik at konflikten i Chiapas kunne finne sin løsning innenfor rammene av nasjonal mexicansk politikk. Men utvisningene kuttet ikke båndene til det globale solidaritetsnettverket. Tvert imot stimulerte de til økt internasjonal medieinteresse for konflikten, slik som i tilfellet med de tre fra Blitz i Oslo. Det var derfor en politikk som undergravde sitt eget grunnlag fordi den bidro til kontinuerlig oppmerksomhet om konflikten i Chiapas.

Mønster: represjon og publisitet

I lavintensitetskrigen i Chiapas fra 1995 til 2000 opererte en rekke mer eller mindre uavhengige paramilitære grupper nærmest fritt mot regimemotstandere. Dessuten gjennomførte særlig delstatspolitiet en rekke voldsomme aksjoner mot zapatister og andre.

Menneskerettigheter var et nytt fenomen i Chiapas. Aktivister i menneskerettsorganisasjoner er enige om at diskursen om menneskerettigheter var usynlig i Chiapas før midten av 1980-tallet.³⁴ Det

33 Regjeringen i Mexico etterforsket 400 utlendinger for «innblanding» i Chiapas i løpet av de tre første månedene av 1998. Gobierno de México: «Principales sucesos relacionados con el conflicto en Chiapas, 23 de enero al 13 de abril de 1998», Mexico 1998.

34 Egne intervjuer: Miguel Ángel de los Santos, direktør for La Red de Defensores de

var særlig den katolske kirken og biskop Samuel Ruiz som arbeidet for å innføre menneskerettighetene i delstaten.³⁵ Den første menneskerettsorganisasjonen ble dannet så sent som i 1989, men bare ti år senere fantes det ti lokale, fire nasjonale og minst ni internasjonale organisasjoner av denne typen med permanent nærvær i Chiapas.³⁶ Dessuten hadde både staten og delstatsmyndighetene opprettet egne direktorat for menneskerettigheter (Speed 2001: 77). Staten spilte imidlertid en tvetydig rolle da menneskerettighetene kom til Chiapas. Den tok aktivt i bruk diskursen om menneskerettigheter samtidig som den utøvde makt ved hjelp av de lokale korporative systemene som sto bak det meste av bruddene på menneskerettighetene i Chiapas. Det var også et problem at politi og domstoler ikke behandlet alle individer likt. Det fantes mennesker og grupper som uten straff kunne bryte menneskerettighetene.

Menneskerettighetsorganisasjonene var godt synlige allerede etter krigsutbruddet i januar 1994, da de dokumenterte overgrep på begge sider av konflikten.³⁷ Mens solidaritetsorganisasjonene stort sett appellerte til publikum med begreper som «undertrykking» og «revolusjon» i 1994, hadde diskursen endret seg i 1995. Da handlet det mest om «tortur», «overgrep» og «menneskerettigheter».

Menneskerettighetene ble også tatt i bruk i de lokale konfliktene i grendene. Organisasjonene som arbeidet for menneskerettighetene besøkte grendene, intervjuet innbyggerne og kom med anbefalinger. Disse ble ofte ignorert av mexicanske myndigheter, men av og til fikk arbeidet konsekvenser for lokale ledere. Opposisjonen og EZLN lærte raskt at «brudd på menneskerettighetene» kunne være et nyttig argument og samarbeidet mer enn gjerne med menneskerettsorganisasjonene.³⁸ Representanter for de lokale autoritære systemene, derimot, reagerte negativt på disse «nye» rettighetene. Den paramilitære organisasjonen Paz y Justicia («Fred og rettferdighet») i Nord-Chiapas brukte, for eksempel, slagordet «menneskerettigheter er mordere» (Speed 2001: 77).

Derechos Humanos, San Cristóbal de las Casas, april 2005; Blanca Martínez, direktør for Centro de Derechos Humanos Fray Bartolomé de las Casas, Oslo november 2004 og Samuel Ruiz, tidligere biskop i San Cristóbal de las Casas, august 1994.

35 Den nasjonale menneskerettighetsorganisasjonen (Comisión Nacional de Derechos Humanos) ble opprettet i 1990.

36 Dessuten anbefales Collier, G. (2000) «Emergent Identities in Chiapas». Paper, Latin American Studies Association (LASA), Miami.

37 Postinger fra organisasjoner og enkeltpersoner på Chiapas – 1 i februar 1995.

38 Egne intervjuer med de eldste råd, Diez de Abril, april 2004, Comité de vigilancia Oventic april 2004 og menneskerettighetsorganisasjoner i San Cristóbal de las Casas, mars, april 2004 og februar, mars 2005.

Konflikten mellom menneskerettsorganisasjonene og Paz y Justicia illustrerer en typisk dynamikk som oppsto da menneskerettighetene kom til Chiapas. Lederne i Paz y Justicia tilhørte språkgruppen *chol* og var medlemmer av regjeringspartiet Partido Revolucionario Institucional (PRI). Noen av dem satt også i delstatsparlamentet. De reagerte med sinne på en rapport fra organisasjonen Centro de Derechos Humanos Fray Bartolomé de Las Casas i 1996.³⁹ Rapporten hadde tittelen «Verken fred eller rettferdighet: Dybderapport om borgerkrigen mot chol i Nord-Chiapas» og hevdet at Paz y Justicia sto bak massive brudd på «menneskerettighetene». Det var første gang mange *choler* hørte om «menneskerettigheter». De lokale lederne knyttet dermed menneskerettighetene til tre fenomen de mislikte: For det første så de at menneskerettighetene ble importert av utlendinger eller hvite (*kaxlaner*). De måtte derfor være «onde».⁴⁰ For det andre så de at biskop Samuel Ruíz var en ivrig talsmann for menneskerettighetene. Biskopen støttet imidlertid grender som Paz y Justicia lå i konflikt med. Dermed hadde de en annen grunn til å være skeptiske til det nye begrepet. For det tredje så de at EZLN brukte menneskerettighetene til å mobilisere sympati og dermed støtte. Disse tre forholdene gjorde at lederne for Paz y Justicia forsto begrepet «menneskerettigheter» som en trussel konstruert av «fienden». «Menneskerettighetene» truet den autoritære og hierarkiske sosiale og politiske orden som Paz y Justicia forsvarte i grendene til chol-folket i Nord-Chiapas.

Det groveste bruddet på menneskerettighetene skjedde i grenda Acteal i kommunen Chenaló i desember 1997. 45 flyktninger, de fleste kvinner og barn, ble massakrert etter at de hadde søkt tilflukt i kirken. Ofrene kom fra den pasifistiske og religiøse organisasjonen Las Abejas (Biene), og gjerningsmennene viste seg siden å være lokale tradisjonelle ledere med posisjoner i PRI.⁴¹ Massakren viser noen av de lokale prosessene jeg har beskrevet. En rekke menneskerettsorganisasjoner hadde advart mot faren for slike massakrer i Acteal. På grunn av tilknytningen lederne til de paramilitære gruppene i området hadde til PRI, var massakren en varslet tragedie, men både delstatsmyndighetene og de statlige myndighetene lot være å gripe inn.⁴² Det tok mer enn 10 timer å gjennomføre de 45 drapene,

39 Centro de Derechos Humanos Fray Bartolomé de Las Casas (1996), «Ni Paz, Ni Justicia: Informe amplio acerca de la guerra civil que sufren los choles en la zona norte de Chiapas», San Cristóbal de las Casas.

40 Forestillingen om at *kaxlaner* er onde, er velkjent i Nord-Chiapas. Se for eksempel Speed (2001: 81).

41 Centro de Derechos Humanos Fray Bartolomé de las Casas (1998).

42 *Ibid.*

og massakren foregikk midt i et område som var tungt bevoktet av hær og politi. Etterforskningen viste bl.a. at delstatspolitiet hadde satt opp en veisperring bare noen hundre meter unna åstedet.

Myndighetene hadde gjort menneskerettighetene til en del av den offisielle diskursen og opprettet egne institusjoner som skulle arbeide for menneskerettighetene både nasjonalt og lokalt. Den offisielle menneskerettsorganisasjonen i delstaten forklarte imidlertid at den ikke kunne arbeide i Chenaló fordi situasjonen var «for farlig».⁴³ Faren kom fra paramilitære som tilhørte det korporative systemet i et område som var fullt av militærbaser og politisperringer. Acteal var et avgjørende veiskille i mexicansk menneskerettighetspolitikk. Myndighetene kunne ha satt makt bak arbeidet til menneskerettsorganisasjonene, men lot i stedet de lokale autoritære lederne få frihet til å fortsette kampanjen mot uavhengige organisasjoner. Resultatet var at de offisielle organisasjonene måtte holde seg borte fra de områdene hvor de trengtes mest.

Massakren i Acteal viser at det var opp til lokale og globale menneskerettsorganisasjoner å ta opp kampen mot de lokale bruddene i Chiapas. Massakren var så gruffull at den fikk oppmerksomhet over hele verden. Presset ble derfor så stort at regjeringen måtte gjøre noe. Både delstatsguvernøren og den lokale politisjefen måtte etter hvert trekke seg. De fleste brudd på menneskerettighetene var imidlertid av mindre omfang og fikk ikke slike konsekvenser. Betydningen av at menneskerettighetene «slo igjennom» i Chiapas må forstås i lys av hvor systematiske bruddene var, og statens manglende vilje til å ta på seg ansvar for å beskytte sivilbefolkningen.

Kampen om et veggmaleri fra den autonome kommunen Ricardo Flores Magón illustrerer myndighetenes problem. Det er også et interessant eksempel på flyt av symboler og forestillinger fra Chiapas til Europa og Nord-Amerika. Veggmaleriet ble laget i fellesskap av zapatistene i grenda Taniperla, men arbeidet ble ledet av den kjente mexicanske kunstneren Sergio Valdez Rubalcaba.⁴⁴ Det ble holdt møter og diskusjoner om alle detaljene i maleriet. Det representerer derfor en slags kollektiv visjon for livet i grenda. Maleriet viser hverdagslivet i Taniperla: Menn som bygger vei, kvinner som vasker og barn som går på skole. Det viser også hvordan menn og kvinner samles i sirkler som symboliserer kvinnefellesskap og

43 Rapport fra delstatens egen menneskerettighetsorganisasjon, Comisión Estatal de Derechos Humanos (1998), *Informe Anual de Actividades 1997*, Tuxtla Gutierrez: 18.

44 Centro de Derechos Humanos Fray Bartolomé de las Casas (1999) «La Disputa por la Legitimidad. Aniversario de los ataques a los municipios autónomos», San Cristóbal de las Casas.

mannsfellesskap. Høgt hevet over grenda rir Emiliano Zapata, mens forfatteren Ricardo Flores Magón sår bokstaver. EZLN-soldatene vokter det hele fra fjellene som omkranser dalen.

Dette var symboler som lot seg projisere i det globale solidaritetsnettverket.⁴⁵ Den 11. april 1998 gikk politiet og hæren til aksjon mot den autonome kommunen Ricardo Flores Magón som hadde hovedsete i Taniperla.⁴⁶ Hæren ødela veggmaleriet og arresterte både mexicanske og utenlandske observatører. Men saken viser problemet med maktbruk mot zapatistenes sivile institusjoner: Maleriet ble ødelagt, men nyheten om aksjonen skapte internasjonale protester. Aktivister reproduserte maleriet i Mexico by, San Francisco, Oakland, Barcelona, Madrid, Bilbao og Firenze.⁴⁷ Dessuten ble maleriet avbildet på t-skjorter, i bøker og på plater. Den militære aksjonen mot Taniperla førte til at visjonen til zapatistene der ble spredt til Europa og Nord-Amerika. Veggmaleriet ble senere rekonstruert i Taniperla (den 10. april 2005) og feiret av tilreisende aktivister og lokale zapatister. Det ble også holdt parallelle fester i San Francisco, Bilbao, Bologna og flere andre steder.⁴⁸

Vendepunkt

I Chiapas var PRI dominert av storgodseiere og andre reaksjonære grupperinger. De fortsatte å bruke harde midler mot uavhengige bondeorganisasjoner, fagbevegelse, kirkegrupper og andre som utfordret de lokale maktapparatene. Den lokale ledelsen lot seg ikke presse av protester fra menneskerettighetsorganisasjoner. Likevel begynte sprekker å komme til syne i PRI over hele Mexico.

Bruddene på menneskerettighetene var bare en av mange årsaker til sprekkdannelsen i PRI, men det er likevel interessant å merke seg at opposisjonen i partiet søkte allianser med nettopp noen av de frivillige organisasjonene som hadde blitt hardest forfulgt av haukene i PRI. Skiftet kom da PRI tapte valget i 2000. Pablo Salazar Mendiguchía ble valgt i spissen for en bred allianse av frivillige organisasjoner, opposisjonspartier og utbrytere fra PRI.

45 Se for eksempel *City Lights Newsletter* (2004) «Zapatista Mural. Once Destroyed has Been Recreated at City Lights», San Francisco (www.citylights.com/mural.html).

46 Basert på rapporten *Centro de Derechos Humanos Fray Bartolomé de las Casas* (1998) «Boletín de prensa, 16 de Octubre de 1998. Seis Meses de *Estado De Derecho* en la Comunidad de Taniperla», San Cristóbal de las Casas.

47 Det kan være flere steder som jeg ikke har greid å spore opp.

48 For eksempel Muñoz, G. (2005) «Cumplirá mañana siete años el mayor municipio rebelde de Chiapas. El 9 y 10 de abril, festejos simultáneos en varias ciudades del mundo» i *La Jornada* 9.4.2005.

Salazar var ingen «outsider», han hadde blant annet bakgrunn fra delstatsregjeringen. Mange av de frivillige organisasjonene tok etter hvert avstand fra Salazar, men for EZLN markerte likevel maktskiftet et tydelig vendepunkt. Det ble verken slutt på paramilitære styrker eller konfliktene med lokale godseiere, men det politiske klimaet ble tydelig forandret. Salazar lot stort sett EZLN være i fred. Etter presidentvalget i 2001 løsnet også hæren litt på jerngrepet i Chiapas.

EZLN fikk nå mulighet til å utvikle sin lokale organisasjon. Zapatistene utviklet videre samarbeidet mellom grendene i mer enn 40 autonome kommuner i ulike deler av Chiapas. De etablerte også institusjoner for samarbeid mellom kommunene på regionalt nivå. Regionene ble i 2003 samordnet i fem «fylker» eller «caracoler». I motsetning til perioden noen år tidligere ble det ikke sendt inn soldater for å ødelegge administrasjonsbygningene som zapatistene reiste. Litt etter litt ble det til og med vanlig å se kjente zapatistledere reise relativt fritt omkring i Chiapas. Innimellom kom for eksempel zapatistledere til San Cristóbal de las Casas for å gjøre nødvendige innkjøp på markedet.⁴⁹ Det er ikke min hensikt å avdramatisere situasjonen i Chiapas. Alt var ikke fryd og gammen. Opposisjonspolitikere ble fortsatt utsatt for forfølgelse, arrestasjoner og andre overgrep. Likevel er det viktig å merke seg de endringene som virkelig skjedde. Avspenningen mellom delstatsmyndighetene og EZLN gikk faktisk så langt at andre opposisjonsgrupper anklaget Salazar for «forskjellsbehandling».⁵⁰ Bondeorganisasjoner, som de uavhengige fraksjonene av CIOAC og OCEZ, manglet støtte fra nasjonale og internasjonale solidaritetsnettverk som kunne protestere mot arrestasjoner eller andre former for maktbruk. De var derfor et lettere bytte for autoritære politikere.

EZLN kunne til en viss grad bruke de globale solidaritetsnettverkene til å sette grenser for både hæren og de paramilitæres maktbruk, men det fantes også grenser for innflytelsen til disse nettverkene. Striden om grunnlovsendringene i 2001 viser noen av disse grensene. En avtale mellom regjeringsrepresentanter og EZLN i San Andres slo allerede i 1996 fast at urfolk hadde særlige rettigheter til selvstyre. Mexico hadde dessuten for lengst undertegnet ILOs konvensjon 169.⁵¹ Likevel valgte kongressen å tillate

49 Jeg møtte flere ganger folk fra både Diez de Abril og andre steder på handletur i San Cristóbal de las Casas etter ca 2004.

50 Se for eksempel diskusjonen i *Contralínea Chiapas* (San Cristóbal de las Casas) fra nr. 1 til 6 i 2005.

51 International Labour Organization.

bare sterkt begrensede former for selvstyre over økonomiske ressurser, til tross for protester fra både ILOs ekspertkomité og andre (López Barcenás 2004: 223). EZLN trakk seg dermed fra alle videre samtaler om en varig fredsavtale. Nederlaget i kongressen blir særlig talende sammenliknet med situasjonen i mange andre latinamerikanske land, som i samme periode innførte vidtgående former for autonomi for urfolk.⁵² De globale solidaritetsnettverkene hadde altså bare begrensede muligheter til å påvirke Mexico.

Fra bondekamp til urfolksrettigheter via menneskerettigheter

Forhandlingsprosessen i Chiapas var lang og kronglete. Etter sju år brøt den endelig sammen i 2001. Likevel er det nødvendig å reflektere over noen av de prosessene som kom til syne i løpet av disse årene.

EZLNs krigserklæring fra januar 1994 handlet om bønder i kamp for jord. Den var ført i et klassisk revolusjonært latinamerikansk og marxistisk språk uten eksplisitte henvisninger til verken urfolk eller menneskerettigheter. Bøndene krevde jord, skoler, helseklinikker, veier og drikkevann.⁵³ Kravene kan best plasseres i den sosialistiske tradisjonen av menneskerettigheter som ofte fokuserer på kollektive rettigheter framfor individuelle. Det tok imidlertid ikke lang tid før vestlige menneskerettighetsorganisasjoner engasjerte seg i konflikten. De var innledningsvis mest opptatt av individuelle rettigheter, som beskyttelse mot vilkårlig fengsling, tortur og andre overgrep. Det var likevel en tredje variant av rettigheter som kom til å dominere diskusjonen om Chiapas. Det var under fredsforhandlingene mellom regjeringen og EZLN i San Andrés i 1995 at begrepet «urfolksrettigheter» for alvor ble tatt i bruk i Mexico.

Mexico ratifiserte ILOs konvensjon 169 om urfolks rettigheter allerede i 1990, men det var uklart hva myndighetene egentlig mente

52 For eksempel Nicaragua, Panama og Brasil.

53 EZLN (1993), «Primera Declaración de la Selva Lacandona», Las Cañadas; EZLN (1993) «Ley revolucionaria de mujeres», Las Cañadas; EZLN (1994) «Segunda Declaración de la Selva Lacandona», Las Cañadas; EZLN (1995) «Palabras del Comandante Guillermo en la inauguración del Aguascalientes de Oventic», 28 de diciembre de 1995, Oventic; EZLN (1998), «Fuerte es su corazón. Los municipios rebeldes zapatistas», México; EZLN (1998) «Crónicas intergalácticas. Primer Encuentro Intercontinental por la Humanidad y contra el Neoliberalismo», México; EZLN (2004) «¡Viva nuestra historia! Libro de historia de la organización de mujeres zapatistas 'Compañera Lucha'», Las Cañadas; EZLN (1996), «Comandante David. Palabras de la Comandancia General del EZLN en el Acto de Inicio del Primer Encuentro Intercontinental por la Humanidad y contra el Neoliberalismo», Las Cañadas.

skulle være innholdet i urfolkens særlige rettigheter. Var det tiltak for å hindre ekskludering og dermed sikre integrering av urfolk? Eller var det virkelig et sett av varige rettigheter som skulle gjelde for urfolk i motsetning til andre mexicanere? Ernesto Zedillo ble valgt til president i 1994 og var fra starten av skeptisk til alle varige særordninger for urfolk.

Da fredsforhandlinger endelig kom i gang våren 1995, inviterte både EZLN og regjeringen et stort antall «rådgivere» for å delta i prosessen. Regjeringen inviterte 215 stykker, mens EZLN inviterte 358 (Aubry 2002: 411). EZLNs rådgivere besto for det meste av representanter fra andre bondeorganisasjoner og det globale nettverket av aktivister. Dessuten inviterte de en rekke akademikere som hadde arbeidet spesielt med urfolk og spørsmål knyttet til multikulturelle samfunn.

Forhandlingene foregikk i tre etapper: først en åpen plenumsdiskusjon med alle deltakerne, deretter diskusjon mellom utvalgte rådgivere fra de to sidene og til slutt utforming av kompromiss mellom regjering og EZLN. Det endelige kompromisset ble derfor noe langt mer enn bare en avtale mellom to krigførende parter. Deltakerne forsøkte i fellesskap å reforhandle kontrakten mellom stat og borger.

Regjeringen ønsket også en inkluderende prosess. Den arrangerte i oktober en nasjonal høring om «urfolks rettigheter og deltakelse». 12 000 deltakere fordelt på 30 konferanser produserte til sammen 9 000 forslag i løpet av høringen (López Bárcenas: 107). Regjeringen så arbeidet som en del av de forpliktelsene Mexico hadde i henhold til de internasjonale konvensjonene, og rapporterte derfor resultatene fra høringen til ILO. ILO tolket på sin side rapporten som en invitt til videre oppfølging av Mexicos arbeid med å oppfylle konvensjon 169.⁵⁴

EZLN forsto at organisasjonen manglet legitimitet til å forhandle på vegne av alle urfolk i Mexico. De inviterte derfor 500 representanter fra 35 ulike urfolksgrupper til «Det nasjonale forum for urfolks rettigheter og kultur» i Guerrero i januar 1996.⁵⁵ Støtten fra de andre urfolksgruppene var overveldende. Også regjeringens forhandlere og rådgivere anbefalte en avtale om urfolks kulturelle rettigheter. Dermed kunne en foreløpig avtale undertegnes i 1996.

Avtalen ble aldri ratifisert av president Zedillo, som ikke ville godta særordninger for urfolk. Likevel fikk forhandlingsprosessen

54 Comisión de Expertos en la Aplicación de Convenios y Recomendaciones (1995), «Observación Individual sobre México», paragraf 5, sitert i López (2001: 121).

55 Congreso Nacional Indígena (1996) «Nunca mas un México sin nosotros», México; Congreso Nacional Indígena (1994) «Declaración de la Montaña de Guerrero», México.

stor betydning for zapatistene, det globale solidaritetsnettverket og konflikten i Chiapas. Forhandlingsprosessen bidro til å forsterke de lokale, nasjonale og globale solidaritetsnettverkene. Diskusjonene underveis bidro til å forme nye måter å forstå konflikten på. EZLN endret også sin diskurs. Mens organisasjonen tidligere hadde brukt termer som «bønder» og «utbytting», ble det nå mer snakk om «urfolk», «rasisme» og «et multikulturelt samfunn». Forhandlingene førte også til et tettere samarbeid mellom zapatister og menneskerettsorganisasjoner i Chiapas.

Forhandlingsprosessen var ikke et isolert fenomen. EZLN arrangerte konferanser, møter, en global folkeavstemning, reiste omkring i Mexico for å møte andre organisasjoner og arrangerte diskusjonsforum på Internett. Prosessen inngikk i et mønster av intens kommunikasjon på tvers av språkgrupper, etnisk tilhørighet og landegrenser. Disse møtene forandret både internasjonale aktivister og zapatister. Det kunne også merkes ute i grendene.

Menneskerettighetene blir institusjonalisert i Diez de Abril

Samhandlingen mellom internasjonale aktivister og zapatister i Diez de Abril førte til viktige lokale endringer i kultur, identitet og politikk. Disse endringene var tydelige på flere områder og ga seg ulike uttrykk.

Diez de Abril brukte menneskerettighetene aktivt i konflikt med stat, godseiere og paramilitære organisasjoner. De rapporterte trusler og overgrep direkte til organisasjonene som arbeidet med menneskerettigheter i San Cristóbal de las Casas.⁵⁶ La Red de Defensores Comunitarios por los Derechos Humanos («Kommunalt nettverk for forsvar for menneskerettighetene») og Centro de Derechos Humanos Fray Bartolomé de las Casas spilte en viktig rolle for denne delen av den politiske mobiliseringen i Diez de Abril. De tok imot klagen, etterforsket sakene, rapporterte videre til internasjonale menneskerettsorganisasjoner og tok forholdene opp med myndighetene. Diez de Abril tok altså i bruk et allerede eksisterende system av normer i den lokale politiske kampen, men betydningen

56 Irish Mexico Group (IMG) Solidarity Project, (1997) «Diez de Abril: Disappeared by Military», Dublin; Irish Mexico Group (IMG) Solidarity Project, «Diez de Abril to Zedillo», Dublin; Autoridades de Diez de abril (2001) «Denuncia» October 1, 2001. To Enlace Civil To the Office of Human Rights», San Cristóbal de las Casas; Autoridades de Diez de abril (1998) «Statement of Diez de Abril Community, Altamirano Municipality, Chiapas, on the 15th of April 1998», Diez de Abril sitert av Irish Mexico Group (IMG) Solidarity Project (flag.blackened.net/revolt/mexico/diez.html).

av menneskerettighetene besto i mer enn bare mekanisk bruk av et nytt system av normer.

Diez de Abril trengte å lære om menneskerettighetene for å kunne bruke dem. De uavhengige organisasjonene tilbød kurs og seminarer. Læring om menneskerettighetene førte til viktige endringer i fellesskapet i Diez de Abril. Grenda bestemte seg for å utvikle egne institusjoner og prosedyrer for menneskerettigheter. Det ble opprettet nye verv knyttet til ansvaret for menneskerettigheter, og en egen komité skulle passe på at innbyggernes menneskerettigheter ble respektert.⁵⁷ «De ansvarlige for menneskerettighetene» (begrepet grenda brukte) fungerte både som en slags advokat når noen ble anklaget for ulike brudd på lover og regler, og som tilsynsmyndighet for maktutøvelse i komiteer, kommisjoner og De eldstes råd.

Det handlet ikke bare om import av et nytt sett normer utenfra, men om aktiv utvikling og tilpassing til allerede eksisterende verdier og normer. Menneskerettighetene ble diskutert og utviklet i tråd med eksisterende tradisjoner. Grenda opprettet for eksempel to parallelle institusjoner for menneskerettigheter; en for kvinner og en for menn. Det reflekterte det lokale synet på de to kjønnene. Kvinner og menn er ikke bare enkeltindivider, men tilhører også hvert sitt fellesskap med ulike verdier og normer. Derfor mente grenda at det var rett at kvinner skulle ha sin egen komité for menneskerettigheter.

Arbeidet til La Red de Defensores Comunitarios por los Derechos Humanos var en ny etappe i den bemerkelsesverdige raske oppblomstringen i menneskerettighetsarbeid. I den første etappen var det organisasjoner i byene som sørget for å ta i bruk menneskerettighetene i Chiapas. I den andre etappen var det grender som aktivt begynte å innarbeide menneskerettighetene i lokal praksis og utvikle egne institusjoner. La Red de Defensores Comunitarios por los Derechos Humanos ønsket å forsterke disse lokale institusjonene i grendene slik at grendene fikk kompetanse til å føre sine egne saker uten å gå veien om menneskerettighetsorganisasjonene i San Cristóbal de las Casas.⁵⁸ Organisasjonen ble stiftet i 1999. Den inviterte 26 grender i åtte ulike regioner av Chiapas til å velge ut hver sin «forsvarer av menneskerettighetene». Prosjektet tok sikte på å overføre kunnskap og kompetanse til disse 26 menneskerettighetsaktivistene, som alle var urfolk.⁵⁹

57 Intervju De eldstes råd, Diez de Abril, mars 2004.

58 Intervju med Miguel de las Santos, stifter og leder av La Red de Defensores Comunitarios por los Derechos Humanos, San Cristóbal de las Casas, mai 2005.

59 La Red de Defensores Comunitarios por los Derechos Humanos (2005) «¿Quines somos?», San Cristóbal de las Casas.

Utviklingen av institusjoner for menneskerettighetene i Diez de Abril viser altså et nært samspill mellom globale normer, det globale solidaritetsnettverket og institusjonene i grendene. Liknende samspill var også i sving når kvinnes rolle ble utviklet og forandret, men det er en annen historie.

Hva slags menneskerettigheter vokste fram i Chiapas?

Jeg har i denne artikkelen forsøkt å vise noen konsekvenser av møtene mellom internasjonale aktivister og zapatister i Chiapas. Et resultat av disse møtene var at *menneskerettighetene* ble tatt i bruk og fikk konsekvenser for lokale konflikter i Chiapas. Liknende prosesser foregikk i andre grender og lokalsamfunn både i Chiapas og Mexico. Forestillinger om menneskerettighetene ble i løpet av noen få år et sentralt element i de fleste politiske og sosiale konflikter i Mexico. Prosessen i Diez de Abril og Chiapas er derfor et eksempel på en større og mer omfattende prosess som gjennomsyret hele det mexicanske samfunnet etter omkring 1990. Det er også et eksempel på hvordan nye aktører kan sette i gang prosesser som påvirker statenes handlingsrom.

Det var imidlertid ikke først og fremst de store og etablerte menneskerettsorganisasjonene som engasjerte seg for menneskerettighetene i de mest konfliktfylte områdene av Chiapas. Det var heller ikke de statlige eller mellomstatlige organisasjonene for menneskerettigheter som ledet an i arbeidet – de følte at situasjonen var for farlig og uoversiktlig. De store hjelpeorganisasjonene glimret også med sitt fravær. Dermed var det små og løst organiserte grupper som måtte ta ansvaret. Av de norske organisasjonene var det bare Latin-Amerikagruppene i Norge som arbeidet systematisk i Chiapas. Men i Diez de Abril var det først og fremst aktivistene fra Blitz som sammen med anarkister fra Irland og Italia bidro til å sikre et visst minimum av respekt for menneskerettighetene. De hadde mot og idealisme nok til å ta i et tak der få andre ville eller våget.

Det er nødvendig å forstå hvordan menneskerettighetene kom til Chiapas for å forstå hva slags forestillinger om menneskerettigheter som vokste fram. Allison Brysk har undersøkt framveksten av en global urfolksbevegelse og mener at «sosiale bevegelser og deres målgrupper» først og fremst kjemper om å konstruere mening (Brysk 2000: 30). Systemer av mening formidles gjennom *normer* som kan være av ulike slag: regulerende normer (regler), konstituerende (identiteter), evaluerende (prinsipper) og praktiske (vaner). Normer er i stadig forandring og nye typer interaksjon, nye

aktører og ny informasjon kan bidra til å forandre «det underliggende skriptet for sosialt liv».

I Chiapas ble både regler, identiteter, prinsipper og vaner forandret, men det var ikke først og fremst den «vestlige» forståelsen av menneskerettighetene som individuelle rettigheter som vant fram. Forståelsen av individuelle rettighetene var forankret i en forståelse av kollektivets rettigheter. Det fins i litteraturen flere varianter av argumentasjon for urfolks kollektive rettigheter (Jovanovic 2005: 625–51). Kymlycka (1995) problematiserer for eksempel skillet mellom individ og fellesskap. Individene skaper fellesskapet, men samtidig konstruerer fellesskapet individene. Det er for eksempel fellesskapene som konstruerer de verdiene som individene bruker for å måle hva som «er det beste». Derfor må politikk ta særlig hensyn til fellesskap som konstruerer verdier. Territorium ses som grunnlag for kultur, religion og sosial organisering hos urfolk. Derfor mener enkelte liberale politiske filosofer, som for eksempel Kymlycka, at urfolk må ha særlige rettigheter til jord og naturressurser som beskytter fellesskapene. Disse særordningene skal ikke være tidsbegrensede slik som særordninger mot for eksempel diskriminering basert på kjønn eller rase.

Slike forestillinger om kollektive rettigheter passet av flere årsaker EZLN godt. For det første kunne de ses som en forlengelse av allerede eksisterende lokale forestillinger om kollektive rettigheter. Mange av grendene som støttet EZLN, hadde brukt grunnloven fra 1916 til å etablere jordbrukskollektiv (ejido) som sikret dem betydelig autonomi over både økonomi, styresett, kultur og religion. Dessuten oppfattet EZLN at mange av kravene organisasjonen først hadde formulert med et mer tradisjonelt marxistisk begrepsapparat, kunne videreføres innenfor diskursen om urfolks rettigheter. EZLN utviklet etter hvert en fortolkning av begrepet urfolks rettigheter som inngikk i et radikalt og sosialistisk samfunnsprosjekt. Det skiller prosessen i Chiapas fra for eksempel prosessen på atlanterhavskysten av Nicaragua, som fikk regional autonomi i 1988. I Nicaragua var det særlig kreolske ledere som arbeidet fram lovverket om autonomi. De fleste av disse tilhørte en liberal politisk tradisjon inspirert av langvarig økonomisk og politisk samvirke med USA og Storbritannia. Denne gruppen mente at autonomilovene i Nicaragua var nødvendige først og fremst for å motvirke etnisk diskriminering. EZLN brukte derimot forestillingene om kollektive rettigheter og autonomi i en politisk kamp som fortsatt må kunne kategoriseres som «revolusjonær».

Prosesen i Diez de Abril og Chiapas viser hvordan framveksten

av global solidaritet kan bidra til nye forestilte fellesskap og nye former for identitet. Andre steder foregikk det liknende prosesser som tok andre veier. I Haulover i Nicaragua «skiftet» grenda identitet fra å være «kreolsk» til å bli «urfolk».⁶⁰ I Nicolas Ruíz i Chiapas ble mestisene også «urfolk» i løpet av noen få år på 90-tallet.⁶¹ Andre mikrohistorier kan kanskje gjøre flere sider av disse spennende prosessene synlig. Det er i alle fall helt nødvendige bidrag til studiet av internasjonal politikk i en verden som veves stadig tettere sammen.

60 Gordon, E., *Disparate Diasporas: Identity and Politics in an African Nicaraguan Community*, Austin 1997.

61 Speed, S. *Global Discourses on the Local Terrain: Grounding Human Rights in Chiapas, Mexico*, Dissertation, Doctor of Philosophy, University of California. Davis 2001.

Litteratur

- Arquilla, John & David Ronfeldt (2001) *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy*. Santa Monica: RAND Research.
- Arquilla, John & David Ronfeldt (2001) «The Advent of Netwar (Revisited)» i John Arquilla & David Ronfeldt *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy*. Santa Monica: RAND Research.
- Aubry, Andres (2002) «La autonomía en los acuerdos de San Andrés: Expresión y ejercicio de un nuevo pacto federal» i Shannan L. Mattiace, Rosalva Aída Hernández & Jan Rus (red.).
- Brysk, Allison (2002) *From Tribal Village to Global Village. Indian Rights and International Relations in Latin America*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Burbach, Roger (1994) «Roots of the Postmodern rebellion in Chiapas». *New Left Review*, (May/June):113–14.
- Castells, Manuel (2001) *The Internet Galaxy. Reflections on the internet, business, and society*. Oxford: Oxford University Press.
- Castells, Manuel (1998) *End of Millennium*. Malden, MA: Blackwell Publishers.
- Castells, Manuel (1997) *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Castells, Manuel (1996) *The Rise of the Network Society*. Cambridge, MA: Blackwell Publishers.
- Cleaver, H. (1998) «The Zapatista Effect: The Internet and the Rise of an Alternative Political Fabric.» *Journal of International Affairs* 51(2, Spring): 621–40.
- Colás, Alejandro (2002) *International Civil Society: Social Movements in World Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Collier, George A. (2001) «Identidades emergentes en Chiapas, 1986–1993» i Lourdes de León Pasquel (red.) *Costumbres, leyes y movimiento indio en Oaxaca y Chiapas*. México: CIESAS.
- Crow, Graham & Graham Allan (1994) *Community Life: An Introduction to Local Social Relations*. New York: Harvester-Wheatsheaf.
- Davies, Jude (1996) «The Future of 'No Future': Punk Rock and Postmodern Theory», *Journal of Popular Culture* 29 (4, Spring): 3–25.
- Eley, Geoff (2002) *Forging Democracy. The History of the Left in Europe, 1859–2000*. Oxford: Oxford University Press.
- Guillermoprieto, Alma (1995) «The Unmasking», *The New Yorker* 13.03.1995.
- Jovanovic, Miodrag A. (2005) «Recognizing Minority Identities Through Collective Rights», *Human Rights Quarterly* 27: 625–51.
- Keohane, Robert & Joseph Nye (1970) *Transnational Relations and World Politics*. Cambridge: Harvard University Press.
- Krogstad, Anne (1985) «Fra gata til Skippergata», *Antropolognytt* (3/4): 24–54.
- Krogstad, Anne (1986) «Pønkere og symbolendring: Fra ekstern provokasjon til intern moralisme», *Tidsskrift for samfunnsforskning* (27): 499–527.
- Krøvel, Roy (2006) *Fra gerilja til globale solidaritetsnettverk i Chiapas, Mexico*, avhandling for graden PhD i historie, Trondheim: NTNU.
- Kymlicka, Will (1989) *Liberalism, Community and Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- Kymlicka, Will (1995) *Multicultural Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.

- Leyva-Solano, Xochitl & Willibald Sonnleitner (2006) «¿Que es el neozapatismo?», *Espiral Estudios sobre Estado y Sociedad* VI No 17, Enero 2000: 163–202.
- López Barcenas, Francisco (2004) «La lucha por la autonomía indígena en México: Un reto al pluralismo» i Rosalva Aída Hernández, Sarela Paz & María Teresa Sierra (red.) *El Estado y los indígenas en tiempos del PAN: neoindigenismo, legalidad e identidad*. Mexico: CIESAS.
- López Bárcenas, Francisco, *et al.* (2001) *Los derechos indígenas y la reforma constitucional en México*. Mexico: CONACULTA.
- Mattiace, Shannan L., Rosalva Aída Hernández & Jan Rus (red.) (2002) *Tierra, libertad y autonomía: impactos regionales del zapatismo en Chiapas*. København: IWGIA.
- Mikkelsen, Flemming & René Karpantschof (2001) «Youth as a Political Movement. Development of the Squatters and Autonomous Movement in Copenhagen 1981–1995», *International Journal of Urban and Regional Research* (3): 609–28.
- Speed, Shannon (2001) *Global Discourses on the Local Terrain: Grounding Human Rights in Chiapas, Mexico*. Dissertation, Doctor of Philosophy, University of California.
- O'Connor, Alan (2006) «Who's Emma and the limits of cultural studies», *Cultural Studies* 13 (4, 1 October): 691–702.
- O'Connor, Alan (2003) «Punk Subculture in Mexico and the Anti-globalization Movement: A Report from the Front», *New Political Science* 25(1, March): 43–53.
- van der Haar, Gemma (2001) *Gaining Ground. Land Reform and the Constitution of Community in the Tojolobal Highlands of Chiapas*. Amsterdam: CEDLA.
- Villafuerte Solís, Daniel (2002) *La Tierra en Chiapas. Vjejos Problemas Nuevos*. Mexico: Universidad de Ciencias y Artes del Estado de Chiapas.

INTERNASJONAL POLITIKK

Aktuelt

70 år

Utgitt av Norsk komité for internasjonale spørsmål

REDAKSJONSUTVALG: DR. CHR. L. LANGE, PROFESSOR DR. FREDE CASTBERG, DIREKTØR
GUNNAR JAHN, PROFESSOR DR. J. S. WORM-MULLER. REDAKTØR: DR. ARNE ORDSKOG

NUMMER I

MAI 1937

LØSSALG 50 Ø

«Sakkyndig og objektiv opplysning
– og skrevet i en populær form»

AMERIKA I VERDENSPOLITIKKEN

AV UNIVERSITETSSTIPENDIAT DR. ARVID BRODERSEN

Debatt:

Helhetsperspektiver på norsk
utenrikspolitikk

Norske selvbilder – norsk uten-
rikspolitikk

Selvbilder med begrensninger

Mens det likefrem hører med til vårt bilde av en stormakt i Europa at den har en central plass i den almene bevissthet, er det karakteristisk for De Forente Stater, den mektigste av vår tids stormakter, at de er problemer bare nu og da dukker frem i bevisstheten. De er ikke gjenstand for sorg og ønskemål i amerikanerens daglige liv som i europeerens, de melder sig bare ved særlig anledninger, og forholdet til utenverdenen betyr som helhet noe annet i samfundet derborte enn i europeiske stor-samfund. Det har mange grunner og ytrer sig på mangfoldige vis.

Først og fremst kan en si det beror på geografiske faktorer: landets uhyre utstrekning og dets isolerte beliggenhet i forhold til verdenspolitikens faresoner. Det har ingen naboer som kan tenkes å true dets fred eller sikkerhet. De mellomfolkelige irritasjoner og rivninger som uophørlig lader luften i Europa med spenning, mangler på det amerikanske fastland. Her sitter U. S. A. støtt og trygt som «storesøster» til alle de andre nasjonene, anerkjent, aktet og efterlignet, om ikke nettop alltid avholdt av dem. Med andre ord: intet daglig trykk utenfra som er skikket til å skape utenrikspolitisk sans eller i det hele tatt

en Noe ekte utvidelsesbehov lå f. eks. ikke til grunn for krigen mot Spania i 1898. Den typiske amerikanske livsstemning er ikke følelsen av mangler eller fattigdom, men tvertom følelsen av overflod «plenty», ubrukte muligheter, og en ukuelig på «lykken» der i landet. Det er denne selvvelkjente livsstemningen som ligger til grunn for den karakteristiske amerikanske patriotisme, som om at alt er «bigger and better» dertillands enn andre steder. Denne forfedrelandsdyrkelse er kanskje naiv, men er i ethvert fall ikke aggressivt imperialistisk. Tvertom er den uttrykk for metthet og tilfredshet. (Noe annet er at den i påkomne tilfelle kan danne grobunn for imperialistisk propaganda). Som regel er den i det hele tatt upolitisk, en rent økonomisk rikdomsfølelse som kan sammenlignes med briternes stolthet over the Empire.

Dette skyldes ikke som ofte antatt en rekke ideologiske faktorer, «dollarånden», «imperialismen» og den økonomiske rasjonalismen i samfundet, men snarere visse forhold i den sosialstrukturen, først og fremst dens klassestruktur. Samfundet har ikke satt sig enda, det er dels flytende, en klassesdeling mangler il-

«Sakkyndig og objektiv opplysning – og skrevet i en populær form»

Internasjonal politikk 70 år

Birgitte Kjos Fonn
høgskolelektor i journalistikk
ved Høgskolen i Oslo,
redaktør *Internasjonal
politikk*

Tidsskriftet *Internasjonal Politikk*¹ ble første gang publisert i mai for 70 år siden, som del av den gryende interessen for faget International Relations, og med nyskapningen Norsk komité for internasjonale spørsmål² som fødselshjelper og utgiver. Historikeren dr. philos. Arne Ording ble første redaktør, en stilling han avbrutt av 2. verdenskrig hadde frem til Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI) ble etablert og overtok publikasjonen ved inngangen til 1960-tallet (først i samarbeid med Chr. Michelsens Institutt, senere alene). Denne artikkelen gir et riss av tidsskriftets historie med hovedvekt på de formative årene, fra etableringen til IP fant sin form på NUPI fra 1960-tallet. Personlige egenskaper og bakgrunnen til de to første redaktørene, Ording og John Sanness, var trolig med på å befeste publikasjonens karakter.

Tidsskriftet ble først lansert som en serie småskrifter på 16–24 sider etter mønster av serien *Reports* som ble gitt ut av The Foreign

Artikkelen er et foreløpig riss av *Internasjonal politikk*s historie. Takk til Dagfrid Hermansen, Daniel Heradstveit, Iver B. Neumann, Erik Nord, John Kristen Skogan, Olav Stokke og Eilert Struksnes for samtaler og/eller opplysninger som har vært med på å komplettere dette foreløpige bildet. Noe av artikkelen bygger også på første del av NUPIs historie (Fonn & Elvebakk 2003) og intervjuer som ble foretatt i den forbindelse, men som ikke er nærmere spesifisert her. Takk også til Iver B. Neumann, Halvard Leira og Oddbjørn Melle for ferske artikler til dette nummeret som jeg på flere punkter har kunnet trekke veksler på i dette arbeidet. IPs historie har en naturlig plass i den samlede historien til NUPI, som fyller 50 år ved årskiftet 2009/-10. Det er naturlig at fremstillingen da blir utdypet og satt inn i en større sammenheng, formodentlig også revidert.

- 1 Tidsskriftet skiftet navn til *Internasjonal politikk* med liten «p» i forbindelse med en grafisk omlegging i 2000. Årsaken var ikke, som man kanskje kunne vente, det faktum at en jevn utvikling har åpnet for flere bidrag fra forfattere som skriver *om* internasjonal politikk uten å tilhøre fagtradisjonen Internasjonal Politikk – antropologer, medievitere etc. Tittelendringen var rent designmessig bestemt.
- 2 Komiteen gikk etter hvert over til å kalle seg Norsk komité for internasjonale studier.

Policy Association i New York. Som den opprinnelige redaksjonen selv peker på i *Internasjonal Politikk*s første nummer, hadde studiet av internasjonal politikk skutt fart for alvor etter 1. verdenskrig, «særlig i de angelsaksiske land» (*Internasjonal Politikk* nr. 1 1937: 1). Men også tidligere hadde interessen for den nye vitenskapsgrenen «International Relations» fått konkrete utslag: The Royal Institute of International Affairs i London (Chatham House) ble etablert like etter krigen (1920), og på 30-tallet hadde både Sverige og Danmark fått institusjoner som arbeidet med beslektede emner, som Utrikespolitiska Institutet (UI) og Københavns Universitets Institut for Samtidshistorie og Statskundskab.³ I Bergen var Chr. Michelsens Institutt (CMI) etablert i 1930, og holdt seg med et program for internasjonale studier fra 1936.

Rundt sammenslutningen International Studies Conference, som hadde Instituttet for intellektuelt samarbeid i Paris som sekretariat, vokste det frem et miljø basert på forskning og konferanser om internasjonale spørsmål. ISC hadde som et av sine mål å «trekke de land hvori det ikke finnes faste institutter på området inn i dette internasjonale forskningsarbeid» (IP nr. 1 1937: 1), og her kom blant annet Norge inn i bildet. Den midlertidige løsningen var å danne «komiteer av vitenskapsmenn som deltar i konferansens undersøkelser». Professor Frede Castberg hadde representert Norge som observatør på den første konferansen, om kollektiv sikkerhet, i 1935, og kort etter ble det dannet en slik komité også i Norge. Den fikk fra 1936 navnet Norsk komité for internasjonale spørsmål (NKIS), og nobelprisvinneren fra 1921 (sammen med Hjalmar Branting), Christian Lous Lange, ble satt til å lede den. Komiteen mottok pengestøtte både fra Nobelkomiteen, Nansenfondet, Norsk varekrigsfond, Rockefellerstiftelsen og Instituttet for intellektuelt samarbeid. Etter hvert som komiteen ble behørig konstituert, kom representanter for både Det Akademiske Kollegium ved Universitetet i Oslo, Videnskapsakademiet, CMI og Norges Handelshøyskole med. Blant andre prominente medlemmer i tillegg til Lange og Castberg var utenriksminister Halvdan Koht, professor Wilhelm Keilhau, professor Jacob S. Worm-Müller, direktør for Statistisk sentralbyrå og nylig avgåtte finansminister Gunnar Jahn og direktør i Norges Bank, Nicolai Rygg (IP nr. 6 1937: 20) (for en grundigere gjennomgang både av komiteens historie frem til tidsskriftet *Internasjonal Politikk* ble etablert og de lengre linjer innenfor faget Internasjonal Politikk i Norge, se Neumann & Leira i dette nummeret av IP).

3 UI ble etablert i 1938. Det danske instituttet ble etablert i 1927, men er nå nedlagt.

I tillegg til fokuset på internasjonale spørsmål som egen vitenskapsgren hadde også både det nasjonale og internasjonale miljøet som arbeidet med fagfeltet, et annet anliggende: fredssaken. Både Steine (2005) og Neumann & Leira (her) viser hvordan kunnskap om mellomfolkelige forhold ble sett på som en vei til konfliktløsning og fred. Typisk nok skulle 1937-konferansen til International Studies Conference behandle temaet «Peaceful Change», oversatt i IP nr. 1 (1937: 1) som «Fredelig løsning av visse internasjonale problemer». Forskning og fredsskapende politikk, eller i alle fall en politikk som var *nyttig* når det gjaldt å løse internasjonale problemer, var to av grunnpilarene til det nye tidsskriftet.⁴

Den tredje pilaren, som igjen hadde sammenheng med de to øvrige, var folkeopplysning. Da IP ble etablert, var det en følge av at komiteen raskt hadde «besluttet å utvide sin virksomhet» til også å gjelde formidling. Den viste til at det både i Amerika og i en rekke andre europeiske land ble utført et «stort anlagt opplysningsarbeid om utenrikspolitiske spørsmål» (IP nr. 1 1937: 3). Men i Norge, het det, «har det ikke vært organisert noe slikt arbeid», noe som var «så meget mer beklagelig som utenrikspolitiske problemer spiller en stadig større rolle i den offentlige diskusjon».

Det er verdt å merke seg at det gikk en klar linje fra grunntanekene bak institusjoner som Chatham House og frem til den norske komiteens arbeid med dette tidsskriftet 17 år senere. I beskrivelsen av formålet til Chatham House da det ble etablert i 1920, heter det at instituttet «exists to encourage and facilitate the scientific study of international questions and to provide and maintain means of information upon international affairs». Det første rendyrkede europeiske instituttet som skulle ta for seg internasjonal politikk, skulle altså ikke bare forske på, men også spre informasjon om feltet (King-Hall 1937, Fonn & Elvebakk 2003).

Grunnen til at dette ble tiltakende viktig, var selvsagt at den kunnskapen som skulle hindre konflikt ikke måtte bli noe eliteprosjekt eller noen rent akademisk øvelse – i demokratiets tidsalder var den lite verdt hvis ikke den opplyste allmennheten fikk ta del i den. Det var videre antatt at småstater som Norge, som både var ubundne og hadde en viss interesse av å temme de større kreftene, kunne spille en spesielt viktig rolle i det internasjonale samfunnet.

4 Også i Christian Michelsens testamente som la grunnlaget for stiftelsen av CMI i 1930, var det understreket betydningen av «kulturelt og vitenskapelig arbeid for å fremelske toleranse mellom nasjoner og raser – religiøst, sosialt, økonomisk og politisk» (www.cmi.no).

I IP nr. 1 1937 finner man det som kan ses som en formålsparagraf eller et program for tidsskriftet:

Alle er klare over hvor nødvendig det er at det nettop på dette område blir gitt sakkyndig og objektiv opplysning. De nordiske land, som stod utenfor verdenskrigen, har ingen imperialistiske særinteresser. Det skulde derfor være mulig å skape en opplyst og uavhengig opinion i disse land (IP nr 1 1937 : 3)

I troen på småstatene lå også troen på at opplysningsarbeid kanskje kunne være særlig fruktbart der.

Tett opptil aktuelle begivenheter

Det nye tidsskriftet skulle komme med seks hefter årlig. Redaksjonsutvalget besto av Lange, som var formann, Castberg, Jahn og Worm-Müller, og Arne Ording fikk altså posisjonen som første redaktør. De første utgivelsene var ensakshefter, på ett til halvannet flak (ett flak er 16 sider), og med dobbeltspaltede sider. I det aller første nummeret av IP var hovedartikkelen skrevet av sosiologen Arvid Brodersen, som ble en viktig formidler mellom samfunnsvitenskapelige miljøer i Europa og USA, og handlet om et tema som bare er blitt mer sentralt siden 1937: Amerika i verdenspolitikken. Nummer to ble skrevet av redaktøren selv og tok betimelig nok for seg borgerkrigen i Spania, som raste fra 1936 til 1939 og som også engasjerte mange nordmenn. Også pressens stilling i Europa på 1930-tallet og utenrikspolitikken til den avtroppende verdenshegemonen Storbritannia ble behandlet i IPs første år.

I IP nr. 1 1937 beskrives også det som skulle være tidsskriftets publikasjonsprofil. Det fremgår at det var Komiteens «bestemte forutsetning at skriftene (skulle) være helt saklige og objektive, samtidig som de (skulle) være skrevet i en populær form».

Tidsskriftet skulle altså gi saklig og balansert informasjon, og prøve i best mulig utstrekning å nå frem til den interesserte og opplyste allmennhet. Komiteen henvendte seg til alle som på en eller annen måte arbeidet med internasjonale spørsmål, og håpet både på suksess og ringvirkninger:

Den håper å opnå en så bred støtte hos det norske publikum at dette opplysningsarbeid kan føres videre, og etterhånden utvides, for eksempel ved at man også, kanskje i samarbeid med forskere i våre naboland, får utgitt populære håndbøker om internasjonale problemer (IP nr 1 1937: 4).

Det viste seg fort at nykommeren ble godt mottatt innenfor det miljøet den fridde til, og allerede ved første årsskifte var det klart at det var mulig å lage langt mer enn seks numre. Fra 1938 kom tidsskriftet med ti hefter, og foruten en 16 siders hovedartikkel ble også en nesten åtte sider lang aktuell utenrikskronikk fast innslag. Allerede fra starten av la tidsskriftets skribenter seg på den linjen som ble fulgt i mange tiår fremover: tett opptil aktuelle begivenheter og store spørsmål i samtiden. Tysk utenrikspolitikk etter 1933, Tsjekkoslovakias og Belgias utenrikspolitiske stilling og Danzig og den polske korridor var typiske temaer. Samtidig startet arbeidet med å bygge ut tidsskriftets geografiske nedslagsfelt ved å invitere skribenter fra hele Norden.

Innledningsvis var etter alt å dømme Christian Lous Lange hovedarkitekten bak bladet. Dette kommer blant annet frem av nekrologene over Lange, som døde bare vel halvannet år etter oppstarten. Der heter det at det «skyldes først og fremst (Langes) utrettelige arbeid at komiteen (NKIS) både kunde organisere videnskapelige undersøkelser og gå i gang med et populært opplysningsarbeid gjennom tidsskriftet Internasjonal Politikk». Det heter også at «(h)an interesserte seg særlig for tidsskriftet og redaksjonen skylder ham takk for mange verdifulle råd» (IP nr. 10 1938: 253). Hos Neumann & Leira (her) går det også frem at Lange så tidlig som i 1916 hadde syslet med tanken om et beslektet tidsskrift, et «Nordisk Tidsskrift for fred, folkeret og mellempolitiske spørsmål».

Fra Mot Dag til Lies vestpolitikk

Men den som kom til å prege IP mest etter oppstarten var selvsagt Ording. For den tidligere motdagisten som nå var blitt dr. philos. på en avhandling om Robespierre og den franske revolusjonen, men som var vel så opptatt av samtidig internasjonal politikk, med Hitlers fremrykning som en kraftig trussel, må redaktørposten i dette tidsskriftet ha vært en gavepakke.

Det er naturlig å dvele litt ved både Ording og John Sanness, som etter hvert avløste Ording – men det skjedde først 24 år etter oppstarten. Ording og Sanness fylte nær halvparten av det som i dag er tidsskriftets levetid. Til sammen hadde de to redaktørvervet i vel 34 år, og selv når man trekker fra krigsårene da tidsskriftet ikke kom ut, er det snakk om til sammen 30 årganger. Siden har det vært hele åtte redaktører gjennom de 35 årene fra 1972 og til i dag.⁵ Av

5 Dette er Harald Munthe-Kaas (1972–73), Anders C. Sjaastad (1974–76), Arne Olav Brundtland (1977–89), Olav Fagelund Knudsen (1990–92), Iver B. Neumann (1993–95),

disse er det bare Arne Olav Brundtland som har øvd innflytelse over tidsskriftet i mer enn tre–fire år; han var involvert som redaktør i 13 årganger. Ellers bør også redaksjonssekretær Eilert Struksnes føyes til listen av redaksjonsmedarbeidere som har hatt langvarig innflytelse. Han arbeidet for IP i nesten 40 år fram til år 2003, og representerte en betydelig kontinuitet.

I tillegg til tidsaspektet var Ording og Sanness tidsskriftets eneste redaktører i dets to mest formative faser – den ene i oppstartsperioden i mellom- og etterkrigstiden, den andre etter at IP etablerte seg på nytt ved NUPI i 1960. Med de endringene som tidsskriftet gikk gjennom i disse tiårene, kan man si at disse to var IPs «gründerredaktører». Samtidig er det også en synlig kontinuitet mellom dem. IP anno 1967 er i nær slekt med IP anno 1937, til tross for både en reell utvikling og mange kosmetiske forandringer. Det er nærliggende å gå ut fra at de grunnlagspremissene som ble lagt i 1937, den trebente kombinasjonen av det akademiske, formidlingen og det politisk nyttige, kan ha blitt understreket og forsterket både av bakgrunnen til og personlige egenskaper ved de to første redaktørene.

Først Ording. Han var født i 1898 og var følgelig 39 år det året han tiltrådte som IP-redaktør. I likhet med tidsskriftets andre redaktør fra 1960 av, den 15 år yngre John Sanness, befant han seg som ung på ytterste venstre fløy. Ording var som mange i sin generasjon radikaliseret av 1. verdenskrigs «overveldende, gemene brutalitet» (Ording 1921: 1), var både dypt fascinert av den russiske revolusjon og stilte seg dessuten sympatisk til den tyske revolusjonsbevegelsen. Etter 1. verdenskrig så han Versaillesfreden som et slag i ansiktet på det tyske folk, og mente den var langt fra en avtale som var egnet til å skape varig fred. Men etter som reaksjonene på Versailles ga seg stadig mer ekstreme utslag i Tyskland, forsvant sympatien. Han følte en dyp avsky for utviklingen i Tyskland og Hitlers prosjekt, noe som blant annet kom frem i hans bok fra 1933 ved navn *Det tredje rike*. Det politiske engasjementet må ha vært dypt fra første stund. Om den unge Ording skriver professor Hans Vogt:

Det som gjorde inntrykk på meg de første gangene jeg hørte ham i Studenteramfunnet i begynnelsen av 1920-årene var den moralske indignasjon, den sosiale patos og bundne lidenskap som bar hans innlegg i debatten. En kraftig rungende stemme og en mektig hårmanke brakte en uvilkårlig til å tenke på en Mirabeau eller en Danton (Vogt i Bull 1958: 2).

John Kristen Skogan (1996–2000), Knut G. Nustad (2000–03) og Birgitte Kjos Fonn (2004–07).

Arne Ording reagerte også kraftig på det kapitalistiske systemet og de store klasseforskjellene i mellomkrigstiden.⁶ Det var derfor naturlig for ham å gå inn i *Mot Dag*. Han var en av syv utvalgte studenter i kretsen rundt Erling Falk, sammen med blant andre Viggo Hansteen og Trond Hegna. I praksis skal Ording ha vært Falks nestleder (Bull 1987).

Desto større er kontrasten til det politiske veivalget han senere skulle ta. Etter som 30-tallskrisen og den tyske opprustningen utviklet seg, gikk Ording gjennom en grunnleggende politisk snuoperasjon. I møte med den nazistiske trusselen ble demokratiet for dyrebart. Han beveget seg over på den demokratiske sosialismens grunn, aksepterte Arbeiderpartiets kriseprogram og gikk inn i Arbeiderpartiet igjen (Sverdrup 2000). Dette var i seg selv ikke oppsiktsvekkende; denne veien gikk han sammen med mange av sine samtidige revolusjonære. Men det er også på det rene at ikke alle motdagister ble så vestvendte og etter hvert så NATO-vennlige som Ording.⁷ I 1949 skrev han for eksempel i et forsvar for Norges NATO-tilknytning at «(d)et amerikanske folk er et (...) fredelig folk som ikke har noen trang til krigerske eventyr. (...) De politiske forhold i De Forente Stater er heller ikke slik at noen monopolkapitalister sitter i Wall Street og trykker på en knapp». Han slo også fast at det var «latterlig å karakterisere president Truman som en imperialist som streber etter verdensherredømmet» (Ording 1949: 8–9).

Ordings gjennombrudd som politiker fant sted under krigen, da han kort tid etter eksilregjeringens ankomst til London ble en av Trygve Lies nærmeste medarbeidere. Han manøvrerte seg inn i arkitektsjiktet i norsk utenrikspolitikk som hovedforfatteren bak brevet som bidro til å detronisere daværende utenriksminister Koht. (Blant de andre brevskriverne som kritiserte Kohts tro på at Sovjetunionen skulle kunne bidra til å sikre Norges selvstendighet, var for øvrig Keilhau fra det NKIS-styret som hadde etablert IP.) Gruppen rundt Ording gikk inn for en helhjertet oppslutning om Storbritannia,

6 Dette ga seg utslag i en moralsk reaksjon på den måten en rekke mennesker hadde klart å gjøre forretning på krigen: «(H)erhjemme (kunne) vi daglig konstatere som et enkelt faktum, at mindreverdige elementer i folket slog seg op og levet høit på elendigheten derute, mens gode og hæderlige led nød, da (...) forstod (vi) at uretten var like så meningsløs og motbydelig herhjemme som ute i de store verdensmagter» (Ording 1921: 1). Ording var av den oppfatning at tenkende ungdom måtte være radikal og at det eneste meningsfulle var å utvikle et sosialt ansvar, noe som han blant annet redegjør tydelig for i den talen fra et møte i 1921 det ovenstående er hentet fra: *Hvorfor jeg er kommunist* (Ording 1921, publisert i *Mot Dag* nr 2).

7 Som vi skal se, gjaldt dette også Sanness.

og dette ble også Lies linje da han overtok som utenriksminister i 1941. Ordning innflytelse over norsk utenrikspolitikk fortsatte etter krigen (bl.a. Riste 1987: 62 ff).

Ording var blitt cand.philol. i historie i 1924 og fortsatte med doktorgradsarbeidet sitt, som ble innlevert i 1930. Det hører med til historien at det var eliteorganisasjonen Mot Dag som *vedtok* at Ording skulle ta doktorgraden (Bull 1987: 213). Men han hadde selv neppe mye imot vedtaket. Etter hvert som han fikk valget, valgte han forskningen. For eksempel tilbød utenriksminister Halvard Lange (for øvrig Christian Lous Langes sønn) ham ved flere anledninger etter krigen statssekretærstillinger som han avsto. I 1947 ble han utnevnt til professor i historie ved Universitetet i Oslo, men beholdt en bistilling som konsulent i UD (Sverdrup 2000).

Parallelt med dette drev Ording med mye tidsskriftarbeid og annen formidlingsvirksomhet. Da *Mot Dag* gikk inn og organisasjonen ble nedlagt, fortsatte han som redaktør for kronikken i arbeiderpartitidskriftet *Det tyvende århundre*, og ble så utenrikskronikør i NRK før han tok jobben som IPs første redaktør. I London var han med på de norske radiosendingene, og skrev også artikler og foredrag for Lie (*ibid.*).

Tilbake etter krigen

I tiden frem mot okkupasjonen av Norge kom tidsskriftet naturlig nok i stigende grad til å konsentrere seg om forskjellige aspekter ved det som etter hvert skulle bli en ny verdenskrig. Ording oppsummerte situasjonen i en bredt anlagt artikkel i september 1939 under tittelen «Den annen verdenskrig. Forhistorien» (IP nr. 6 1939: 173–91). Den tyske invasjonen i Norge våren 1940 betydde en foreløpig slutt for IP. Det siste nummeret før krigen kom ut i mars, og allerede i juni 1940 var Ording selv på plass i London, der han ble til juli 1945.

Diskusjonene om gjenopptakelse startet kort tid etter krigens slutt, men det trakk ut helt til 1947. Først mandag 31. mars det året var IP igjen ute etter et opphold på nøyaktig syv år – og som involverte seks hele årganger. Nå var CMI på vei inn som utgiver.

I forbindelse med nytgivelsen ble tidsskriftet lagt noe om. Antallet numre per år ble redusert fra ti til seks (men her vekslet det utover på 1950-tallet). I februar samme år var det, under en konferanse i redaksjonen, blitt enighet om å forsøke å «avvikle de store artikler» (Mordt 2003: 220). Resultatet ble, som opplyst i nr. 1 1947, «både større artikler om enkelte spørsmål og en løpende oversikt over aktuelle begivenheter», alt innenfor en ramme av 32 sider per nummer.

I første nummer etter krigen gjentar redaksjonen at tidsskriftets formål fra starten av var å gi en «saklig og objektiv orientering i aktuelle internasjonale problemer». Nå heter det i tillegg at «(v)i håper tidsskriftet vil kunne løse en viktig oppgave. Vårt lands skjebne er mer enn noensinne avhengig av den utenrikspolitiske utvikling, og vi skulle tro det er et stort behov for sakkyndig og objektiv orientering om internasjonale spørsmål» (IP nr. 1 1947: 1).

Det var imidlertid mye som hadde endret seg siden krigsutbruddet. En opplevelse på første utgivelsesdag etter det lange krigsoppholdet innvarslet de motsetningene som bygde seg opp i perioden frem mot – og etter – Norges tilslutning til NATO i 1949. Ording ga nemlig straks et ferskt eksemplar til utenriksråd Rolf Andvord. Ording skriver så i dagboken: «Han kom et øyeblikk etter tilbake i en voldsom opphisselse.» Årsaken var en setning i lederen om makttriangelet Sovjetunionen, Storbritannia og USA som lød slik: «Det er først og fremst Sovjetsamveldet som danner en barriere mot De Forente Staters ekspansjon» (IP nr 1 1947: 5). Ording oppsummerer det slik: «Det er ikke noen heldig formulering, men det fremgår tydelig av sammenhengen at det dreier seg om en økonomisk og ideologisk ekspansjon» (Opsahl 2003: 241).

Dagen etter var Ording i kontakt med Frede Castberg, som støttet redaktøren på at det ikke var noe å innvende mot lederartikkelen. Castberg hadde imidlertid overhørt en samtale mellom Andvord og Norges påtroppende sendemann til Berlin, Carsten Jacob Helgeby, der Helgeby spurte om det ikke var mulig å stanse nummeret ettersom det ikke var kommet i salg ennå. Ording utstyrte denne opplysningen med et utropstegn i sin dagbok. Ettersom Ording sto støtt på «riktig» side av den debatten om Norges tilknytning til USA og NATO som raste i årene som fulgte, må denne episoden for hans vedkommende ha fortonet seg mer som en kuriositet enn en trussel. For mange av dem som befant seg på «gal» side, langt inn i Arbeiderpartiet, fikk imidlertid opposisjonen konsekvenser. Dahl & Bastiansen (2000) har kalt den perioden som nå var i emning, en istid for ytringsfriheten.

Under oppstarten etter krigen var imidlertid tidsskriftets tilværelse om ikke usikker av politiske årsaker, så i alle fall av praktiske. Ifølge Ordings dagbøker var redaksjonen rammet av alt fra økonomiske vanskeligheter til mannskapskrise i trykkerinæringen. Bevilgningene strakk ikke til, og i begynnelsen gikk tidsskriftet med underskudd. Før oppstarten var også redaksjonen innledningsvis urolig for om stofftilfanget var stort nok. Allerede 29. november 1945 skriver Ording i sin dagbok: «Møte *Internasjonal Politikk*

med Christophersen og Røise om utgivelsen. Enig om (å) henvende seg (til) Grundt Tanum. Om ettermiddagen redaksjonsmøte Røise, Elster, Sanness, Sveum. Det kan bli vanskelig å skaffe nok artikler» (Mordt 2003: 52).⁸ Et annet praktisk problem var rett og slett å få på plass en utgiver. Til slutt kom det i stand en ordning der Chr. Michelsens Institutt overtok ansvaret for utgivelsen, men selv da forfulgte økonomiske problemer og usikkerhet redaksjonen. Først tett opp mot jul i 1948 noterer for eksempel Ording at det var i orden med IP for «neste år» – komiteen (NKIS) garanterte for utgivelsen av de tre neste numre. I en periode ble også en sammenslåing med det svenske søstertidsskriftet *Utrikespolitik* diskutert (Mordt 2003: 489), men dette ble det altså ikke noe av.

Under CMI-perioden ble redaksjonsutvalget fortsatt oppnevnt av Norsk komité for internasjonale studier, og nå besto det av Frede Castberg, idéhistorikeren Halvdan Olaus Christophersen, Keilhau, direktør August Schou og Worm-Müller (IP nr. 1 1947: 1). Med seg som redaksjonssekretær hadde Ording cand. mag. Gunnar Røise, som han også traff i London, og som etter hva fremgår av det ovenstående, hadde vært med i planleggingen sammen med blant andre Torolf Elster og senere IP-redaktør og NUPI-direktør John Sanness fra 1945 av.

1950-tallets IP preges av korte, konsise og brede artikler. «Eisenhowers politikk», «Den kommunistiske bevegelse», «Hva foregår i Sovjetunionen?», «Storbritannia under Churchill», «Finland under Kekkonen» er noen av de typiske titlene. Her skriver forskere som Magne Skodvin, Jakob Sverdrup og Preben Munthe, politikere, embetsfolk og organisasjonsfolk som Finn Moe, Tim Greve og Dag Hammarskjöld, journalister som Richard Herrmann og Henry Henriksen. Artikkene er gjerne skrevet i en nøktern og balansert tone, men kan også ofte ha et underliggende polemisk preg. Det mest påfallende ved stoffutvalget er hvor få artikler det er som drøfter norsk utenrikspolitikk. Den senere mye omtalte ortodokse konsensus i norsk utenrikspolitikk står på dette tidspunktet sterkt, og utfordres i liten grad i IP.

8 Her legger for øvrig den kommende professor Ording til: «Begynte å rette eksamensoppgaver. Fortvilet jobb» (*ibid.*).

En ny giv på NUPI

Ved inngangen til 1960-tallet kom NUPI inn som utgiver ved siden av CMI. NUPI var blitt etablert like før jul i 1959, og tidsskriftet ble nå drevet fra det nye instituttet inntil CMI trakk seg endelig ut først ved årsskiftet 1971/72. Mot slutten av 1960 fikk Ording etter eget ønske avløsning som redaktør. Han var da 62 år gammel og hadde sviktende helse, etter at han allerede tidlig på 50-tallet hadde fått en alvorlig diagnose. I tillegg til Sanness besto nå redaksjonsutvalget av universitetslektor Jens Christophersen, cand. mag. Bjarne Gran, magister Tim Greve, byråsjef Einar Løchen og dr. Nils Ørvik. Cand. philol. Erik Loe var IPs redaksjonssekretær.

Norge anno 1960 var et nokså forskjellig samfunn fra Norge av 1937, men tanken om at forskning og formidling til allmennheten, herunder det voksende sjiktet av beslutningstakere, skulle kunne bidra til en bedre verden, var fortsatt levende. Da NUPI ble til etter mange tiår med planer som vekselvis var blitt hentet frem og lagt tilbake i skuffen, sto fortsatt troen på at kunnskap om mellomfolkelige spørsmål kunne virke konfliktdepende, og i alle fall ha utenrikspolitisk nytte, sentralt. I NUPIs statutter av 20. mars 1960 heter det at instituttet skulle ha til oppgave å:

... bidra til økt innsikt i mellomfolkelige spørsmål; å arbeide for å spre opplysning om internasjonale forhold; å fremme studiet av mellomfolkelige samarbeidsproblemer og årsaker til internasjonale konflikter.

Her ser man at også formidling og folkeopplysning nok en gang betones sterkt. NUPI ble opprettet med en dobbel formålsparagraf, der forskning og informasjon var sidestilt. Tidsskriftet *Internasjonal Politikk* passet som hånd i hanske inn i det nye instituttets strategi med et todelt formål, der forsknings- og formidlingskomponentene de første årene dels kom til å flyte over i hverandre (en mer omfattende redegjørelse finnes i Fonn & Elvebakk 2003).

Avløseren John Sanness hadde, som nevnt, mye av den samme bakgrunnen og de samme egenskapene (se også Melle her). Også han hadde jevnlig vekslet mellom virksomhet som var forenlig med tidsskriftets tre hovedpilarer, forskning, formidling og politikk. Sanness var også dr. philos. i historie,⁹ og formidlingsbakgrunnen var ivaretatt blant annet av at han kom fra stillingen som utenriksredaktør i *Arbeiderbladet*. Senere ble han også redaktør i *Samtiden*.

9 John Sanness ble dr. philos. i 1959 på en avhandling om skandinavismen: *Patrioter, intelligens og skandinaver*.

Som Ording var Sanness sentralt plassert i Arbeiderpartiet, selv om han nok ikke hadde like stor innflytelse som forgjengeren. Den russisktalende sovjeteksperten Sanness hadde med årene plassert seg et godt stykke ute på partiets mest vestvendte fløy, og beskrives som en kald kriger som politisk befant seg nokså nær Haakon Lie (Fonn & Elvebakk 2003: 68 ff).

Ording og Sanness pleide omgang så vel faglig som privat. Selv om de var av forskjellige generasjoner, må de ha støtt på hverandre allerede tidlig på 30-tallet. Som tenåring var nemlig også Sanness en overbevist samfunnsomvelter. Han debuterte politisk som anarkist, og 17 år gammel ble han utvist fra Oslo Katedralskole for protester under monarkiets 25-årsfeiring. Kort tid etter oppsøkte han Erling Falk og ble med i Mot Dag. Som revolusjonær og klar til å gå til kamp mot det borgerskapet han selv var vokst opp i, betraktet han den russiske revolusjonen som sitt store håp. Riktignok ga han senere uttrykk for at han håpet revolusjonen ikke ville kreve veldig mye blod i Norge, noe som kan tyde på at den unge kommunisten hadde tilløp til kalde føtter. Men som for Ording var nasjonalsosialismen i Tyskland og Arbeiderpartiets krisepolitikk på 30-tallet blant årsakene til at han etter hvert forlot den revolusjonære grunnen. Ettersom det å stanse Hitler ble viktigere enn alt også for Sanness, trengte det seg også frem et tydelig forsvar for demokrati i hans bevissthet (Sanness 1983, Fonn & Elvebakk 2003). Beskrivelsene av Sanness som ung har ellers flere likhetstrekk med Ording, både når det gjelder engasjement og temperament.

Under 2. verdenskrig flyktet Sanness først til Sverige og så videre til London etter et tomåneders opphold i fengsel som skyldtes at han – med den beste samvittighet, men selvsagt ikke uten risiko – hadde sjikanert den tyske okkupasjonsmakten friskt under et møte i Studentersamfundet i september 1940. I London var han sekretær for Ording og arbeidet for de norske sendingene fra BBC. Etter krigen ble han både Ordings student og medarbeider. Sanness var en av flere yngre historikere med moderne historie som interessesfelt, som Ording trodde på og satset på. I denne gruppen finner man også navnene til Magne Skodvin, Jakob Sverdrup og Ingrid Semmingsen (Norges første kvinnelige professor i historie og den første med doktorgrad) (Sverdrup 2000: 30). Av Ordings dagbøker går det frem at han ofte lyttet til og merket seg Sanness' analyser av aktuell verdenspolitikk, mens Sanness selv ga uttrykk for at han skyldte Ording svært mye (IP nr. 4 1960: 73).

Både Ording og Sanness beskrives som veldig omgjengelige

og utadvendte, med store kontaktnett og svært mange jern i ilden, og kanskje også med litt sviktende evne til å si nei. I IP nr. 4 1960 skriver John Sanness at redaktørvervet i IP bare var en av de mange oppgaver som «ble lesset på» Ording (IP nr. 4 1960: 74). De to bindene med dagbøker som er utgitt, vitner om et svært aktivt liv. På et tidspunkt på sensommeren 1947 skriver Ording nokså avslørende i sin dagbok at han hadde så mye å gjøre før han skulle til Amerika (IP var en av de oppgavene han lister opp) – at han «sendte fra Bø et telegram til (den danske historikeren) Albert Olsen om at det var umulig å komme på grunn av mavesår og doktors ordre». Ording bemerker selv at dette var «en flau historie, men det var ikke annet å gjøre hvis jeg ikke skulle gå fullstendig pokker i vold» (Mordt 2003: 283).

Sanness hadde mye av den samme tendensen til å stappe tilværelsen full av gjøremål, og viste ikke alltid noen utpreget forståelse for andre som ikke maktet det samme (Fonn & Elvebakk 2003: 34). Svært sosiale var også begge to. Mye av det som er beskrevet i Arne Ordings dagbøker er vel hva man i dag ville kalle nettverksbygging – eller muligens vedlikehold av det nettverket han allerede var del i. I en rekke treffpunkter med andre sentrale personer innenfor politikk, akademisk, embetsverk og presse legges det vekt på å utveksle informasjon og å få ting til å skje, ofte innenfor en selskabelig ramme. Noen ganger skled selskabeligheten ut i det akutte – som når Ording forteller om sitt besøk hjemme hos den senere lederen for Stortingets utenrikskomité, Finn Moe, sammen med pressemannen Baard Krogvik samt Sanness og hans kone Dagny om kvelden lørdag 23. februar 1946: «Det ble mye drukkenskap,» bemerker Ording lakonisk (Mordt 2003: 80).

Ikke minst var begge kjent som iherdige formidlere som oppfattet forskergjerningen som ukomplett hvis den ikke avfødte artikler og bøker som ble lest. Begge la vekt på å formulere seg elegant, men forståelig, og hadde en stor, allmennrettet produksjon. Om Ording skriver Sverdrup (2000: 27) at han «(s)om historiker og skribent brukte en enkel form, med et minimum av fremmedord og abstraksjoner», mens for Sanness skal formidlingen ha vært «et hellig prinsipp, og personlig hadde han opphøyet den elegante skriftlige formidlingen nærmest til en kunstart» (Fonn & Elvebakk 2003: 42).

Kanskje var disse personlighetsmessige likhetstrekkene noe av grunnen til at de to trivdes i hverandres selskap. Likheten i interesser, fagbakgrunn og politisk utvikling er i alle fall med på å

forklare hvorfor begge fant seg til rette med *Internasjonal Politikk*, og hvorfor de også holdt en klar linje selv om tidsskriftet endret seg radikalt da NUPI tok over.¹⁰

IP endrer form

På NUPI omformet John Sanness tidsskriftets profil. Det gikk fra å være en publikasjon med kortere og til dels polemiske artikler, til et mer vitenskapelig produkt som likevel hadde bred appell. Etter en lang periode med korte saksfremstillinger og hyppigere utgivelser, (den siste tiden før NUPI-overtakelsen var det igjen basert på seks hefter i året med 24 sider hver) ble tidsskriftet fra 1961 lagt om til det formatet som siden mer eller mindre har vært fulgt – med mellom 100 og 200 sider per nummer og fire eller seks utgivelser per år.

Etter over 20 år i mer eller mindre samme drakt var det antakelig på høy tid å gjøre forandringer. I forordet til nr. 1 1961 påpeker redaksjonen at det rådende formatet

har skapt en viss usikkerhet når det gjaldt anlegg og målsetting. Skulle hovedvekten vært lagt på raske kommentarer til aktuelle hendinger, burde tidsskriftet kommet oftere. På den annen side var det vanskelig å finne plass for større artikler og utredninger om spesielle emner (IP nr. 1 1961:1).

Det ble deretter konkludert med at

... man i dag, i tillegg til dagspressen og kringkastningen, i første rekke trenger et tidsskrift som kan gi plass til grundigere behandling av enkelte spørsmål i internasjonal politikk, da iblant slik at et hefte blir viet en allsidig behandling av en bestemt gruppe problemer (*ibid.*).

10 Også når det gjelder de mer anekdotiske fortellingene om de to, er likhetene til stede. Behovene for å få ting gjort kan av og til ha overskredet den praktiske sansen, eller i alle fall sansen for det praktiske som en begrensning. Som hjelpearbeider i Spania på slutten av 1930-tallet insisterte Sanness på å ta seg frem til fronten når det var erklært for farlig for de offisielle norske utsendingene. I en dansk beretning fra 1939 beskrives Sanness slik: «En dag fik vi paa Hotel Ritz Besøg av en ung lysshaaret Nordmand i Midten av Tyverne ved Navn Sannes. (Da det ikke gikk tog fra den spansk-franske grensen til Barcelona) tog han sin Haandkuffert og begyndte at spadsere den mere en 200 km lange Vej...» (Fonn & Elvebakk 2003: 29 ff, Schröder 1939:63 ff. Sanness fikk for øvrig haik etter hvert). Et lite ekko av dette finner man i festskriftet til Ordings 60-årsdag, basert på Trygve Lie. 10. april, dagen etter at de tyske styrkene hadde ankommet Norge og dagen før Nybergsund i Trysil ble bombet fordi kongen og regjeringen befant seg der, dro Ording etter regjeringen dit. I festskriftet heter det: «Stille og uanfektet kom han traskende i den dype snøen, iført bløt hatt, en tynn vinterfrakk, kalosjer og med stoken i den ene og en dokumentmappe i den annen hånd. Det var hele hans utstyr for en vinterkrig» (Sverdrup 2000: 23).

Det siste var nettopp tilfelle med det første nummeret med ny profil, et temahefte om Norge og utviklingslandene, basert på en konferanse NUPI og CMI hadde arrangert i midten av januar samme år på Nobelinstituttet. Den balanserte saksfremstillingen sto sterkt – det var viktig å belyse spørsmål fra mange sider.

Sanness hadde en uttalt målsetning om å gjøre tidsskriftet til en kanal for den forskningen som foregikk på NUPI. Allerede ved hans overtakelse var etter alt å dømme målgruppen definert slik som den ble omtalt av redaktør Olav Fagelund Knudsen 30 år senere: «Idealleseren er den bredt orienterte fagperson» (IP nr. 1 1990: 1). Både i Knudsens og Sanness' tid var en bredt orientert fagperson definert bredere enn bare forskersamfunnet. Beslutningstakere, byråkrater og journalister var typiske mottakere. På den annen side var heller aldri det opprinnelige IP blitt noe masseprodukt. Man siktet seg mer eller mindre inn mot det samme sjiktet i 1961 som i 1937, det var bare blitt en del større og mer profesjonalisert.

I denne perioden finner IP sin form. Før man kan si noe avgjørende om tidsskriftets innhold, bør grundigere studier foretas, men i denne perioden og årene fremover er det tre forhold som særlig peker seg ut: Forsøkene på å profesjonalisere tidsskriftet som forskningspublikasjon, dets iboende identitet som aktualitetspublikasjon og tidsskriftets plassering innenfor den utenrikspolitiske konsensus som rådet grunnen ved NUPI-etableringen.

Å gjøre IP til en mer rendyrket kanal for forskning var nødvendig, men samtidig var det verken lett eller spesielt ønskelig å komme fra det opprinnelige aktualitetspreget. Tidsskriftets historie bandt. Hvis man ser bort fra en viss etnosentrisme og klar underdekning av spørsmål fra for eksempel Sørøst-Asia, fortsatte IP å være overraskende aktuelt også etter hvert som tidsskriftet beveget seg i mer rent forskningspubliserende retning – til tross for at dette skulle innebære at artiklene med nødvendighet måtte bygge på mer langsiktig arbeid. Man kan følge mange spor fra brennbare internasjonale temaer via de spørsmålene som engasjerte den utenriksinteresserte norske offentligheten, til artiklene som til enhver tid ble publisert i IP.

Ut fra dagens standarder hadde også redaksjonen fortsatt forholdsvis godt armslag i det regimet som ble utviklet på 1960-tallet. Som nettopp det første nummeret i 1961 om Norge og utviklingslandene viser, var det ikke bare det vi i dag ville kalle meritterende forskning som slapp til. Nummeret var mer en konferanserapport, med bidrag fra praktikere i hjelpeorganisasjoner og byråkrater så vel som teoretikere. I tillegg til aktualitetsprofilen hang også behovet for å være politisk *nyttig* med.

Mange av artiklene som sto på trykk var neppe hva vi i dag ville kalt originalforskning. Det ble lagt vekt på å frembringe ny kunnskap i form av analyser av foreliggende empiri, men det var mindre vekt på å fremskaffe originalempiri. Det var også smått med teoriutvikling. Nå var i og for seg ikke dette noe oppsiktsvekkende. Grenseoppgangen mellom originalforskning og annen informert skribentvirksomhet var ikke alltid oppfattet som så tindrende klar som det forutsettes under dagens tellekantregime, og dette preget både tidsskriftet spesielt og NUPI generelt i begynnelsen (Fonn & Elvebakk 2003). I tillegg kommer at det miljøet som først og fremst trer frem her, var i en «sonderingsfase» hva både norsk utenrikspolitikk og internasjonal politikk angår. De første utenrikspolitiske analysene hadde nettopp for en stor del hatt form av utenrikskronikker og «ekspertkommentarer» i presse, kringkasting og tidsskrifter. Miljøet var lite, og ble ikke større av at brorparten av arbeidene ble skrevet på norsk. I tillegg var det uttalt politikk at arbeidene skulle nå frem hos det opplyste publikum. Det var i seg selv grunner til å allmennrette kunnskapsproduksjonen (*ibid.*). Samtidig beveger tidsskriftet seg i stadig mer forskningsmessig retning i tiårene som kommer, og under Olav Fagelund Knudsen redaktørperiode fra 1990 ble fagfellevurdering introdusert. Da slo Knutsen fast at «et panel av faglige rådgivere vil (heretter) bistå med kvalitetsbedømmelse av manuskripter, som nå innføres som rutine» (IP nr. 1 1990: 1).

Sanness' person spilte utvilsomt en stor rolle når det gjaldt å holde aktualitetslinjen varm, selv om han samtidig var en iherdig eksponent for de tidlige forsøkene på å gjøre tidsskriftet til en forskningskanal. I likhet med forgjengeren Ording var Sanness både en akademiker som foretrakk å grave seg ned i forskningen når situasjonen krevde det, og en organisator som ville få ting til å skje. Fortellingene fra NUPIs gründertid viser at det stadig rykket i foten til den nye redaktøren når det var «breaking news» ute i verden. Den sovjetiske innmarsjen i Tsjekkoslovakia i 1968 trekkes frem som et kroneksempel. IP-redaksjonen, som foruten Sanness besto av Olav Stokke, Martin Sæter, Arne Olav Brundtland, Kaare Sandegren og redaksjonssekretær Eilert Struksnes, kastet seg rundt og produserte et nummer på rekordtid, fullt av ferskt aktualitetsstoff og analyser (Fonn & Elvebakk 2003: 49). Det lå i blodet til eks-journalisten Sanness at han skulle være først ute, og kunne han ikke klare det, skulle han i alle fall bruke de mulighetene IP-formatet ga, til å vinne på å ha noe grundigere analyser enn pressen – og likevel komme ut så raskt som mulig.

Sanness satte avgjørende spor etter seg hva aktualitetslinjen angikk. Da han ble avløst av Harald Munthe- Kaas i 1972, het det fortsatt at målet var å

... utgi et aktuelt og samtidig seriøst tidsskrift om utenrikspolitikk, og innenfor de to permer (...) kombinere dekning av behovet for informasjon om internasjonal politikk med presentasjon av resultater av vår hjemlige forskning på området (IP nr. 1 1972: 1)

Det tredje trekket ved *Internasjonal Politikk* i denne perioden er plasseringen innenfor norsk utenrikspolitikk. En forutsetning ved NUPI-etableringen var at instituttet skulle ligge under Kirke- og undervisningsdepartementet (KUD) og ikke Utenriksdepartementet. Det var et selvstendig poeng at instituttet skulle drives mest mulig uavhengig av gjeldende norsk utenrikspolitikk, for øvrig i tråd med ideene om den saklige og nøytrale fremstillingen til IP-etablererne Christian Lous Lange og NKIS. I tillegg var formidlingsaspektet viktig for tilknytningen til KUD. En god del av formidlingen skulle målrettes mot skolebarn og -ungdom.

Til tross for strevet både med den uavhengighetsskapende tilknytningsformen til KUD og den generelle vekten på balanserte fremstillinger, ble det nok likevel publisert en del stoff i IP under den kalde krigens kaldeste periode som var vanskelig å skjelve fra rådende norsk utenrikspolitikk. Som under Ording på 50-tallet var ikke IP noen tumleplass for den utenrikspolitiske opposisjonen. Man kan mistenke at dette skyldes at de to redaktørene gjennom de første 35 årene begge tilhørte DNAs kjerne, men bildet er trolig mer sammensatt. Etter alt å dømme var både Ordings og Sanness' identiteter som forskere sterkere enn som politikere, noe som skulle antyde at de var opptatt av redaksjonell frihet i et fagtidsskrift. Vi vet riktignok mindre om Ordings periode som redaktør, men det har i alle fall ikke i arbeidet med dette foreløpige risset av IPs historie dukket opp historier som tyder på at Sanness bevisst prøvde å styre tidsskriftet politisk. Sanness skal til tross for sine klare politiske standpunkter ha vært opptatt av takhøyde og uavhengighet (Fonn & Elvebakk 2003: 28 ff). Dette gjaldt også når to av Sanness' hjertesaker, NATO- og Israel-spørsmålet, ble brakt på bane.¹¹ Men samtidig

11 Dette er basert på samtaler med blant andre Daniel Heradstveit, som i mange år publiserte Israel-kritiske artikler, og redaksjonssekretær Eilert Struksnes. Det må imidlertid også nevnes at Sanness ved en anledning i 1970 skal ha gitt etter for press fra blant andre den israelske ambassaden i forbindelse med en Israel-kritisk artikkel i et annet NUPI-tidsskrift, på en måte som kan ha vært medvirkende til at forfatteren senere ikke fikk

skal han for eksempel også ha vegret seg for at IP skulle omtale Vietnamkrigen mens den pågikk (se også Melle her). Melles nærlesning av forskjellige tekster av Sanness om henholdsvis Vietnamkrigen og Sovjetunionens Afghanistan-eventyr i dette nummeret av IP minner ellers om at tekst er et kraftfullt politisk virkemiddel, bevisst brukt eller ikke. Hva som mer ubevisst kan ha vært resultatet av redaktørens prioriteringer, er videre et annet spørsmål, og et tredje er om skribenter av alle politiske avskygninger *ønsket* å publisere i IP. Med Johan Jørgen Holsts inntreden som forskningssjef på NUPI ved inngangen til 1970-tallet ble det for øvrig definert som et klart mål for instituttet å være relevant for norsk utenrikspolitikk (Fonn & Elvebakk 2003: 101). Det er foreløpig uklart om dette fikk noen betydning for publikasjonsprofilen.

Sakkyndig, objektivt, populært?

Tidsskriftet *Internasjonal Politikk* oppsto som et ledd i den gryende interessen for fagfeltet ved samme navn i mellomkrigstiden. Det ble etablert av Norsk komite for internasjonale spørsmål i 1937, og etter et opphold under krigen ble publikasjonen gjenopptatt med Chr. Michelsens Institutt som utgiver i 1947. CMI ga ut IP til 1972, det siste drøye tiåret sammen med NUPI, som huset tidsskriftet fra oppstarten. Ved etableringen i 1937 ble grunntanken om «sakkyndig og objektiv opplysning» – som samtidig var «skrevet i en populær form» slått fast. Dette er en arv som har fulgt *Internasjonal Politikk* siden, og de to gründerredaktørene Arne Ording og John Sanness var etter alt å dømme med på å befeste denne profilen, samtidig som de hver for seg endret og utviklet publikasjonen. Under Arne Ording ble tidsskriftet drevet av en liten krets som kunne regnes som eksperter på internasjonal politikk og norsk utenrikspolitikk. Selv om denne kretsen ble utvidet etter krigen, var det fortsatt ikke mange å ta av til å fylle denne typen roller, og det er følgelig riktig å si at det fortsatt var et sakkyndig miljø som drev IP. Tidsskriftet fortsatte også hele tiden å være «skrevet i en populær form» og la seg ofte tett opp til aktuelle temaer, til tross for en etter hvert uttalt vilje til å utvikle et tydeligere forskningspreg. Både Ording og Sanness bidro til at tidsskriftet var både sakkyndig og populært, i den betydning at det henvendte seg bredt innenfor det interessefeltet det tok for seg.

fast ansettelse. Dette er en kjent historie fra NUPIs barndom som trekkes frem av flere nåværende og tidligere NUPI-medarbeidere. At Sanness reagerte skarpt er det ingen tvil om, men det er i dag vanskelig å bringe på det rene om forfatterens ansettelsesforhold virkelig ble påvirket av episoden.

Når det gjelder spørsmålet om objektivitet, er dette mer uavklart. Det synes imidlertid sannsynlig at balanse ble tilstrebet. En mer inngående analyse av *Internasjonal politikk* gjennom årene vil kanskje besvare dette spørsmålet klarere. Ettersom IP tok mål av seg til å være et redskap både for beslutningstakere og formidlere og forskere som befattet seg med norsk utenrikspolitikk, vil en grundig kartlegging av tidsskriftets tendens og retning kunne gi interessante svar.

Litteratur

- Bull, Trygve (1987) *Mot Dag og Erling Falk*. Oslo: Cappelen
- Bull, Trygve et al. (1958) *Festskrift til Arne Ordning på 60-årsdagen 7. mai 1958*. Oslo: Aschehoug
- Dahl, Hans Fredrik & Henrik G. Bastiansen (2000) *Hvor fritt et land? Sensur og meningstvang i Norge i det 20. århundre*. Oslo: Cappelen
- Fonn, Birgitte Kjos & Vebjørn Elvebakk (2003) *Med verden som bakteppe. Historien om gründertiden ved NUPI 1959–69*. Oslo: NUPI
- Internasjonal politikk* (1937–2007) Utvalgte numre.
- King-Hall, Stephen (1937) *Chatham House*. Oxford: Oxford University Press
- Mordt, Gerd (red.) (2000) *Arne Ordings dagbøker*, bind II. Oslo: Tano Aschehoug
- Ordning, Arne (1949) *Norsk utenrikspolitikk*. Oslo: Det Norske Arbeiderparti.
- Ordning, Arne (1933) *Det tredje rike*. Oslo: Fram forlag.
- Ordning, Arne (1921) «Hvorfor jeg er kommunist». *Mot Dag* 5. september. (<http://virksommeord.uib.no/taler?id=68>).
- Riste, Olav (1987) *Utefront*. Bind 7 i *Norsk utenrikspolitikks historie*. Oslo: Aschehoug.
- Sanness, John (1983) «Ung i 30-årene» i John Kristen Skogan (red.) *Utsyn og innblikk. Artikler av John Sanness*. Oslo: Tiden.
- Schröder, Fritz (1939) *Bomber over Barcelona*. København: Det Schönbergske Forlag.
- Skodvin, Magne (1983) «Den unge mann», i John Kristen Skogan (red.) *Utsyn og innblikk. Artikler av John Sanness*. Oslo: Tiden
- Steine, Bjørn Arne (2005) «Forskning og formidling for fred 1900–1950». *Historisk Tidsskrift* 84 (2): 257–74.
- Sverdrup, Jakob (2000) «Arne Ordning og hans dagbøker» i Erik Opsahl (red.) *Arne Ordings dagbøker*, bind I. Oslo: Tano Aschehoug.

Debatt:

Helhetsperspektiver på norsk utenrikspolitikk

25. april i år publiserte NUPI kortrapporten *Norske selvbilder og norsk utenrikspolitikk* under en konferanse ved samme navn, et forsøk på å anlegge et helhetsperspektiv på norsk utenrikspolitikk både hva idealer og realiteter angår. En helhetsperspektivrapport vil heretter bli fast vedlegg til *Internasjonal politikk*. *Sverre Lodgaards* åpningsinnlegg under konferansen gjengis her, sammen med en kortversjon av rapporten, skrevet av dens hovedredaktør *Halvard Leira*. Selve rapporten samt innlegg fra paneldebatten kan lastes ned fra www.nupi.no

Sverre Lodgaard
direktør,
NUPI

Vi presenterer i dag en rapport om norske selvbilder og norsk utenrikspolitikk som identifiserer samsvar og spenninger mellom selvpoppfatningen og den politikken som føres. Forfatterne finner mye samsvar, men også noen viktige spenninger og potensielle selvmotsettelser. Det siste er det mest interessante, for det er der incitamentene til kursendringer ligger. Gjennom et bredt, helhetlig perspektiv på samsvar og dissonans håper forfatterne å synliggjøre hvor og i hvilke sammenhenger Norge stilles overfor viktige veivalg. «Helhetlig» er en tilsnikelse i denne forbindelse – ikke noe perspektiv fanger opp alt – men noen perspektiver får med seg mye. Her er ett av dem.

Hvorfor er det viktig med helhetsperspektiver på norsk utenrikspolitikk? Hvilke begreper og perspektiver hjelper oss til å ordne tanke og politikk?

En samlet oversikt over Norges forhold til omverdenen, i hendene på de viktigste beslutningsfatterne, var kanskje mulig i våre første år som uavhengig stat, da norsk utenrikspolitikk ikke dreide seg om stort mer enn nøytralitet, skipsfart og handel. Men det var lenge siden. I dag må komplekse virkeligheter forenkles slik at beslutningsfatterne blir i stand til å håndtere dem. Til det trengs det begreper og perspektiver som kan ordne store empiriske felt, gjøre det lettere å forstå sammenhengene mellom de ulike delene av utenrikspolitikken, identifisere spenninger og sårbare punkter, og

se nye muligheter. Så langt fra å være politisk nøytrale, innebærer slike reduksjonsprosesser viktige politiske valg.

Helhetsperspektiver er spesielt viktige for å utvikle synergieffekter og luke vekk elementer som ødelegger for hverandre. Det er viktig for alle stater i en verden hvor mye henger sammen med mye, om ikke alt med alt. Men en stat med såpass begrenset utenrikspolitisk erfaring som Norge – Jørgen Løvlands minimalistiske oppskrift fra 1905 var rettesnor i flere tiår – har formodentlig et større forbedringspotensial enn mange andre stater. Hos oss rådde sektororienteringen grunnen langt inn i etterkrigstida.

Det kan legges mange brede perspektiver på vårt samkvem med utlandet. Ett slikt perspektiv tar utgangspunkt i tradisjonene: nøytraliteten og utenforskapet, støtten til internasjonale regler, normer og standarder, med iboende tendenser til tunnelsyn og moralisme, internasjonalismen og sektororienteringen.

Nøytraliteten lever videre i vår politiske kultur og slår av og til ut i politikken. F.eks. preger den våre bidrag til diverse fredsprosesser. Der snakker vi riktignok ikke så mye om nøytralitet, men om *tillit* hos alle berørte parter. Den norske rollen er som regel tilretteleggerens. Den er utviklet til en norsk spesialitet, og for å spille den må vi ha tillit og åpne kommunikasjonskanaler i alle retninger av betydning. Slik sett står normaliseringen av forholdet til den nye palestinske samlingsregjeringen i en norsk tradisjon, ikke bare i en linje tilbake til Oslo-avtalene på begynnelsen av 90-tallet. Nøytralitet er også et nøkkelord i klassisk «inter-position peacekeeping», hvor de nordiske landene har vært foregangsland. Også i de humanitære organisasjonenes arbeid kommer nøytraliteten til uttrykk, klarest og mest prinsippfast i Røde Kors.

Utvikling og håndheving av internasjonale regler, normer og standarder er en typisk småstatsinteresse, for å øke forutsigbarheten i det internasjonale samkvemmet og for å redusere maktens vilkårlighet. Det ene er noe nær synonymt med det andre. Det interessante og problematiske inntreffer når denne interessen slår ut i uavkortet argumentasjon for det etisk rette og riktige. Da dreier det seg om sinnelagsetikk, ikke vurderinger av handlingers sannsynlige konsekvenser og hva som slik sett tjener målet. I nyere tid kjenner vi denne problematikken bl.a. fra arbeidet for demokrati og menneskerettigheter. Moralismen kreverforandringer «head-on», og gjerne med det samme. Vi kritiserer USA for å være retthaversk, og det er en spenning mellom vårt selvbilde som fredsnasjon og vår atlantiske orientering. Men rapporten peker også på en likhet: Den minner om at det ligger noe retthaversk og eksepsjonelt også i vår egen politiske

kultur. Hadde vi flyttet kommaet fra 4,5 millioner innbyggere til 45, eller enda et hakk ut, ville likheten blitt tydeligere.

Internasjonalismen kom i hovedsak til etter andre verdenskrig, da vi ble kastet inn i et internasjonalt militært samarbeid uten noen bred utenrikspolitisk tradisjon eller profil å bygge på og integrere det i. Både den kalde krigen og overfallet i 1940 tilsa en sterkere satsing på militære virkemidler. Sektororienteringen har fulgt oss gjennom årene. Finner og svensker har ofte sagt at utenrikspolitikken er deres fremste forsvarslinje. De militære styrkene har vært innordnet for ikke å si underordnet en bredt anlagt sikkerhetspolitikk. Og der andre har brettet ut brede sakskart for å spille på sammenhengene, har vi vært tilbøyelig til å forhandle sak for sak. For noe sånt som 25 år siden sa en plansjef i UD, sarkastisk, at samordning over sektorgrensene var noe vi her til lands overlot til rasjonaliseringsdirektoratet.

Et annet bredt perspektiv er det geopolitiske. Etter at globaliseringen tok det meste av oppmerksomheten på 90-tallet, er geopolitikken kommet til heder og verdighet igjen i dette århundret. Denne gangen dreier den seg først og fremst om energitilganger og energisikkerhet, og for Norges del faller den nye oppmerksomheten om geopolitikken sammen med den nye interessen for nordområdene. De geopolitiske variablene der oppe er energi, transport og de grunnleggende vilkårene for effektiv ressursutnyttelse: et heldekkende miljøregime og enighet om grensene. Norge ligger i omtrent den samme geopolitiske trekanten som for hundre år siden, på Rudolf Kjelléns tid – Russland, USA og EU/EUs medlemsland – men sakene, de geopolitiske ytringsformene, er andre. Kampen om rørledningsnettene i Eurasia er en glimrende illustrasjon av geopolitikk anno 2007.

Et tredje perspektiv gjelder forholdet mellom vårt selvbylde og andres bilde av oss. I en artikkel i *Internasjonal politikk* nr. 3, 2002 pekte jeg på det motsetningsfylte i den norske utenrikprofilen. Norge ligger på toppen av den internasjonale bistandsstatistikken, mens handelspolitikken fortsatt diskriminerer mot u-landene med en gjennomsnittlig toll på landbruksvarer opp mot 100 prosent. Vi gir mye humanitær hjelp, men har tradisjonelt vært restriktive når andre folkeslag kakker på døra. Vi har en høy profil i FN, men vegrer oss mot EU. Fellesnevneren ligger i det gamle ordtaket «trø meg ikkje for nære». Ja, vi er internasjonister, men vi foretrekker å holde omverdenen på armlengdes avstand. Det er dette som er det historiske kompromisset mellom tradisjonelt utenforskap og moderne internasjonalisme, mellom gammel «være seg selv nok»-tradisjon og verdensomspennende aktivisme.

Gjør et tankeeksperiment: Sett at vi hadde ligget lavt på f.eks. bistandsdimensjonen, hvordan ville utlendingers bilde av Norge blitt da? Et land som fører en beskyttende handelspolitikk, som fortsatt har relativt få innvandrere, som understreker sjørråderetten over ressursene i store havområder, som har enorme oljeinntekter, men som vegrer seg mot EU og gir lite u-hjelp: Dette er bildet av en grisk, selvopptatt nasjon, og det stemmer overhodet ikke med vårt selvbilde. Våre rettigheter til sokkel og økonomiske soner til sjøs teller særlig tungt i totalbildet: Alt tatt i betraktning – olje, gass og fisk – er det neppe noe land som har profittert så mye på utviklingen av havretten som Norge – og så krever vi enda mye mer. Når vi i dag ser ut over Norskehavet og oppover i Barentshavet, er det meste norsk i en eller annen forstand. Vi hevder at Svalbardsonen er eksklusiv norsk økonomisk sone og at sokkelen er norsk helt opp til kanten av Nansen-bassenget, hvor det blir brådjupt. Etter vårt syn er sokkelen i det aller meste av Smutthavet også norsk, mens sokkelen i Smutthullet blir å dele med russerne. Oljedirektoratet sa nylig at de geologiske strukturene nord i Barentshavet er lovende.

For å få dette til å stemme *må* vi ligge høyt på dimensjoner som u-hjelp, humanitær assistanse og bidrag til fredsprosesser og fredsbevarende operasjoner. For manglende samsvar er vondt å leve med. Utviklingen i nord, med uavklarte grenser og ukjente energiforekomster, reiser nye spørsmål som vil kreve nye tilpasninger etter hvert. Det er et veldig spenn mellom Norge som bidragsyter til FN, utvikling og fredsprosesser i sør – det sjenerøse Norges bidrag til fellesnytt – og våre territorielle krav med tilhørende store inntektsmuligheter i nord – det som enkelte kaller ishavsimperialisme. Rapporten påpeker også at overgangen mellom selvbildet som god ressursforvalter og promoteringen av norske territorielle interesser ofte er glidende.

Det største uavklarte spørsmålet gjelder Svalbardsonen og sokkelen rundt Svalbard, hvor posisjonene bygger opp til at «winner takes it all». Kanskje er det klokt å søke mellomposisjoner. Selv har jeg pekt på par. 82 i havrettstraktaten, som sier at opp til 7 prosent av inntektene fra ressursutvinning på store havdyp, i internasjonale farvann, skal gå til menneskehetens felles beste, i praksis gjennom FN slik verden i dag er organisert. Hva om vi sa at vi ikke er innstilt på å skattlegge framtidig olje og gassvirksomhet i Svalbardsonen helt opp under taket, men la 7 prosent gå til FN? For å få folk til å tenke i en ny retning er det ikke nok å si det i generelle former, for da skjer det ikke. Det er nødvendig å fremme et konkret forslag. Hvis andre reagerer med å si ikke slik, men sånn, er hensikten oppnådd.

Innenfor en ramme som sikrer et rimelig samsvar, kan vi imidlertid komponere og dimensjonere på mange måter. Vi kan satse mer eller mindre på eksport av sikkerhetsassistanse, bidrag til fredsprosesser, humanitær hjelp, bistand, politiske utspill og profilering i internasjonale organisasjoner, internasjonal helsepolitikk og innsatser for miljøet. Vi kan profilere oss gjennom Forsvarsdepartementets innsats ute, gjennom Utenriksdepartementet og andre departementer og offentlige etater, gjennom frivillige organisasjoner og den norske modellen for samarbeid mellom regjeringsapparatet og NGOene. Vi kan også profilere oss gjennom norske selskapers engasjementer ute, særlig gjennom selskaper hvor staten har aksjemajoriteten. I havområdene utenfor Norge kan selskapenes beslutninger om ressursutvinning og energileveranser – til Europa eller USA eller andre steder – få betydelige konsekvenser for orienteringen av norsk utenrikspolitikk. Derfor er det ikke urimelig å forvente at det politiske systemet prøver å komme i sterkere inngrep med noen av de viktigste beslutningene.

Da vi gikk i gang med denne rapporten, ble det straks klart at vi ikke vet nok om andres bilder av Norge til å klargjøre og dokumentere en slik sammenlikning av selvbilder med andres bilder av oss. Hvis vi får mulighet til å foreta en spørreundersøkelse blant borgere og eliter i mange andre land, kan vi komme tilbake til det.

Utenriksministeren understreker ofte at Norge skal være til å kjenne igjen, særlig i nordområdesammenheng og på feltet fred, forsoning og utvikling. Andre har gjort det før ham, om ikke med samme systematikk. Dette har adresse til andre stater og aktører: Vi skal være transparente, forutsigbare og pålitelige. Transparens gir forutsigbarhet som igjen skaper tillit. Under den kalde krigen var dette oppskriften for tillitskapende tiltak i sikkerhetspolitisk sammenheng. I dag praktiseres den som allmenn retningslinje i utenrikspolitikken.

Rapporten heter *Norske selvbilder og norsk utenrikspolitikk* og holder altså norske selvbilder opp mot norsk utenrikspolitikk. Gjenskjenning er viktig også på hjemmebane. Kjenner norske menn og kvinner seg igjen i vår utenrikspolitiske praksis? Selvbilder og utenrikspolitiske praksiser går ikke nødvendigvis i hop; det er heller ikke sikkert at de *kan* gå i hop. Hvis de ikke går i hop, ligger det i dette et incitament til å justere selvbildet eller politikken, eller begge deler. Selvbildet er vanskeligere å justere enn politikken, for de tre selvbildene som framheves i rapporten – utenforskapet, altruismen og den atlantiske bindingen til et land med velutviklet eksepsjonalistisk tankegang; attpåklatten som det heter, og som

henspiller på en liknende tilbøyelighet hos oss, men som på grunn av vår beskjedne størrelse tar andre og mildere former – har alle dype historiske røtter. Og tradisjoner er ikke noe vi kan bestemme oss for å avvikle. De kan bare svekkes, styrkes eller snus litt etter litt. Tradisjonene videreføres dessuten i et politisk system som vektlegger konsensus om utenrikspolitikken, og utenrikspolitiske spørsmål berøres bare marginalt i debattene foran stortingsvalg. Det innebærer at vi møter en dynamisk omverden med en innebygd treghet tuftet på etablerte konsensusdannelser. Enigheten er i regelen en styrke, rent bortsett fra at den kan sperre for debatt. Tregheten er ofte en belastning. Andre land har andre vaner. F.eks. diskuterer Israel grunnleggende spørsmål for statens framtid så fillene fyker og med deling på midten.

I sin omgang med selvbildene tar forfatterne to forbehold. For det første at det ikke finnes et uproblematisk nasjonalt subjekt, med en enkel identitet og bestemte, avgrensede selvbilder.

Tvert imot foregår det interne definisjonskamper om flere av dem. I noen tilfeller er selvbildene tilnærmet hegemoniske, i andre tilfeller finnes det ingen entydige kollektive bilder. Et eksempel på det siste er forestillingen om at Norges idealer og interesser faller sammen slik at Norge tjener allmennyten ved å forfølge sine egeninteresser. Det er i høy grad kontroversielt. For det andre har forfatterne ingen intensjon om å forsøke å avdekke den enkelte nordmanns selvbilder. De forholder seg til innspill i det offentlige ordskiftet, i hovedsak fra offisielle kilder, og til offisielle og halvoffisielle utenrikspolitiske praksiser.

Rapporten følger de tre selvbildene gjennom en serie politikk-områder. Den drøfter Norge som fredsnasjon, som et stort bistandsland og som forkjemper for multilateralitet gjennom FN-systemet – samlet sett bildet av Norge som en altruistisk og uegennyttig stat. Deretter tar den for seg handelspolitikken, hvor det ikke finnes noe entydig selvbylde, men hvor altruisme og fattigdomsbekjempelse balanseres mot egeninteresse, annerledeshet og sjølråderett. Ingen har spissformulert det siste så slående effektivt som Jon Leirfall: «Når vi sei suverenitet mein vi landbruk.» Noen av de samme spenningene finner vi i nordområdepolitikken, hvor selvbildet som multilateralist og miljøforkjemper igjen står mot et selvbylde preget av egeninteresse og sjølråderett. Rapporten avslutter med en gjennomgang av Norges forhold til NATO og EU og vår nære allierte USA. Det historisk grunnleggende bildet av Norge som utenforland, et land ulikt andre, som intervenerer inn i statssystemet fra en plass utenfor – preger Europa-debatten, men ligger også under bildet av

det altruistiske Norge, et særsyn av et uegennyttig land som engasjerer seg i fredsarbeid, bistand og FN på uegennyttig vis.

Mens NUPI driver noen brede og til dels langsiktige forskningsprogrammer om internasjonal økonomi og politikk, har forskningen om norsk utenrikspolitikk vært adhoc-preget, avhengig av hvilke oppdrag vi har fått. Norges forskningsråd har ikke hatt midler til forskning om norsk utenrikspolitikk, men vil kanskje få det i forbindelse med rådets nordområdesatsing. For å rette på dette har vi tatt mål av oss til å gjøre *årlige* rapporter om helhetsperspektiver på utenrikspolitikken, som vedlegg til *Internasjonal politikk*. Dette er den første. Rapporten er redigert av Halvard Leira, som med stø penn har sikret systematikken i den. Han har også skrevet avsnittene om Norge som fredsnasjon. Axel Borchgrevink har hatt hovedansvaret for avsnittene om bistand, Arne Melchior for avsnittene om handel, Eli Stamnes for teksten om FN, Indra Øverland for teksten om nordområdene og Nina Græger for avsnittene om USA, NATO og EU. Ytringene står som vanlig for forfatterens egen regning: NUPI innestår for at den holder en kvalitet som berettiger at den legges ut i det offentlige rom.

Norske selvbilder – norsk utenrikspolitikk

Halvard Leira
forsker, NUPI

«Norge skal være til å kjenne igjen.» Dette var utenriksminister Jonas Gahr Støres beskjed da han overtok som utenriksminister høsten 2005, og det har vært et gjennomgangstema siden den gang. Sammen med honnørord som langsiktighet og konsekvens har «gjenkjennelighet» blitt et faneord. Regjeringen har imidlertid også lansert behovet for en bred gjennomgang av hva som er Norges utenrikspolitiske interesser og mål, og hvilke virkemidler som er best egnet til å fremme dem. Det finnes klare taktiske begrunnelser for å understreke gjenkjennelighet, både internt og eksternt. Det er imidlertid ikke sikkert at det er strategisk klokt å understreke gjenkjenneligheten hvis man samtidig er usikker på om den politikken som skal være til å kjenne igjen, er i tråd med de større interesser, mål og virkemidler. Temaet gjenkjennelighet reiser også spørsmål. Hva er det Norge skal gjenkjennes som, og hvem er det som skal gjenkjenne den norske utenrikspolitikken?

Spørsmålet om hva norske interesser er, henger nødvendig sammen med hva nordmenn mener at Norge er, med norsk identitet. Utenrikspolitikken er i aller høyeste grad med på å produsere og reprodusere denne identiteten. Gjennom utenrikspolitiske uttalelser skapes bilder av stater i egen befolkning og i andre stater, og gjennom handlinger kan de samme bildene reproduseres eller utfordres, styrkes eller svekkes. Utenrikspolitiske selvbilder er en nødvendighet; for å vite hva man skal gjøre, er det en forutsetning å vite hvem man er, og i hvilken relasjon man står til andre. Selvbilder er også med på å skape forståelse og sammenheng når nye hendelser og handlinger tolkes inn i de allerede eksisterende mønstrene. Det ligger imidlertid to iboende spenninger i denne stadige bekreftelsen og reproduksjonen av identitet som foregår gjennom utenrikspolitikken.

For det første er det sjelden fullstendig sammenfall mellom liv og lære. Det vil ofte være større eller mindre sprik mellom hva en stats representanter sier at staten er og ønsker å gjøre, og hva slags politikk som blir resultatet. Slik spenning mellom politikens uttalte mål og dens konkrete gjennomføring er det vanlige og innebærer ikke i seg selv noen nødvendige problemer. Det kan imidlertid skape betydelige problemer for forsøkene på å skape en helhetlig utenrikspolitikk hvis spriket mellom det selvbildet som presenteres i taler og redegjørelser og det selvbildet som fremstår gjennom utenrikspolitiske handlinger blir for stort. Hvis befolkningen ikke lenger gjenkjenner seg selv i landets utenrikspolitikk, kan hele byggverket rase sammen. Et eksempel på dette er det interne troverdighetstapet elitene i USA opplevde under og etter krigføringen i Indokina på 1960- og 70-tallet. Mange vil mene at Bush-administrasjonen sliter med det samme i dag. Denne typen utfordring er ekstra aktuell i en tid hvor statene må kjempe for sin eksklusivitet som legitimitetsbærere.

For det andre er det ikke gitt at resten av verdens stater og folk har de samme bildene av en stat som det staten og dens innbyggere har av seg selv, eller at de forstår de utenrikspolitiske praksisene på samme måte. Oftest vil de forholde seg til praksisene som sådan, og ikke til det selvbildet som ligger til grunn. Dette kan i sin tur føre til problemer for den utenrikspolitiske måloppnåelse, ikke minst gjennom likegyldighet overfor det man selv opplever som kjerneverdier. For å bøte på manglende eller det man selv oppfatter som for lite positive bilder av egen stat i andre stater, har en rekke stater de siste årene tydd til det som kalles «public diplomacy», en form for merkevarebygging med staten som produkt. Et norsk eksempel på

slike forsøk finnes i prosessen rundt det såkalte omdømmeutvalget, nedsatt av UD i 2004.

Norsk utenrikspolitikk er ikke unntatt fra disse prosessene. Norske utenrikspolitiske utsagn og praksiser preges derfor av visse velkjente selvbilder: at Norge er et lite land, at Norge er en fredsnasjon, at Norge deler av sitt økonomiske overskudd med andre land gjennom bistand, at Norge er en sterk bidragsyter til det internasjonale fellesskapet gjennom FN-systemet, at Norge bygger opp under multilateralitet og regelbunden internasjonal politikk, at Norge er en ihuga atlantist, at Norge er et utenforland og at Norges idealer og interesser sammenfaller slik at Norge tjener allmenntjenesten ved å forfølge sine egeninteresser. Forskjellige selvbilder aktiveres til forskjellige tider og av forskjellige spørsmål. Noen selvbilder har svunnet hen over tid, mens andre har kommet til eller blitt reaktualisert. Det lar seg imidlertid gjøre å identifisere to hovedbilder og en attpåklatt. Det historisk grunnleggende selvbildet er Norge som et utenforland, et land ulikt andre, som intervenerer inn i stats-systemet fra en plass utenfor, og som har privilegert innsikt. Dette er et bilde som ikke kommer eksplisitt til uttrykk i det daglige, men som har vært helt tydelig som premiss i Europa-debattene, og som også gjenfinnes i bistandspaternalisme, ishavsimperialisme og landbruksproteksjonisme.

Dette selvbildet har imidlertid også ligget under det andre sentrale selvbildet, det altruistiske. Vissheten om Norges sterke sider, kombinert med en sterk pliktetik, har gjort engasjement overfor omverdenen til et kall, en misjon eller et ansvar. Det er nettopp selvbildet som et eksepsjonelt land som gjør det mulig å engasjere seg i fredsarbeid, bistand og FN, så å si med fasit i hånd. Den altruistiske trang til engasjement leder imidlertid også til et stadig behov for ny aktivitet. Generelt ser vi at det altruistiske selvbildet drives mer av ønskene om å gjøre det rette enn av resultatene på bakken rundt om i verden.

For å returnere til utgangspunktet, så er den viktigste utfordringen hva gjelder gjenkjennelighet at nordmenn selv kjenner seg igjen i norsk utenrikspolitikk. Så langt har dette gått relativt bra. Det siste tiåret har synliggjort spenninger mellom selvbildene som atlantist og som fredsnasjon, aktualisert særlig gjennom norsk militært nærvær i Irak og Afghanistan. Det er allikevel viktig å understreke at de to selvbildene og deres praksiser ikke står i noen nødvendig motsetning. Vissheten i Norge om sikkerhetsgarantien fra NATO er med på å muliggjøre fredsengasjementer, vissheten om det nære forholdet mellom Norge og USA er med på å gjøre Norge interes-

sant som fredsoperatør i konfliktsoner rundt om i verden, og Norges kompetanse og tilgang er med på å gjøre norske fredsengasjementer interessante for USA der landet selv ikke kan eller vil engasjere seg. Det finnes også andre spenninger mellom selvbildene, og mellom praksiser og selvbilder. Erfaringen er imidlertid at selvbilder kan være forbausende fleksible, praksiser man skulle tro brøt med etablerte selvbilder, har tendert til å endre selvbildene, heller enn å føre til at de blir skrinlagt. Selvbildene har altså vist stor evne til å gjøre nye hendelser og praksiser meningsfulle, ved å sette dem inn i de kjente rammene. Gitt at de grunnleggende selvbildene er mellom 100 og 150 år gamle, og at selv attpåklatten atlantismen nærmer seg 60, er det kanskje ikke så overraskende at de viser stor stayerevne.

Spenningene internt i de enkelte utenrikspolitiske selvbilder og mellom selvbildene gjør imidlertid samlet konsistens og gjenkjennelighet overfor omverdenen nesten umulig. Problemet med begge de nevnte overordnende selvbildene er at de ikke gjør seg noe særlig utad. Andre stater og aktører har vanskelig for å se Norge som noe spesielt land, og aksepterer altruismen uten å vurdere den som noe norsk kall. Praksiser grunnet i selvbildet som eksepsjonelt land tolkes fort vekk som ren interessepolitikk, og kan vanskelig virke imagebyggende, mens praksiser grunnet i det altruistiske selvbildet nok verdsettes og i en viss grad støtter opp under et ønsket norsk image. Gitt den norske eksepsjonalismen, er det også en form for symmetri i at det siste sentrale selvbildet, den historiske attpåklatten, er den atlantiske bindingen til et annet land med velutviklet eksepsjonalistisk tankegang – USA. Når nordmenn forundrer seg over det som oppfattes som selvhøytidelig og retthaversk amerikansk utenrikspolitikk, er det fristende å speide etter bjelken i eget øye. Hvis man har verdens største økonomi og militærmakt, samt 300 millioner innbyggere, kan man tillate seg å drive korstog på vegne av de sanne og gode ideer. Hvis man er en mellomstor stat med 4,5 millioner innbyggere, må man nøye seg med å drive misjonering.

Selvbilder med begrensninger

Morten Aasland
spesialrådgiver i
Utenriksdepartementet.
Leder UDs utredning om
globalisering og norsk
utenrikspolitikk

NUPIs rapport *Norske selvbilder og norsk utenrikspolitikk* er et interessant bidrag til ordskiftet om hva norsk utenrikspolitikk er, og hvorfor den er som den er. Rapporten kaster samtidig lys over sammenhenger i utenrikspolitikken på en måte som gjør at den også bidrar til ordskiftet om hva norsk utenrikspolitikk bør være.

Vi kjenner intuitivt igjen de utenrikspolitiske selvbildene rapporten løfter fram: Norge som fredsnaasjon og trofast FN-støtte, som uegennyttig bistandsgiver i verdenstoppen og som atlantist og svoren tilhenger av forpliktende internasjonalt samarbeid, men samtidig utenforland (med en variant av Gro: «Det er typisk norsk å stå med et ben utenfor»).

Selvbilde er et nyttig grep for å forstå norsk utenrikspolitikk. Men det er likevel ikke mer enn ett av flere. Og som de fleste metoder har den sine begrensninger. Trekkes det ene perspektivet for langt, kan det fortrenge andre perspektiver; blir det ene begrepet for dominerende, kan det komme i veien for gjenstanden som studeres.

Sverre Lodgaard nevnte i sin innledning da selvbilder rapporten ble presentert, tre perspektiver for å forstå norsk utenrikspolitikk – våre utenrikspolitiske tradisjoner, geopolitikk og selvbilder. Det finnes ytterligere perspektiver. Ett perspektiv, som synes vel etablert i historieskrivning og forskning omkring norsk utenrikspolitikk, er forankret i interesser. Kanskje er det et nyttig perspektiv for å forstå noe nytt og vesentlig ved Norge som stat og dermed som utenrikspolitisk entitet, som følge av utviklingen av petroleumssektoren

Artikkelen er uttrykk for forfatterens egne synspunkter. Takk for kommentarer til utkast fra kolleger i og utenfor UD.

de siste tiårene. Verdifulle olje- og gassressurser, oljeselskaper og en leverandør- og serviceindustri med internasjonal orientering, og en betydelig finansformue, har på en håndfast måte på få år endret Norge og gitt oss en ny og utvidet interesseportefølje som stat. Det synes viktig å ha med en interessebasert analyse hvis man skal forstå norsk utenrikspolitikk i dag, og jeg skal komme kort tilbake til det.

Denne kommentarartikkelen har to siktemål, knyttet til selvbilderapporten og interesser:

- For det første, NUPI-rapporten viser på en tankevekkende måte at norske utenrikspolitiske selvbilder ser ut til å ha en iøynefallende begrensning, ved at interesser glimrer med sitt fravær.
- For det andre, selvbildene framstår som en verdifull tilnærming for å forstå norsk utenrikspolitikk, men de bør utfylles med andre tilnærminger for å gi et helhetlig bilde, og blant disse bør en tilnærming som fanger opp interesser være med.

Utgangspunkt for denne kommentaren er også utredningsprosjektet som er satt i gang i Utenriksdepartementet, om virkningene av globalisering og internasjonale endringer for norsk utenrikspolitikk. Utenriksminister Jonas Gahr Støres prosjekt «Refleks – norske interesser i en globalisert verden» skal utrede og bidra til ordskifte omkring viktige problemstillinger knyttet til omfattende og raske globale endringer og hva de betyr for utenrikspolitikken. Prosjektet skal munne ut i en stortingsmelding med tilrådinger og forslag, innen utløpet av denne stortingsperioden.

To spørsmål står i sentrum når vi forsøker å gripe dette an:

- Ønske om klarhet i hva vi samlet, som land faktisk gjør, og hvorfor.
- Ønske om klarhet i hva vi først og fremst bør gjøre.

Det første krever kartlegging og analyse, og her er NUPIs rapport om selvbilder ett bidrag. Det andre er politikkenes oppgave. Men grunnlaget for de politiske valgene kan utredes. Denne kartleggingen krever tenkning omkring tre–fire spørsmål:

- Hva er de viktigste internasjonale utviklingstrekkene, og hvilke internasjonale endringer påvirker i særlig grad Norge og grunnlaget for utenrikspolitikken vår?
- Hva er våre interesser, er de i endring – og på hvilken måte, og hvordan kan vi prioritere mellom ulike interesser og tilhørende mål?

- Hvordan oppnås i dag utenrikspolitiske mål, når internasjonale rammevilkår er i endring (nye aktører, arenaer, virkemidler osv.)?
- Har vi som land (dvs. først og fremst forvaltningen) samlet virkemidler og organisert oss på en effektiv måte for å oppnå prioriterte internasjonale mål?

Det er ikke Utenriksdepartementets oppgave å forske omkring disse problemstillingene. Men vi ønsker i forbindelse med dette prosjektet å trekke best mulig på ekstern tenkning omkring dem. Relevant forskningsbasert kunnskap utfyller den beslutnings- og prosessnære kompetansen i utenriksforvaltningen. Økt kontakt med eksterne kunnskapsmiljøer er en styrke for utforming av utenrikspolitikken. Vi ønsker også at dette prosjektet skal bidra til det offentlige ordskiftet om globalisering og utenrikspolitikken, i organisasjoner, det politiske liv, media og kunnskapsmiljøer.

Norske utenrikspolitiske selvbilder: Tilpasningsdyktige ...

Selvbilderapporten er stimulerende lesning. Ambisjonen om å sammenholde selvbilde, det vi forestiller oss at vi gjør, med utenrikspolitisk praksis, det vi faktisk gjør, er verdifull. Det samme gjelder ambisjonen om å se på den utenrikspolitiske helheten. Rapporten rommer gode observasjoner og poenger, og gir ideer til videre arbeid. Noen steder blir det imidlertid etter mitt syn veldig mye selvbilder og lite realitetsforankring, og da kan det bli misvisende.

Det gjelder i avsnittet om Norge som ishavsførvalter. Nansen og Amundsen, polferd og hvalfangst er svært vesentlige deler av norsk historie, kultur, identitet og selvoppfattelse, men en gjennomgang av nordområdepolitikkens plass i norsk utenrikspolitikk vil vinne på mer realitets- og interessemessig forankring. Når det vises til «den norske søknaden om å utvide kontinentalsokkelen» er det en upresis måte å omtale kravet til kyststatene om innsendelse av dokumentasjon til FNs sokkelkommisjon, men også en unøyaktighet i tråd med tonen om at Norge er en «grådig Askeladd» som tar til seg mer enn rimelig er. Det klart interessante i dette avsnittet er imidlertid påstanden om at vi de aller siste årene (jf. Forvaltningsplanen fra 2006), og i takt med nordområdepolitikkens økte viktighet i norsk politikk, er i ferd med å nyutvikle eller i alle fall videreutvikle et selvbilde av Norge som en bedre ressurs- og miljøforvalter enn andre, og at dette utgjør en støtte til og utfyller norsk folkerettslig basert argumentasjon i nord.

Avsnittet om handelspolitikk, WTO og forholdet handelspolitikk–bistandspolitikk og landbrukspolitikk er mest konkret. Her inntreer interesser, interessekonflikt og interesseavveining, aktører, arenaer og forhandlinger i framstillingen – og bra er det. Arne Melchior, som har skrevet dette avsnittet, beskrev det under presentasjonen på NUPIs vårkonferanse litt unnskyldende som «en fagbasert kommentar». Det er i større grad basert på empirisk forskning og tallmateriale, og er derfor i positiv forstand annerledes enn den spekulerende tenkningen rundt selvbilder. Det gjør også dette avsnittet til rapportens mest praktisk innrettede. Det har vurderinger som bør være verdt å tenke gjennom for forvaltningen. Det pekes på det åpenbare at norsk handelspolitikk rommer reelle interessemotsetninger, f. eks. mellom offensive/fiskeri- og defensive/landbruksinteresser i WTO, og mellom enkelte nasjonale handelspolitiske og bistandspolitiske målsettinger. Forvaltningen mangler ifølge rapporten tilstrekkelig kapasitet for grundig analyse av ulike hensyn og konsekvenser på dette viktige feltet, og særlig evne til å samordne hensyn og avveininger på tvers av sektorer. Rapporten peker på at det kan gi et svakt beslutningsgrunnlag på et område som er viktig internasjonalt og for næringsliv og arbeidsplasser i Norge.

Dermed tas det også fatt i en problemstilling som vil kunne bli mer relevant i årene som kommer også på andre sektorer, og som bør kunne utforskes videre. Det kan hevdes at Norge i dag har et mer sammensatt sett interesser som nasjon enn tidligere, og at utviklingen mot en mer sammensatt interesseportefølje vil fortsette. Vi har f. eks. innbyrdes motstridende hensyn på områder som handel/bistand og mht. energi/klima gitt vår store rolle som olje- og gasseskportør. Er forvaltningen satt opp på en måte som gjør at den kan analysere, avveie og prioritere mellom ulike hensyn og interesser, og i siste instans utvikle en helhetlig prioritering som går utover parts- og sektorinteresser? Dette er en særlig utfordring hvis, som flere har pekt på, norsk sentralforvaltning er sterkt sektorpreget (sterke fagdepartement) og har et relativt svakt koordinerende sentrum. Sverre Lodgaard nevnte dette i sin innledning ved presentasjonen av selvbilder rapporten, Nils Morten Udgaard er inne på det samme i sitt bidrag i boka *Norsk utenrikspolitisk praksis* fra 2006. Her kan det også være nyttig å sammenlikne med nærstående land som nordiske EU-land og Storbritannia. Er f. eks. samordning og helhetstenkning i forvaltningen styrket i disse landene som følge av EU-medlemskap og mer krevende internasjonale utfordringer?

Den viktigste observasjonen i denne sammenheng er at de sen-

trale selvbildene, som Norge som fredsnasjon, er tilpasningsdyktige og elastiske, altså egnet til å ta opp i seg ny og annerledes virksomhet og politikk. Selvbildet som fredsnasjon bryter f. eks. ikke sammen av betydelig norsk våpeneksport, eller av at Norge deltar i nye typer internasjonale militære operasjoner som i utgangspunktet kan synes vanskelig å forene med identiteten som fredsnasjon. Forfatterens påstand er at de sentrale, positive selvbildene viser stor evne til tilpasning og opprettholdelse. Politikken går, men selvbildene består. Det er nærliggende å ta dette som uttrykk for at de sentrale selvbildene griper fatt i noe viktig, og er nyttige for å forstå norsk utenrikspolitikk.

... men først og fremst uten innslag av interesser

Ser man på gjennomgangen av rapportens fem–seks viktigste selvbilder og sammenholder dem med norsk utenrikspolitikk, den utenrikspolitiske virksomheten Norge driver, framtrer det, slik jeg leser dem, et interessant mønster. Selvbildene faller i to forskjellige grupper:

Den første gruppen selvbilder, Norge som fredsnasjon, stor bistandsgiver og FN-støtte, representerer udelt positive og altruistiske verdier, og realiseres på arenaer geografisk langt fra Norge. Her har vi som land i utgangspunktet ikke markerte egeninteresser som griper forstyrrende inn eller truer selvbildene, selv om reelle spenninger har gjort og gjør seg gjeldende.

Kritikken av freds- og bistandspolitikken (Østerud, Tvedt, Leira m. fl.) kan dels leses som forsøk på å underminere disse entydige godhetsselvbildene, med påstander om at vi faktisk har egeninteresser og andre motiver også her, f. eks. bistandsmiljøet, norsk næringsliv, eller behov for å opprettholde eget selvbilde. Samme kritikk har til nå ikke vært så synlig når det gjelder FN-orienteringen, men det ville være overraskende om den ikke er under oppseiling. Den vil få næring av at FN nå opplever et skifte, symbolisert med overgangen fra den nordisk orienterte Kofi Annan til en mer stormaktsorientert Ban Ki-moon. Det vil gi spillerom for den som vil hevde at FN spiller en mindre sentral rolle enn det nordmenn liker å tro. (Sannheten er vel et sted midt imellom, at FN både gjør veldig mye som ikke er så synlig, men heller ikke er alt det vi vil FN skal være.) Det siste gjenspeiles i enkelte viktige og vellykte norske utenrikspolitiske initiativ de siste årene utenfor FN-rammen – ikke i strid med FN, men utenfor. Initiativet for et internasjonalt forbud mot klaseammunisjon er ett eksempel. Denne endringen

når det gjelder FN-bildet har foreløpig ikke slått helt inn i norsk debatt, men når den gjør det, kan vi få en diskusjon som stiller spørsmål ved FN's opphøyde rolle i norsk utenrikspolitikk og peker på at «FN ikke er helt hva vi tror det er eller vil det skal være», på samme måte som bistanden kanskje ikke oppnår helt hva vi liker å tro den gjør.

Den andre gruppen selvbilder, knyttet til handelspolitikken og nordområdepolitikken, er preget av markerte materielle interesser. Utfallet av avgjørelser på disse politikkkarenaene har direkte konsekvenser for arbeidsplasser, verdiskaping og politikk i Norge. Dette legger avgjørende føringer og former det selvbildet vi griper til på disse områdene.

Når det gjelder handelspolitikken, er selvbildet ifølge forfatterne at Norge er et annerledes land, et eksepsjonelt land, et utenforland. Dette selvbildet tyr vi til når vi må forene nasjonale handelspolitiske interesser, som f. eks. landbruksinteresser, med de overordnede altruistiske godhetsselfbildene. Innenfor handelspolitikken har motstridende hensyn mellom landbrukspolitikk og u-landspolitikk forsterket behovet for selvbildet vi har av Norge som unntaks- og annerledesland. Her «trenger vi» altså et selvilde av at vi er annerledes, for å begrunne en politikk som har forankring i reelle interesser innenfor staten Norge, men som kan oppfattes som å være i strid med de dominerende godhetsselfbildene.

Når det gjelder nordområdepolitikken, hvor Norge også har håndfaste interesser, utvikles det ifølge rapporten et selvilde av at Norge er en mer ansvarlig forvalter, som fører en mer altruistisk og fellesskapsorientert linje enn andre suverenitets- eller forvaltningsløsninger i nord vil gi. Dette selvbildet utvikles nå, i takt med nordområdepolitikkenes økende viktighet i norsk politikk de siste årene.

Begge disse selvbildene dekker områder der Norge (uten her å gå inn på hvem/hva i Norge) som sagt har klare interesser, men der det ser ut som om vi som nasjon instinktivt velger å artikulere disse interessene høyst indirekte og uten at våre interesser kommer fram: De løsningene vi arbeider for, bør velges fordi vi er et unntaksland (handels-/landbrukspolitikken), eller fordi de gagnar det internasjonale samfunn eller bredere mål (nordområdepolitikken).

Fellesnevneren ser ut til å være selvbilder uten innslag av interesser. En nærliggende hypotese er at det *ikke er rom for egeninteresse i norske utenrikspolitiske selvbilder*. Det er åpenbart at også Norge (og aktører med innvirkning på norsk utenrikspolitikk) har interesser. Men, i tråd med NUPI-rapportens argumentasjon, har vi svak

tradisjon for å vedkjenne oss og artikulere disse, og dette setter sitt preg på selvbildene.

Selvbilde som metode: Gir innsikt, men ikke overdriv forklaringskraften

Denne rapporten byr som sagt på god lesning, og selvbildene gir et interessant perspektiv for å forstå norsk utenrikspolitikk. Min innvending er at selvbildegrepet trekkes for langt.

Det er en påstand i rapporten om at norsk utenrikspolitikk skapes av selvbilder, at det er mulig å *forklare det vi gjør med selvbildene vi har*. I forordet heter det f. eks. at «utenrikspolitisk praksis flyter fra selvbildene». Et annet sted heter det at «Det overordnede selvbildet som atlantist har også nedfelt seg i en rekke mindre spektakulære militære og politiske praksiser, som videreføres til tross for spenninger i selvbildet». Jeg kan ikke uttale meg om den teoretiske eller metodiske inspirasjon som ligger til grunn, men det er en lite overbevisende påstand at selvbilder skaper og styrer landets utenrikspolitikk. Den åpenbare innvendingen her er at dette blir for deterministisk og at det underkjenner rommet for politikk og politiske valg. Selvbildeperspektivet løfter fram ett av flere strukturelle forhold som ligger til grunn, men gir ikke alene forklaring på denne måten.

Selvbilde som forklaring på en utenrikspolitisk enkeltbeslutning kan i alle fall bli forvirrende: Alliansebeslutningen i 1949 beskrives som «Forsøket på å etablere en alternativ praksis, et nordisk forsvarssamarbeid utenfor NATO (sic), strandet i 1949 dels fordi det ikke var forenlig med det gryende norske selvbildet som atlantist». En ting er at det ble inngått en traktat og ikke etablert en organisasjon i april 1949. Viktigere er at selvbildegrepet her er tåketale og en omvei som ikke gir mer innsikt enn en standard, historisk eller konvensjonell forklaring – snarere tvert imot. En slik forklaring vil være at regjeringen, med utenriksminister Halvard Lange og forsvarsminister Jens Chr. Hauge i spissen, i den internasjonale situasjon i 1947–49 og med sammenbruddet i norsk forsvarspolitikk i 1940 som bakgrunn, med Stortingets tilslutning besluttet at norsk sikkerhet og suverenitet (dvs. nasjonens viktigste interesse) best kunne ivaretas gjennom atlantehavssamarbeidet som da ble etablert.

En annen innvending mot selvbildegrepet er at gjennomgangen (med unntak av avsnittet om handelspolitikken) har svak forankring i empirisk underlag og data. Taler og uttalelser, viktige som de er,

utgjør et usikkert underlag for spekulative påstander. Når gjennomgangen samtidig er lite direkte knyttet til internasjonale omgivelser og rammevilkår – som legger dominerende føringer for en stat som Norge – står refleksjonen omkring selvbilder i fare for å finne sted i et lukket rom, hvor man risikerer å speile seg i seg selv. Narsissistisk metode? Spørsmålet er om ikke selvbildene vil stå seg på etterprøving mot et bredere kildegrunnlag om hva Norge som nasjon faktisk gjør, ikke alene hva vi sier, og med forankring i internasjonale rammevilkår som setter betingelser og legger føringer for hva nasjonen kan og må gjøre.

Utenrikspolitiske interesser: Vanskelige å forklare, men umulig å komme utenom

Forskere ser ut til å være enige om at interessebegrepet er vanskelig. Men det er også vanskelig å komme utenom. Den som vil nærme seg «norske utenrikspolitiske interesser», må bl.a. ta i betraktning at Norge er i hurtig endring. Vi har å gjøre med norske næringsinteresser i rask utvikling, samfunnsinteresser i forandring, innflytelse og makt hos nye aktører og at Norge er en mer sammensatt nasjon enn for få tiår siden. Videre bidrar globalisering til at nye forhold og politikkområder blir viktigere, at utenriks- og innenrikspolitikk flyter over i hverandre og at utenrikspolitikk ikke så lett lar seg avgrense.

En måte å reflektere omkring interesser er å se grunnlaget for utenrikspolitikken, utgangspunktet for «det vi gjør som land», som bestående av tre nødvendige deler. Disse er interesser, verdigrunnlag og ressurser/kompetanse som gjør det mulig å fremme interesser og utøve politikk internasjonalt. Intuitivt er dette både distinkte og nødvendige deler av den helheten som utgjør grunnlaget for det Norge gjør og kan gjøre utenrikspolitisk.

- *Interesser* kan spissformuleres som det vi som nasjon *må* gjøre. Her ligger klassiske nasjonalstatsoppgaver, som suverenitetshverdelse, forsvar og sikkerhet, og utenrikspolitikkenes andel av politikkområdet som innebærer tilrettelegging og interesseivaretakelse for verdiskaping og velferd, herunder ressursforvaltning.
- *Verdier* kan spissformuleres som det vi som nasjon *bør* gjøre. I utgangspunktet er det nærliggende å betrakte bistand og innsats for internasjonal konfliktløsning og fred, statsbygging, menneskerettigheter og demokratifremme som verdibasert politikk.

Det Norge gjør på disse områdene, motiveres ikke av nasjonale interesser i umiddelbar forstand, og neppe av interesser alene. Politiske beveggrunner, uttrykt som solidaritet, nestekjærighet eller globalt ansvar, er drivkrefter i norsk sammenheng og kan oppfattes som årsak til omfattende ressursbruk og mye politikk på disse områdene.

- *Ressurser og kompetanse* kan spissformuleres som det vi som nasjon *kan* gjøre. Det er dette som gjør det mulig å fremme interesser og utøve internasjonal politikk. Èn ting er hva vi «må» eller «ønsker» å gjøre som nasjon; den faktiske utenrikspolitikken er avhengig av det vi som stat har opparbeidet og rår over av relevante ressurser, kompetanse og kunnskap. Norge har f. eks. forutsetninger for og/eller har utviklet kompetanse og kapasitet for humanitær hjelp, for forvaltning av olje og gass eller tilrettelegging for konfliktløsning, og vi har utenrikspolitikk og internasjonalt engasjement på disse feltene. På andre områder har vi ikke kompetanse og heller ikke engasjement.

En slik tilnærming er uten vitenskapelig pretensjon, men kan innby til refleksjon omkring norsk utenrikspolitikk. Norske utenrikspolitiske interesser er med dette utgangspunktet ikke gitt, men resultat av politiske prosesser, som involverer ulike hensyn og mål, aktører og arenaer. Vi kan betrakte ulike deler av norsk utenrikspolitikk, dvs. helheten av ressursbruk og politikk rettet mot internasjonale arenaer, som interesse- eller verdibasert. Grensen mellom det interesse- og det verdibaserte er glidende og i endring. Noe av det vi gjør vil være både interesse- og verdimotivert. Globalisering kjennetegnes ved at politikkområder som tradisjonelt har vært ansett som verdibaserte og sekundære, i større grad blir harde primærinteresser på grunn av en av globaliseringens viktigste kjennetegn, økende gjensidig avhengighet mellom samfunn, stater og regioner. Å unngå statsammenbrudd i «land langt vekk», som Afghanistan eller Somalia, hvis skjebne tradisjonelt ikke har påvirket våre «interesser», internasjonal klimapolitikk eller tiltak for å sikre globale fellesgoder som helse og forebygging av pandemier, er eksempler på dette. Det illustrerer hvordan globalisering og internasjonale endringer gjør det nødvendig å tenke gjennom hvordan nasjonale interesser forandres.

For utenriksforvaltningen kan en gjennomgang av utenrikspolitiske interesser og verdier bidra til et oppdatert interessekart. Norsk utenrikspolitikk for en situasjon i endring vil etableres i skjæringspunktet mellom helheten av nasjonalstatsinteresser og

bredere, globale interesser, på den ene siden, og kompetansen og virkemidlene for internasjonalt engasjement vi besitter og satser på, på den andre.

Global endring påvirker Norge: Avhengighet og handlingsrom

NUPI ønsker med selvbilderapporten å løfte fram den del av instituttets arbeid som er viet norsk utenrikspolitikk. Instituttet har de siste årene drevet forskning og utredning på fagfelt som FN, fredsbevaring, internasjonal handel, statsbygging, ikke-spredning og rustningskontroll, Russland, bistand osv. Det er ikke vanskelig å identifisere årsaker til at dette har skjedd, eller gode grunner til at slik kompetanseoppbygging har vært riktig. Det har imidlertid gjort at forskning omkring norsk utenrikspolitikk er kommet i bakgrunnen.

Kanskje faller fornyet forskningsmessig fokus på norsk utenrikspolitikk sammen med økt politisk debatt om valg og prioriteringer i utenrikspolitikken. Tegn tyder på at vi er på vei inn i et ordskifte med et skarpere søkelys på hva norsk utenrikspolitikk bør være, hva vi bør konsentrere oss om og prioritere, hva som er viktigst.

Hvis det er slik, tror jeg det er basert på to underliggende antakelser. Den ene er knyttet til globalisering. Den andre er knyttet til Norges situasjon og hvordan vi oppfatter våre utenrikspolitiske muligheter. Når det gjelder globalisering, opplever vi at stadig flere internasjonale utviklingstrekk berører våre interesser og direkte angår oss som nasjon: Hva blir klodens og vårt framtidige klima? Reduseres fattigdommen og kan det oppnås større global rettferdighet? Hvordan og av hvem skal de store ressursene i nord forvaltes? Når det gjelder handlingsrom, opplever vi at Norge rår over ressurser og virkemidler som kan gi innflytelse og mulighet til å påvirke utfall og resultater på ulike internasjonale områder, kanskje mer enn før. Debatten om hvorvidt vi gjennom Statens pensjonsfond – Utlands investeringer kan bruke finansformuen mer ambisiøst for å oppnå internasjonale mål, f. eks. på klimaområdet, er eksempel på dette.

Det at vi opplever at vi har flere virkemidler eller større potensiell innflytelse, er ikke det samme som at vi har det. Mye tyder imidlertid på at den økonomiske globaliseringen har vært og i de nærmeste tiårene fortsatt vil være gunstig for Norge (jf. f. eks. to rapporter utarbeidet for NHD i 2007 av ECON/Menon-analyse og CASE/SNF i Bergen). Muligens vil det også bidra til handlings-

rom og innflytelsesmuligheter på enkelte områder. I hvert fall er vi ikke en stat som ser handlingsrommet snevret inn som følge av globalisering. Verdifulle energiresurser, finansrikdom fra salg av olje og gass, en næringsstruktur som så langt har vunnet mer enn tapt på dagens bølge av økonomisk globalisering, sannsynlighet for mindre direkte negative virkninger av klimaendringer enn mange land lenger sør, osv., tyder på dette.

Hva kan sies om oppfattet og reelt handlingsrom? Handlingsrom er blant annet knyttet til hvordan vi oppfatter oss selv langs akse avhengig–uavhengig. Med kort historie som selvstendig stat og prisgitt naboland for uavhengighet og stormakter i krig, har Norge levd med en dominerende forestilling om avhengighet av andre. Forsvar og sikkerhet har vært en sentral dimensjon i å opprettholde denne forestillingen om avhengighet, siden 9. april og under kald krig og etterkrigstid. Samtidig har vi som selvstendig småstat trodd på innflytelsesmuligheter internasjonalt, kanskje større enn vi faktisk har hatt. De siste ti–femten årene har vårt handlingsrom og våre muligheter blitt større, på avgrensede områder, som følge av utviklingen i Europa og Russland, utviklingstrekk knyttet til økonomien og globalisering, og utnyttelse av fortrinn. Disse trendene ser ut til å fortsette. Det vil kunne gi oss fortsatt handlingsrom, med mindre vi for eksempel skulle få konflikter eller vesentlige negative utviklingstrekk i våre nærområder.

Kanskje bør vi justere den dominerende forestillingen – selvbildet? – om Norge som et land som først og fremst er avhengig av andre. Omfanget av olje- og gasseksporten og viktigheten av forsyningssikkerhet gjør at andre land i dag ganske plutselig oppfatter seg som – og delvis er – avhengige av Norge. Dette er noe nytt og kvalitativt annerledes enn britisk eller nederlandsk avhengighet av norsk trelasteksport for 200 år siden. Dagens globalisering innebærer økende gjensidig avhengighet, på nye områder, for alle land, også for energieksporthøen Norge. Alle er avhengige, men noen er mer avhengige enn andre. Selvbildet av Norge som et lite, sårbart og avhengig land er kanskje blant selvbildene som er modne for justering når Norge er en av verdens største eksportører av olje og gass.

Det kan hevdes at Norge har «mye utenrikspolitikk per capita». Det kan også hevdes at vi bør ha det. Det skyldes flere forhold: Suverenitet over stort og dels strategisk eksponert territorium, stort ressursforvaltningsansvar, åpen økonomi, tradisjonell vekt på multilaterale arenaer for ivaretagelse av interesser og derfor avhengighet av hvordan disse utvikler seg, og ressurser, muligheter og tradisjon

for betydelig internasjonalt engasjement (bistand, humanitær hjelp, fredsopprettning osv). Norge har interesser å ivareta og forutsetninger for engasjement, og det tilsier at vi som nasjon også i tiden framover vil ha «mye utenrikspolitikk».

Bokspalte

Fusing With Europe? Sweden in the European Union

Lee Miles

London: Ashgate Publishing Limited, 2005

Marthe Stornes Nordtug [stud. stipendiat, NUPI]

Medlemskap i Den europeiske union (EU) vil lede til en gradvis sammensmelting av perspektiver mellom elitene i medlemsstatene og unionen som sådan. Sammensmeltingen skjer gjennom en fusjonering av politiske målsetninger og institusjonell utvikling som følge av økt mellomstatlig samarbeid. Selv små stater som i utgangspunktet ikke forventes å spille noen stor rolle i EUs agenda-setting, vil fusjonere sin policyutforming med resten av fellesskapet. Dette er de grunnleggende ideene i boken *Fusing With Europe?* av forfatter Lee Miles, som studerer Sveriges integrasjon i EU. Selv om Miles påpeker at hans analyse er mer et perspektiv enn en tese, må resultatet kunne sies å være en integrasjonsteori basert på de ovennevnte prinsippene. Miles yter således nok et bidrag til den allerede mangfoldige litteraturen som omhandler temaet europeisk integrasjon. Den teoretiske verdien av dette bidraget er imidlertid begrenset, men forfatteren kompenserer til en viss grad for dette gjennom det empiriske arbeidet.

Miles tar utgangspunkt i fusjonstesen til Wolfgang Wessels som forklarer europeisk integrasjon gjennom en prosess der nasjonale og lokale aktører i økende grad slår sammen ressurser i felles institusjoner og prosedyrer. Dette er et elitedrevet prosjekt. Tesen ser også på hvordan nøkkelaktører på lokalt nivå responderer på integreringen. Miles utarbeider tesen videre til et revidert perspektiv bestående av et utvalg av komponentene til den opprinnelige utgaven og legger seg på en mikrotilnærming som ser på nasjonale hovedaktørers atferdsmønstre.

Introduksjonskapitlet er en gjennomgang av flere av de eksisterende integrasjonsteoriene der Miles påpeker mangler ved hver av dem. Han går deretter ambisiøst i gang med resten av boken som skal overbevise oss om at den svenske integrasjonen best kan forklares gjennom hans reviderte perspektiv, noe han til tider lykkes med, og at denne teorien således er et viktig og anvendelig bidrag til litteraturen, hvilket er mer usikkert.

Miles presenterer en analysemodell bestående av tre komplementære former for fusjon: prestasjonsrettet fusjon (performance fusion), politisk fusjon og sammensatt fusjon (compound fusion). Prestasjonsrettet fusjon synliggjøres ved at stater involverer seg i integrasjonsprosessen av outputrelaterte årsaker. Den representerer medlemsstatenes tilnærming til policyområder som grunnet økt gjensidig avhengighet løses bedre på andre nivå enn det nasjonale. Medlemskapet dreier seg altså ikke først og fremst om et ønske om å være en integrert del av et europeisk fellesskap i seg selv, men er mer interessebasert. Det virker overbevisende at Sverige, som er en del av det euroskeptiske Skandinavia, vil basere sin deltakelse i unionen på et rasjonelt og interessedrevet grunnlag. Forfatteren finner eksempler på denne typen fusjon i den politiske diskursen, særlig i valgkampsammenheng. Sosialdemokratenes forsøk på å overbevise velgerne sine om viktigheten av videre integrasjon domineres av et fokus på både politisk og økonomisk vinning. I tillegg har svenske partier og interesseorganisasjoner søkt å øke sin representasjon i institusjoner og organer som kan fremme deres interesser på europeisk nivå.

Denne dynamikken kan for øvrig forklares minst like godt med for eksempel rasjonalistiske integrasjonsteorier.

Det samme gjelder gjennomgangen av de to andre typene fusjon. Politisk fusjon betegner dilemmaet som de nasjonale representantene møter i balansen mellom føderal og mellomstatlig integrasjon. Begrensninger ved begge disse formene gjør at stater her vil søke seg mot en slags «tredje vei»-integrasjon med elementer fra begge. Enkelte saksområder kan for eksempel være mer sensitive for enkelte land enn andre, og der noen land ønsker full integrasjon gjennom bindende beslutninger truffet på overstatlig plan, ønsker enkelte å beholde sin statlige beslutningsmakt. Sverige har for eksempel fremdeles ikke tatt i bruk euroen, men er likevel en integrert del av den europeiske pengeunionen.

Sammensatt fusjon representerer medlemsstatenes syn på unionens administrative institusjoner. Institusjonene representerer en mer kontinuerlig styringsfunksjon for unionen som helhet. Dette

er ofte en stor fordel for medlemsstatene på de politiske områdene man ønsker en tettere integrasjon. Medlemsstatene kanalisere sine ressurser gjennom de instrumentene og mekanismene som finnes i unionen, noe som fører til en økt europeisering av de statlige aktørenes atferd. Særlig viktig i denne sammenheng er komiteene som eksisterer på ulike områder og da spesielt komitologisystemet.

I de empiriske kapitlene ser Miles på politiske institusjoner, aktører og policyprioriteringer etter 1995 og avslutter med to lengre casestudier av Sveriges tilnærming til pengeunionen og den felles utenriks- og sikkerhetspolitikken (FUSP). Dette er et omfattende empirisk materiale og gir en helhetlig oppfatning av den svenske integrasjonen som i seg selv er verdifull, spesielt i komparative analyser av andre land i Norden. Sverige er for eksempel svært likt Norge med hensyn til den euroskeptiske holdningen i befolkningen generelt, og de to partisystemene likner svært mye på hverandre. Norge har også, i likhet med Sverige, en lang tradisjon for konsensusorientert politikk. Ville en norsk regjering lagt like mye vekt på enkeltpersoner i viktige stillinger de første årene etter innlemmelsen som Yngvar Carlssons regjering gjorde?

Interessante er også de to casestudiene. Pengepolitikk og forsvarspolitik er to områder som Sverige i utgangspunktet ikke ønsket som noen stor del av den europeiske integrasjonen.

Sverige har tidligere, som forfatteren påpeker, holdt seg på en nøytralitetslinje som innebærer at landet ikke har deltatt aktivt i noen forsvarspolitiske alliansekonstellasjoner. Likevel aksepterte svenskene forpliktelsene som fulgte av FUSP da de gikk inn som medlem i 1995. Siden da har Sverige jobbet aktivt for å bedre unionens kapasitet på krisehåndtering gjennom Petersberg-oppgavene og fremme små staters beslutningsmyndighet og representativitet ved økt bruk av flertallsbeslutninger (QMV) på enkelte områder. De har altså økt sin deltakelse på et område som før medlemskapet var underlagt nøytralitet og individualisme, og dermed endret sin forsvarspolitiske kurs. Det er ingen tvil om at det er pragmatiske årsaker til dette, og at Sverige kombinerer å fremme en sikkerhetspolitisk linje som er spiselig for det svenske folket, samtidig som de øker sin innflytelse ved å bidra så mye som mulig. Igjen kan dette forklares både gjennom *small states*-tilnærminger og *foreign policy analysis* (FPA), to teorier Miles kritiserer for å være for lite komplekse og for ikke å lykkes i å forklare langvarige endringer. At fusjonsperspektivet forklarer endringene i den svenske holdningen bedre enn andre integrasjonsteorier, er fremdeles vanskelig å akseptere for denne leseren.

Miles foretar et analytisk skille mellom ulike nivåer og konsentrerer seg i stor grad om elitene i det svenske samfunnet. Dette er de aktørene som har størst innflytelse over hvilken politisk kurs Sverige tar i forholdet til EU, både som individuelle aktører, representanter for spesifikke institusjoner og organisasjoner eller som del av nye posisjoner som ble opprettet som følge av medlemskapet. Det er således stor forskjell på grasrotbevegelser og ledere innenfor partier og organisasjoner i måten de posisjonerer seg på overfor EU. Et eksempel som både illustrerer prestasjons- og politisk fusjon, er enigheten mellom Göran Perssons regjering og dens støttespillere i Riksdagen om å begrense Europa-diskusjonen til reserverte soner og således unngå temaet i valgkampen og den generelle diskusjonen om nasjonal politikk. En slik enighet øker det elitistiske ved policyutformingen.

Forfatteren understreker det svenske sivilsamfunnets skepsis til integrasjon i overstatlig retning samt motviljen mot tettere integrasjon på områder der svenske interesser forventes å forvaltes bedre innenfor nasjonale rammer. Han argumenterer imidlertid for at elitenes holdninger, særlig i etterkant av det svenske presidentskapet i 2001, har blitt mer selvsikre. I tillegg har sammensmeltingsprosessen ført til at den svenske policyutformingen har blitt mer overstatlig orientert.

Det er ingen tvil om at elementer fra fusjonsperspektivet kan gi en bedre forståelse av den svenske integrasjonsprosessen. Dette kan for øvrig sies om de fleste integrasjonsteorier. Hvorvidt fusjon er det perspektivet som fanger opp fenomenet best i det svenske tilfellet, er imidlertid mer usikkert. I likhet med integrasjonsteorier flest er heller ikke fusjonsperspektivet til Miles feilfritt, og flere av elementene i analysen kunne like godt vært forklart av andre teorier. Miles ser for eksempel på svenske politiske partiers programendring og tilpasningstiltak i møte med EU som bevis på at fusjon finner sted. Kan dette like gjerne stå som bevis på politisk spillover som beskrevet i nyfunksjonalistiske teorier? Europeisk integrasjon er et opptråkket terreng der ingen riktig blir enig om den beste stien og der ulike politiske områder og forskjellige tidsperioder ikke kan forklares i lys av en samlet teori. Det er derfor ambisiøst å velge å stake ut nok en rute.

Boken er likevel et viktig bidrag i den forstand at selve analysen er omfattende og godt gjennomført. Det svenske integrasjonsforløpet siden 1995 trekkes opp på en historisk og politisk interessant måte som kan sies å yte fusjonsperspektivet rettferdighet. Det imponerende ved boken er helt klart det empiriske materialet og Miles'

oversikt over aktører fra et bredt spekter av det svenske samfunnet. Selve teorien er derimot ikke særlig spennende. I et konsensusorientert politisk system som det svenske er det minst like interessant å analysere folkeavstemningene som har funnet sted i forbindelse med medlemskapet, og opinionen generelt. Miles noterer for eksempel at formannskapet i 2001 ikke førte til noen utpreget eurovennlig utvikling, og at Sverige fastholder sin posisjon som en av deltakerne i integrasjonsprosessens baktropp. Elitene er avhengig av folkelig støtte, noe som gjør at policyutforming ikke utelukkende kan forklares gjennom økt fokus på prestasjonsfusjon.

Boken er derfor i første rekke interessant for lesere med interesse for svensk eller nordisk politikk, eller for dem som måtte ha interesse av enda en empirinær integrasjonsteori.

Gammelt nytt om krig

War Made New: Technology, Warfare, and the Course of History 1500 to Today

Max Boot

New York: Gotham Books, 2006

Halvard Leira [forsker, NUPI]

Max Boot har de siste årene markert seg som en av de unge og framstormende nykonservative akademikerne. Han skriver jevnlig (og er en av redaktørene) i *The Weekly Standard* og jobber i *Council for Foreign Relations*. Både som publisist og som akademiker er han i hovedsak opptatt av militære spørsmål, nåtidige så vel som historiske. I boka som her er til anmeldelse, forsøker Boot å kombinere fortid og nåtid (og også en dose framtid) ved å sette den postulerte pågående militære revolusjonen i historisk kontekst, som den siste i rekken av slike revolusjoner. Resultatet er dessverre ujevnt.

Boka er organisert i tolv hovedkapitler, fordelt på fire revolusjoner. Det er kruttrevolusjonen (ca 1500–ca 1850), den første industrielle revolusjon (ca 1850–ca 1920), den andre industrielle revolusjon (ca 1920–ca 1980) og informasjonsrevolusjonen (fra ca 1980). Innen hver enkelt revolusjon presenterer Boot en generell innledning, fulgt av tre sett av utviklingstrekk, hver illustrert med et enkelt slag eller et enkelt felttog, og til slutt en kondensering av hovedpunktene. Forfatterteknisk fungerer dette bra – det generelle følges av det spesielle, og de upersonlige strukturelle endringene

følges av konsekvenser for den enkelte soldat på slagmarken. Boot skriver også gjennomgående godt og lettlest, iblant svært godt. Særlig i beskrivelsen av de enkelte slagene er det fort gjort å glemme at man er midt i nok en av de amerikanske mursteinene (i dette tilfellet med en brødtekst på nærmere 500 sider). Boot har i så måte lyktes i sitt forsett om å «desterilisere» framstillingen av militære revolusjoner og vise hva den teknologiske utviklingen innebar for liv og død for soldatene på bakken.

Det er også en klar styrke ved boka at den ikke bare ser på den militærteknologiske utviklingen, men legger avgjørende vekt på menneskene som benytter seg av teknologien: «No technical advance by itself made a revolution; it was how people responded to technology that produced seismic shifts in warfare» (s. 10). Derfor blir også trening og disiplin viktig, likeså transport og kommunikasjonskapasitet – det vi kanskje kunne kalle organiseringen av og for teknologien. Utvalget av slag og felttog bygger opp under denne sosiale forankringen av teknologi og krigføring. Noen av slagene er velkjente, mens andre vil være nye bekjentskaper for de fleste lesere. På forskjellige måter illustrerer de teknologiske og/eller organisatoriske nyvinninger som var avgjørende for at nettopp den vinnende parten vant slaget.

Det spørsmålet som imidlertid fort melder seg, er hvor det nye ligger i Boots analyse, hva som er merverdien. Hvis vi først ser på de tre historiske revolusjonene, så baserer Boot sine analyser utelukkende på lesning av allerede eksisterende litteratur. Spørsmålet blir dermed om han klarer å stokke kortene på nytt, om en ny sammenstilling bidrar til å vise oss nye sammenhenger. Svaret er dessverre nei. Boot har lest meget bredt (selv om man stusser over at han ikke i det hele tatt refererer til en størrelse som Michael Howard i en litteraturliste som ellers rommer over 1000 titler), og presenterer store mengder interessante fakta, men mangler et nyvinende analytisk grep. Lesere som allerede er kjent med (militær) historikere som John Keegan, William H. McNeill, Martin van Creveld eller Archer Jones, vil nok plukke opp nye fakta hos Boot, men de vil ikke få noen nye rammer å plassere dem i.

Det manglende analytiske grepet gjør seg gjeldende både for det militærteknologiske og det organisatoriske nivået. Gjennomgangen av de rent teknologiske revolusjonene virker for eksempel usystematisk, drevet av hvilke oppfinnelser Boot mener var viktige når. Det gjøres bare spredte forsøk på mer overgripende diskusjoner av teknologiens effekt på taktikk og strategi, på offensiv versus defensiv bruk av ny teknologi eller på forholdet mellom revolusjoner

som innbærer helt nye våpentyper og plattformer, i motsetning til revolusjoner som innebærer forskyvning i det relative styrkeforholdet mellom allerede eksisterende våpentyper og plattformer. Det er naturligvis også mulig å krangle på antallet revolusjoner (og om det har vært snakk om revolusjoner heller enn jevn evolusjon) og når Boot tidfester de enkelte revolusjoner, særlig fordi han aldri argumenterer overbevisende for at akkurat disse bestemte revolusjonene på akkurat disse tidspunktene er de sentrale.

Går vi videre til den «sosiale» forankringen av teknologien, melder behovet for syntetiserende grep seg også her. Noen steder vektlegger Boot tenkningen omkring bruk av militær makt, andre steder innføring av disiplin, men stort sett handler den sosiale forankringen om organisering, gjerne byråkratisk. Men her stopper det også. For Boot kan organisering bare vurderes på en glideskala fra dårligst til best, ut ifra dens evne til å generere krigskapasitet på et gitt teknologisk utviklingstrinn. Det finnes imidlertid for eksempel ingen systematisk drøfting av hva slags organisering som best utnytter hva slags type teknologi, eller av organiseringens legitimitet. Det mangler også et blikk for teknologiens sosiale forankring utenfor det snevert organisatoriske – her er det lite om økonomi og knapt noe om politikken og organiseringens meningsdimensjon. Dermed forsvinner også nasjonalismen fullstendig, og med den også teknologier som trykkpresse, film og radio, som åpenbart har vært med på å muliggjøre den krigføringen verden så på 18- og 1900-tallet. Kommunikasjonsteknologi er ikke bare viktig fordi den gjør det mulig med mer effektiv krigføring, men kanskje i enda større grad fordi den muliggjør massemobilisering av mannskaper og samfunnet som sådan. Det snevre fokuset gjør også at Boot, til tross for et uttalt mål om det motsatte, ender opp med en mild form for teknologideterminisme – det vil uansett alltid komme nye våpenteknologier, som vil overvinne de eksisterende.

Til Boots forsvar skal det sies at han ikke har hatt ambisjoner om å skrive krigens historie som sådan. Han har allikevel høye siktemål om å framheve «certain vital military developments in the making of the modern world» (s. 10), og da må leseren kunne forlange at de valg som gjøres begrunnes bedre enn det Boot har gjort her, samt at utviklingstrekkene behandles så systematisk at det er meningsfullt å vurdere dem som mer eller mindre «vitale».

I diskusjonen av den siste revolusjonen glir Boot fra historiefortelling til policyinnlegg, med panegyrisk lovsang til den amerikanskledede informasjonsrevolusjonen. Ettersom Boot bærer med seg sin teknologideterminisme, er det imidlertid en nervøs lovsang,

for ethvert teknologisk forsprang er for ham midlertidig, og logisk sett vil dagens amerikanske våpenteknologi forbigås. For å forhindre at landet blir forbigått, må derfor USA selv utvikle mer avansert teknologi, og organisasjonsformer som best kan utnytte den. For Boot innebærer dette nettverksorganisering og delegering av myndighet til ledere i felten. Samtidig må man evne å forsvare seg mot asymmetriske trusler. Boot, som har vært kritisk til hvordan krigen i Irak har blitt ført med overdreven tro på teknologi og for få soldater på bakken, mener derfor at teknologiske framskritt ikke skal brukes som begrunnelse for bemanningskutt. Uten at han presenterer det samlet, framtrer Boots ideelle amerikanske væpnede styrker som større, med dyrere teknologi og underlagt mindre sentral militær og politisk kontroll. Det kan stilles spørsmål ved hvorvidt noe slikt er økonomisk bærekraftig, og ikke minst om det er ønskelig i et demokratisk politisk system. Hvis Boot hadde forankret sin generelle forståelse av teknologisk utvikling bedre i de større sosiale strukturene, ville han kanskje ikke like ukritisk ha støttet opp under et USA som det første land i historien som kapprunder seg selv. Kanskje er det slik at demokratisk organisering og legitimitet fører til større muligheter for utvikling og bruk av teknologi, mens endringer i krigens sosiale mening legger nye muligheter og begrensninger på hvordan teknologien kan utnyttes?

Alt i alt har Boot levert en bok hvor de første to tredelene nok vil gi ny kunnskap for mange, uten at de vil bidra til noe særlig ny forståelse. Den siste tredelen er først og fremst interessant som tidsdokument fra de årene hvor hvetebrødsdagene mellom Bush-administrasjonen og nykonservative akademikere var over, og hvor militæranalytikere som ville ha i pose og sekk (både teknologisk utvikling og imperial kapasitet), skled over i det militaristiske. Det er ikke noe vakkert syn, uavhengig av hvor velskrevet teksten er.

Summaries

International Relations in Norway: the Emergence of a Discipline in the First Half of the 20th Century

By Halvard Leira & Iver B. Neumann

In Norway, International Relations has been seen from the outside, as a sub-field of American-dominated Political Science, coming into its own during the 1960s. In this article, we discuss the emergence and early institutionalisation of International Relations in Norway during the first half of the 20th century from the inside. Adding an immanent historical dimension, firstly brings to light how the connection to Political Science and the US is historically contingent, since the earlier institutionalisations were tied to History and International Law, with contacts mainly to the British IR discipline. Secondly, the historical dimension throws new light on the interconnectedness between the production of knowledge about international relations and foreign policy practice, due to the personal and professional overlap in the relevant circles. Whereas the International Relations discipline of the last 50 years has lost most of the earlier connections to History, International Law and the British tradition, the tight connections between research and practice remain to this day.

Internasjonal politikk 65 [2] 2007: 141-171

International Relations and the Armed Forces: Internationalisation and Academisation of Military Education

By Nina Græger

During the Cold War, the Norwegian Armed Forces were organised to fight an invasion against Norwegian territory. The end of this era should at least in principle imply changes not only in military practices on the ground but also in the training and education of officers. This article analyses the inertia in the internationalisation of higher military education programmes in Norway, where the strengthening of a subject like International Relations began only at the end of the 1990s. One explanation for the discrepancy between the military curriculum, on the one hand, and the new military environment facing the officers, on the other, is that existing practices were taken for granted and reproduced in social structures. The debate about military education also reflects a traditional conflict between those who have seen an academisation of military education as an intervention into the monopoly of knowledge of the officer profession, and those who embraced such a development.

Internasjonal politikk 65 [2] 2007: 173-203

Text and Context

John Sanness on Vietnam and Afghanistan

By Oddbjørn Melle

This article compares the interpretation of two cold-war conflicts as made by one of Norway's most prominent opinion makers, John Sanness (1913–84). He was the first director of the Norwegian Institute of International Affairs, an advisor to the Labour party and head of the Nobel Committee. He evaluated the superpower interventions in Vietnam and Afghanistan very differently. Being a staunch supporter of Norwegian membership in NATO, his interpretation of an ally's warfare in Vietnam was marked by understanding and euphemisms. He stood firmly on what gradually became a minority position in Norway and his vote for a Peace Prize to Kissinger met with strong criticism.

In contrast to his low profile on the war in Vietnam, Sanness participated passionately in the debate about the Soviet intervention in Afghanistan. At first he advocated the geopolitical view that the Soviets might be *en route* to the Indian Ocean. The language he used was vehemently critical and while he had tried to minimise

the effects of the intervention in Vietnam on the US image, his condemnation was unequivocal in the case of the other superpower. Sanness seems to have been a conceptual prisoner of traditional Western cold war attitudes and perspectives.

Internasjonal politikk 65 [2] 2007: 205-227

When Diez de Abril Came to the World – and Human Rights Came to Diez de Abril

By Roy Krøvel

The history of the village Diez de Abril in Chiapas, Mexico shows us how local communities can benefit from reframing local conflicts by using terms like «human rights». The armed conflict between Ejercito Zapatista de Liberación Nacional (EZLN) and the Mexican state had instant influence on the debate on the relationship between states, NGOs and global movements. It is not possible to understand these complex processes if we fail to include a myriad of small groups, organisations and movements in the analysis. Therefore, it would be wise to pay close attention to the analysis of events and processes in small communities like Diez de Abril.

Internationalisation of the conflict in Chiapas made it possible for Diez de Abril to use «human rights» in new and sometimes surprising ways. This article tries to answer three questions: Who participated in the global network that introduced Diez de Abril to the world? What interests and processes held them together? How were “human rights” understood and adopted to local tradition when they were introduced to Diez de Abril?

Internasjonal politikk 65 [2] 2007: 229-256

«Qualified and Objective Information – Written in a Popular Form» – Internasjonal politikk 70 years

By Birgitte Kjos Fonn

Established in 1937, the Norwegian journal *Internasjonal politikk* (IP) came about as an important part of efforts to establish International Relations as a field of study in Norway. Elsewhere, interest in the field was already evident in the aftermath of the First World War. In response to an approach by the Institute of Intellectual Cooperation in Paris towards members of the Norwegian academic community, a committee for the pursuit of the study of International

Relations in Norway was formed in 1936, headed by Nobel Peace Prize Laureate Christian Lous Lange of Norway. From 1937 on, the publication of a Norwegian-language journal of International Relations became a major focus of the work of the committee. Its profile was established in the first issue: the journal was to be «impartial, objective and written in a popular form». Arne Ording, a historian and leading architect of Norway's Second World War and post-war foreign policy, was to be the first editor of *Internasjonal Politikk*.

In 1960, the journal was transferred to the newly established Norwegian Institute of International Affairs (NUPI). Here it became part of the institute's strategy for research on International Relations in general and Norwegian foreign policy in particular, and as an important part of this, research-based public information.

Since *Internasjonal politikk* was not published during the five years of Nazi occupation, it turns 70 in the year of its 65th volume.

Internasjonal politikk 65 [2] 2007: 259-277

Internasjonal politikk [retningslinjer for manus]

Artiklene bør ikke overskride 25 sider A 4, dobbel linjeavstand, eller 45 000 tegn inkludert mellomrom.

Internasjonal politikk tar ikke inn bidrag som samtidig publiseres i andre Norden-baserte publikasjoner. Kun manus på norsk, dansk eller svensk mottas. Endelige bidrag leveres formatert for PC. Oppgi system og nødvendige spesifikasjoner.

I. Anbefalt format for kildehenvisning Til kildehenvisninger brukes forfatternavn og publiseringsårstall, i parentes, istedenfor fotnoter/sluttnoter, for eksempel:

«...(Neumann 2001)...»

«...(Rieker & Ulriksen 2003)...»

Skal sidetall oppgis, tilføyes det i parentes etter årstallet med kolon imellom, og uten «s.», f.eks.: «...(Neumann 2001: 24)...»

Helt korte kommentarer kan også føyes inn, f.eks.: «...(Se også Neumann 2001: 24)...»

For to helt like henvisninger som følger direkte på hverandre, kan selvsagt «ibid.»

brukes til annen gangs henvisning, f.eks.: «...(Neumann 2001: 24)... (ibid.)...»

NB: Derimot er det ingen plass for «op.cit.» i dette systemet.

Når samme forfatter har to publikasjoner i samme år, tilføyes en liten bokstav (a, b) etter årstallet, slik: (Neumann 2001a)...(Neumann 2001b). Litteraturlisten må da vise på tilsvarende måte hvilken av referansene som er hvilken.

2. Anbefalt format for liste over litteraturhenvisninger

Listen plasseres etter notene (se 3. Noter) med forfatternavn i alfabetisk rekkefølge. Vi har valgt følgende regler, med sikte på den best mulige kombinasjon av enkelhet og bibliografisk nøyaktighet.

a) Bok: Neumann, Iver B. (2001) *Norge – en kritikk. Begrepsmakt i Europa-debatten*. Oslo: Pax.

b) Bok med to/tre forfattere: Rieker, Pernille & Ståle Ulriksen (red.)(2003) *En annerledes supermakt? Sikkerhets- og forsvarspolitikken i EU*. Oslo: NUPI.
Ved to/tre forfattere brukes tegnet «&» heller enn «og» eller «and» for å unngå misforståelser.
Merk ombyttet rekkefølge på fornavn og etternavn til forfatter nr. 2 og 3.

c) Fire eller flere forfattere: Grubb, Michael et al. (1993) *The Earth Summit' Agreements: A Guide and Assessment*. London: Earthscan.
Ved fire eller flere forfattere brukes første forfatter samt formen «et al.» istedenfor de øvrige forfatternavn i referanser i teksten.

d) Artikkel i tidsskrift: Eide, Espen Barth (2002) «Internasjonal terrorisme – folkerettslige konsekvenser», *Internasjonal politikk* 60(2):211–24.
Her føres til slutt årgangsnummer, hefte nr. innen årgangen i parentes, kolon og sidetall uten «s.» eller «p.».

e) Kapittel/artikkel i redigert verk: Claes, Dag Harald (2003) «Oljen som amerikansk motivasjon?» i Bjørn Erik Rasch, Janne Haaland Matlary & Per Kristian Mydske (red.) *Spillet om Irak*. Oslo: Abstrakt Forlag (31–59).
«red.» brukes istedenfor «ed.» også for engelske publikasjoner. For henvisninger til et redigert verk som inneholder det kapittel som siteres, brukes «i» selv om arbeidet er på et fremmed språk. Eventuelle sidetall føres i parentes til slutt.

f) Artikler fra avis/andre nyhetsmedier *International Herald Tribune* (2003) «Young, female and carrying a bomb» 8. august.
Dersom artikkelen er en kommentar, kronikk eller analyse, bruker vi: Dragnes, Kjell (2004): «Hissig luftkamp om fremtiden.» *Aftenposten* 9. juni

3. Noter: Skal være fotnoter og helst brukes til korte utdypninger av eller kommentarer til teksten. Noter skal ikke brukes i hovedtittelen på artikkelen. *Takkenoter* o.l. slik som «Takk til Ole Dahl-Gulliksen for nyttige kommentarer» skal ikke nummereres.

Forord: Internasjonal politikk 70 år

Birgitte Kjos Fonn

**Internasjonal Politikk i Norge. En disiplins fremvekst
i første halvdel av 1900-tallet**

Halvard Leira & Iver B. Neumann

**Internasjonal politikk og Forsvaret. Internasjonalisering
og akademisering av den militære utdanningen**

Nina Græger

**Tekst og kontekst. John Sanness om Vietnam og
Afghanistan**

Oddbjørn Melle

**Da Diez de Abril kom til verden – og menneske-
rettighetene kom til Diez de Abril**

Roy Krøvel

Aktuelt:

**«Sakkyndig og objektiv opplysning – og skrevet i
en populær form» – Internasjonal politikk 70 år**

Birgitte Kjos Fonn

Debatt:

Helhetsperspektiver på norsk utenrikspolitikk

Sverre Lodgaard

Norske selvbilder – norsk utenrikspolitikk

Halvard Leira

Selvbilder med begrensninger

Morten Aasland

Bokspalte

Summaries